

Zempléni Múzsá

társadalom-
tudományi
és kulturális
folyóirat

XVI. évfolyam
4. szám

2016
tél

LÁTÓTÉR

HIDEG Éva:

A paradigmában
gondolkodás haszna
a jövő kutatásban

5

BOGA Bálint:

Orvos-költők
Schillertől napjainkig

13

FÁBIÁN Mónika:

A tánc házmozgalom mint
kulturális reprezentáció

20

KELEMEN Judit:

Sárospatak zenei öröksége

28

VITÁNYI Beatrix:

A restaurálás rövid
története és etikája

37

. . . .

*Lapszámunkat a Sárospataki
Református Kollégium
Múzeumának úrihímzéses
úrasztali terítőinek fotóival
illusztráltuk. A címlapon
Párnavég. Ltsz.: F.1986.61.
Bottyán János hagyaték.*

LÁTÓMEZŐ

POCSAINÉ Eperjesi

Eszter:

A Sárospataki Református
Kollégium Múzeumának
úrihímzéses úrasztali terítői

40

RÁDAINÉ Bodnár

Katalin

Szálak, fonalak, színek
varázsa a 16–18. században

53

ÁFRA János

verse

56

SOMORJAI Réka

versei

58

MARCZIN I. Bence

versei

62

KUSTÁR György

versei

64

VASS Tibor

verse

67

HAJÓS Eszter

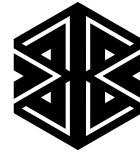
prózái

71

BIHARY Gábor:

Hiteles költészet

75

LÁTÓSZÖG

JESZENSZKY Géza:

Sísportunk eposza:
Borsafüred

78

HERMÁN M. János:

Az emlékező (tet) és szolgálata

81

VENCZEL Sándor:

Bevezetés a színházi
korrupció
tanulmányozásába

85

BOLVÁRI-TAKÁCS

Gábor:

A Táncművészet folyóirat
múltja és jövője

90

Polcra való

(könyvajánlók)

93

A XVI. évfolyam

összesített
tartalomjegyzéke

97

Zempléni Múzsza

t á r s a d a l o m t u d o m á n y i é s k u l t u r á l i s f o l y ó i r a t

Szerkesztőség

Bolvári-Takács Gábor alapító főszerkesztő (btg@zemplenimuzsa.hu)

Bordás István lapigazgató (bordas@zemplenimuzsa.hu)

Barna Péter irodalmi szerkesztő (barnapeter@zemplenimuzsa.hu)

Haffner Anikó olvasószerkesztő

Baráth Béla Levente, Egey Emese,

Takács Ádám, Ugrai János szerkesztőségi tagok

Tanácsadó Testület

Balászi Károly, Dobrik István, Fehér József, Földy-Molnár Lilla,

Hoppál Mihály, Jósvainé Dankó Katalin, Koncz Gábor (elnök),

Lapis József, Marczi Mariann, Nyiri Péter, Orosz István,

Pocsainé Eperjesi Eszter, Stumpf István, Tamás Edit

Logó: Csetneki József

Arculat és tördelés: Tellingner András

Szakmai partner:

Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottsága

Állandó támogatók:

Pallas Athéné Domus Animae Alapítvány

Nemzeti Kulturális Alap

Sárospataki Református Kollégium Alapítvány

ISSN 1585-7182

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány

Szerkesztőségi és kiadói postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.

Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk, a szerkesztőség tagjainak fenti e-mail címlein, illetve a szerkesztőség címén: titkarsag@zemplenimuzsa.hu

Honlap: www.zemplenimuzsa.hu; www.facebook.com/zemplenimuzsa

Megjelenik évszakonként. Ára: 400,- Ft. Előfizetési díj egy évre 1600,- Ft.

Előfizethető átutalással a Zempléni Múzsza Alapítvány 11994105-06429168-10000001 számlaszámára.

Lapunk a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben megvásárolható az *Inmedio* és *Relay* hírlapüzletekben, a sárospataki könyvesboltokban, valamint Budapestben az Írók Boltjában.

Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen. Felelős vezető: Kapusi József

HIDEG Éva

A paradigmában gondolkodás haszna a jövő kutatásban

A paradigma fogalma

A paradigma az *Idegen szavak szótára* szerint görög eredetű szó, amely *mintát, példát* jelent. A tudomány is használja, abban az értelemben, hogy az „a tudományos fogalmak, elvek rendszere, amely megadja az adott tudomány határait”.¹ Ez a definíció rávilágít arra, hogy a paradigma összetett fogalom, hiszen a mintában valamilyen valóságdarab, vagy arra vonatkozó ismeretek összefüggő rendszere van belesűrítve és bemutatva, s amelyet széles körben lehet használni.

A paradigma hétköznapi használata

A fogalom tartalmának megvilágítását kezdjük a paradigma hétköznapi használatával. A minta vagy a példa lehetséges modellje valaminek, amit jónak, megfelelőnek, használhatónak, működőképesnek, követendőnek tartunk. Lehet paradigmája az emberi és az állati viselkedésnek, valamilyen ember alkotta tárgynak, vagy összetett rendszernek, pl. egy ökoszisztémának, amelynek fő jellemzőit felismerjük, azokat kapcsolataiban összerakva bemutatjuk, vagy megtervezünk egy rendszert és azt megvalósítjuk a jövőben. Ebből látszik, hogy a valóság széles körének jellemzője lehet annak paradigmatis megjelölése, vagyis annak mintaként történő bemutatása. A paradigma ezért nagyon gyakran használatos a társadalmi kommunikációban, hiszen a mintákon, példákön keresztül tájékozódunk, tanulunk, cserélünk véleményt arról, hogy milyen a világ, hogyan működik, vagy kellene működnie.

A minta és a példa jellegéből következik, hogy a paradigma nem maga a teljes valóság, hanem annak feltárt vagy eltervezett tulajdonságait foglalja magába. Manfred Stansfield első közelítésben így határozta meg a paradigmát: „Nem több mint modellje vagy hiedelemrendszere annak a valóságaspektusnak, amit az emberek meg akarnak magyarázni vagy ellenőrizni akarnak.”² A paradigma tehát a világnak különféle modellje, amelyet mi, emberek alkotunk meg, és amely arról informál, hogy a világnak az a része miként működik, vagy kellene, hogy működjék. Nem statikus fogalom, hanem magában hordozza a változás, változtatás lehetőségét is. A változás úgy értendő, hogy tudásunk változik meg, és annak alapján a valóságról alkotott modellünk, mintánk. A paradigmaváltás a rendszerek teljes megváltozásakor, megváltoztatásakor használatos, utalva arra, hogy a valóságnak a szóban forgó részrendszere már nyilvánvalóan megváltozott módon működik, vagy kellene, hogy úgy működjék, különféle eltervezett változtatások révén.

A szó használata az utóbbi évtizedekben terjedt el nagymértékben. Már ott tartunk, hogy szinte mindennek van paradigmája. Van, és igen gyakran változó paradigmája van a technikai

rendszereknek, pl. a hírközlésnek az infokommunikációs technikák újabb és újabb generációjának gyakori megjelenése formájában, vagy a hazai szakképzésnek, amely éppen most vált át, vagy vissza a duális rendszerre, de az állam gazdasági szerepvállalásának mértéke és formája szerint is beszélhetünk az állammal kapcsolatos paradigmákról és paradigmaváltásról. A példák azt jelzik, hogy a paradigma sokféle területen és kontextusban használatos, néha már a jól értesültek divatkifejezésének benyomását is kelti. Mégsem kell azonban homályos, távoli, titokzatos, nem megérthető kifejezésként gondolni rá. Az, hogy a tudomány definiáltan és következetesen használja, valamint kutatja is a fogalmat, míg a köznapi szóhasználat lazább és nem mindig következetes, azzal függ össze, hogy a tudomány rendszerezett és konzisztens ismeretek termelésére szakosodott tevékenységterület.

Paradigma a tudományokban

A tudomány művelésében a paradigma az 1960-as évek elején jelent meg Thomas Kuhn munkásságához kapcsolódóan. Ő a következőképpen határozta meg a paradigmát: „Ezek olyan, általánosan elismert tudományos eredményeket értek, amelyek egy bizonyos időszakban a tudományos kutatók egy közössége számára problémáik és problémamegoldásaik modelljeként szolgálnak.”³ Kuhn tehát a paradigma minta és példa mivoltát a tudományos kutatás elfogadott és széles körben használt módszertanára alkalmazta. Ez a módszertani minta olyan tudományos nyelvezet, fogalomhasználat, amit az adott tudományterület művelőinek közössége a kommunikáció eszközeként is használ.⁴ Kuhn paradigma definíciója és értelmezése nem is emiatt váltott ki, és vált ki még ma is hatalmas vitákat a tudomány művelői között. Az, hogy minden tudományos kutatásnak van módszertana, vagy minta értékű és példákön keresztül elsajátítható módszertana, természetes, mert az minden szakmára jellemző lehet. A viták a tudományos paradigma fogalmának dinamikus értelmezéséből fakadnak, abból, hogy miért is változik meg, vagy változtatják meg a kutatók paradigmájukat. Kuhn erre azt a választ adta, hogy alapvetően a gyakorlat felől érkező hatások, a társadalmi értékek és világnézetek változása váltják ki a paradigmaváltást a tudományok művelésében. Természetesen Kuhn sem negligálta a tudomány belső változásából, a tudományos tudás felhalmozódásából, a módszertani fejlődésből eredő nyomásokat a paradigma változtatására, de természettudományos példákön keresztül mutatott rá arra, hogy nem a tudományon belüli döntő kísérletek, hanem a világfelfogás változása teremti az új paradigmákat, és okozza a paradigmaváltást. A döntő kísérletek egy-egy tudományterületen inkább csak kimutathatóvá, kézzel foghatóvá teszik a világról alkotott felfogásunk változását, amelyben a tudományok egészében felhalmozott tudás átrendeződése is szerepet játszik. A paradigmaváltást a tudományban tehát a tudomány és a társadalom szövevényes kapcsolatrendszerében történő változások felhalmozódása idézi elő. A tudománynak a tudomány művelői részéről is elismert nyitottsága, és annak az emberi kultúra részeként történő kezelése az, ami korábban is vitákat gerjesztett a tudomány helyes műveléséről, és ma is vitákat gerjeszt arról, hogy szükséges-e egyáltalán tudományos paradigmákról beszélni, és használni azokat. Napjainkban ehhez adódik még a társadalmi értékek változásának a felgyorsulása és a világfelfogások sokszínűvé válása. Mindezeket a globalizáció és az azt kísérő infokommunikációs technika széleskörű alkalmazása egyre gyorsabban és szélesebb körben teríti a világban.

A tudomány nemcsak saját magát alkalmazza a paradigma fogalmát, hanem az általa megismert vagy megtervezett komplex rendszerek új működési jellemzőinek mintaértékű modellekbe történő leírására is. Ez a paradigma szóhasználat vált igazán ismertté a mindennapi életben is, hiszen nem múlik el nap anélkül, hogy ne értesülnénk paradigmaváltásról a gyógyászatban, a robotikában, a növénynevelésben, az állattenyésztésben, az öntözésben,

a hűtés- és a fűtéstechnikában, a tanításban-tanulásban stb. Azt is mondhatnánk, hogy a hétköznapi szóhasználat is a tudomány népszerűsítéséből veszi át a paradigmának ezt a fajta értelmezését, és burjánzó, nem egyszer hatásvadász használatát. A tudományos eredményekben megjelenő paradigma kifejezés használatának elemzéséből az a következtetés is levonható, hogy azok a gyorsan fejlődő tudományterületek spékelik meg eredményeik bemutatását a paradigma vagy a paradigmaváltás kifejezésekkel, amelyek ettől (is) remélik eredményeik gyorsabb gyakorlati hasznosítását.

A paradigma és a paradigmaváltás fogalmak napjaink tudományában és az arról szóló ismeretterjesztő irodalmakban és hírekben oly mértékben vannak jelen, hogy azok valamilyen mértékű értése nélkül maguk a tudományos problémák és az új tudományos eredmények sem érthetőek sem a tudomány művelői, sem a tájékozódni kívánó hétköznapi ember számára.

Paradigma a jövővel foglalkozás területén

A jövő kutatás területén azért is különösen fontos tájékozottságot szerezni a használatban levő paradigmáiról, mert a jövő kutatást sem tudományos alapokon művelni, sem produktumait megítélni nem lehetséges módszertani mintáinak ismerete nélkül, hiszen a jövő kutatás a még nem létező valóságra irányul. A jövővel foglalkozásnak paradigma szempontjából is érdemes megkülönböztetni a nem tudományos és a tudományos művelését. Mindkét területen a paradigma más-más jelentésének fontossága ismerhető fel.

Paradigma a nem tudományos jövő kutatásban

A nem tudományos jövő kutatásban, jövővel foglalkozásban a paradigma alapvetően a jövőre vonatkozó elképzelések, víziók, jóslatok, próféciák minta és példa jellegére utal. E tekintetben nincs különbség sem a pozitív, az utópikus, sem a negatív, a disztópikus jövők tekintetében, hiszen mindkettő lehet a majdani jövők prototípusa, modellje is. Ez még az ún. dodonai jóslatok esetében is felfedezhető, hiszen azok végső formába öntése igényli a jóslatot befogadó tevékeny hozzájárulását a jóslat valós tartalmának kifejezéséhez és megértéséhez. A próféciák, jóslatok, jövő víziók inkább csak vezérfonalak a jövő megmutatásában, felvillantásában, vagy, ahogy Schmidt Ádám fogalmazott egykor, a jövő ízlésében.⁵ A nem tudományos jövő kutatásban ezért a paradigma hiten, hitrendszereken alapuló minta és példa mutatása az elkövetkezendő jövő felvillantása, anticipálása révén.

Minthogy a nem tudományos alapú jövővel foglalkozás többnyire nem racionális, nem ellenőrizhető és tanulható meglátásokon, és módszeralkalmazásokon, hanem megérzéseken, kreatív jövőlátomásokon, fejlett előrelátó és kombinációs képességen nyugszik, ezért a paradigmának a tudományokban elterjedt másik értelmezése, a módszertani példa mivolta, nem alkalmazható és nem is terjedt el ezen a területen. Senki nem gondolja, hogy ezeket a képességeket megtanulja, kifejleszti, hanem inkább azokat az embereket keresi meg, akiknek van ilyen képességük, és azt közismerten mások felé is használják és kommunikálják.

Itt jegyzem meg, hogy a tudományos és a nem tudományos alapú jövővel foglalkozás, bár elkülönül egymástól a paradigmák tekintetében, mégsem határolható el a két forma élesen egymástól. Míg a tudományos jövő kutatás a módszertani példa szerinti paradigma-értelmezést hangsúlyozza és használja következetesen, addig abban is megjelenik, ha nem is paradigmaticusan a jövő kreatív vizionálása, a jövő feltalálása, az értékeket hordozó jövőképek megjelenítése az ún. „think-tank”-ok, és/vagy az érintettek jövőformálásba való bevonása révén.

Paradigmák a tudományos jövőkutatásban⁶

Mint említettem, a tudományos jövőkutatás paradigma használatára alapvetően a módszer-tani minta értelmezése a jellemző. Ez még akkor alakult ki, amikor a jövőkutatás az 1960-as években amellelt foglalt állást, hogy önálló tudományterületként határozza meg önmagát, és annak megfelelően fejleszti módszertanát. A tudományokhoz tartozás abban az időszakban egyet jelentett azzal, hogy a jövőkutatás is a pozitivista paradigmát vette át, és annak megfelelően alakította ki és fejlesztette módszertanát.

A jövőkutatás pozitivista paradigmája mint módszertani mintaleírás abból indul ki, hogy a jövőkutatás tudományos eszközök és módszerek segítségével tárja fel a jelenben még nem létező jövőt, azt a jövőt, amely majd nagy valószínűséggel meg is fog valósulni. Ehhez a tevékenységéhez fel tudja használni a múltból és a jelenről rendelkezésre álló ismereteket, az időbeni változás feltárt törvényszerűségeit – a trendeket –, amelyeknek a jövőbeni folytatását valószínűsítheti, hiszen a múlt, a jelen és a jövő genetikusan összekapcsolódnak, mert egymásból alakulnak ki irreverzibilis változások révén. A jelenben még nem létező jövő mégis lehet pozitivista jövőkutatás tárgya, mert a változások törvényszerűségei, ha némileg rugalmasak is, mégsem változtathatók meg. Az ember kénytelen elviselni az objektíve ráköszöntő vagy rátörő jövőt, de előre is tudja azt látni.

Ehhez a jövő- és világszemlélethez alkalmazkodva fejlesztette ki a *pozitívista jövőkutatás* a módszertanát és a módszereit, amelyekre a számszerű információk használata volt a jellemző. A szakértők, a jövővíziókat megmutató „think-thank”-ok tevékenységét is igyekezett a pozitivista paradigma úgy magába olvasztani, hogy azok akkor hasznosak és meglátásaik tudományosan helytállóak, ha a jövőben bekövetkeznek, vagy előidézhetőek.

A pozitívista jövőkutatás mint tudomány, bár paradigmaticusan a tudományos módszertani mintáján munkálkodott, a gyakorlatában, az előrejelzéseiben a jövőmondás feladatára vállalkozott. Ez az ellentmondásos helyzet nem volt sokáig fenntartható, mert az előrejelzések egyre inkább nem következtek be, jöllehet, a jövőkutatás tankönyvei egyre több és bonyolultabb módszerekkel teltek meg. A pozitívista jövőkutatás az 1980-as évekre eljutott oda, hogy formálisan ugyan megalkotta paradigmáját, de az a gyakorlatban egyre kevésbé vált be.

Az 1990-es évekre mind a társadalmi környezetben, mind a tudományos jövőkutatáson belül nyilvánvalóvá vált, hogy paradigmaválság van, és a jövőkutatás csak paradigmaváltással oldhatja meg mind a módszertani, mind pedig gyakorlati hasznosításával kapcsolatos társadalmi problémáit.

Ez a paradigmaválság és -váltás nemcsak a jövőkutatásban ütötte fel a fejét, hanem minden társadalomtudományban, sőt a természettudományok esetében is kérdéssé vált bizonyos elméleti és módszertani hipotézisek helytállósága. Kuhnon kívül elsősorban Karl Popper tudományfilozófus nevét és munkásságát kell itt megemlíteni. Popper rámutatott arra, hogy, társadalmi tényeket és eseményeket nem lehet objektív alapon előre jelezni, mert azok az emberi tevékenységtől, akaratától, jövőelvárásoktól is függenek. Emiatt eleve nem lehet a jövőkutatást mint társadalomtudományt a pozitívista paradigmája szerint művelni, de a többi társadalomtudományokat sem, mert az emberi tevékenység folyamatosan formálja és értelmezi az őt körülvevő társadalmi-humán világot, így arról valójában nem nyerhető objektív ismeret. A tudomány általában is a valóságnak mindig csak azt a részét tudja vizsgálni, amihez hozzáfér, ezért azt soha nem tudhatjuk, hogy egy elmélet mennyire fedi le a valóságot, mennyire igaz, viszont azt el tudjuk dönteni, hogy mi az, ami nem igaz. A nem igazakon kívül minden lehetséges addig, amíg nem igaz mivolta ki nem derül. Az ismeretek folyamatos korrekcióra szorulnak, és a tudomány az az alkalmas ismeretszerzési forma, amely képes önmaga és paradigmái továbbfejlesztésével ezt a folyamatos korrekciót megtenni.⁷

Kuhn paradigma felfogását a jövőkutatásban sem kell csak statikusan értelmezni és alkalmazni, hanem paradigmaváltások révén együtt kell haladni a társadalomtudományok, illetve a tudományok paradigmáinak fejlődésével és fejlesztésével. Ezeknek a tudományfilozófiai felismeréseknek a belátásával járó átalakulást, a nagy váltást az 1990-es években sikerült meglépnie a jövőkutatásnak.

Az 1990-es években a jövőkutatásban paradigmaváltás zajlott, amelyet a komplexebbé és instabilabbá váló világunk és annak tudományos felismerése is serkentett. A paradigmaváltás eredményeként két versengő paradigmán nyugvó irányzat alakult ki. Ezek az evolúciós paradigmán alapuló *evolúciós jövőkutatás* és a kritikai paradigmára építő *kritikai jövőkutatás*. A paradigmaváltás lényege abban foglalható össze röviden, hogy a jövő jelenben létezése és annak nyitottsága került a kutatás középpontjába. Míg a pozitivistá paradigmá esetében a jövő a még ezután következő időkategória, addig a paradigmaváltás után a tudományosan kutatható, feltárható jövő a jövőnek a jelenben létező többféle gondolati formája, amit és ahogy most érzékelünk, gondolunk és érzünk a jövővel kapcsolatban. A többes szám első személyre váltás is tudatos, mert a jövőkutatásnak ez a két új irányzata azt a felfogást képviseli, hogy mindenkinek van valamilyen elgondolása és várakozása a jövővel kapcsolatban. Ezeket a gondolatokat, várakozásokat egyrészt meg lehet ismerni kutatás révén, másrészt azokat lehet módosítani, továbbfejleszteni egy partícipatív és kommunikációs folyamatban.

A jövőkutatóknak természetesen továbbra is foglalkozniuk kell a jövővel és a jövőkutatás módszertanának a továbbfejlesztésével is. Az evolúciós paradigma szerint a jövőfelfogás változása révén a jövőt időben változó és alakuló-alakítható gondolati rendszernek kell felfogni, amelynek többféle végiggondolása és kimenetele is lehetséges, vagyis a jövőkutatás révén a múlt, a jelen és a lehetséges jövők különféle gondolati rendszereit kell és lehet feltárni. Ezzel az evolúciós jövőkutatás megfelel a popperi tudományfilozófiai feltételeknek, de annak révén, hogy feladja a valószínű jövő előre jelezhetőségét. Ugyanakkor gazdagítja is a jövőkutatást azzal, hogy az emberi tényezőt, az ember jövőre vonatkozó gondolatait, elvárásait, az előrejelzendő rendszer egyik komponensként, megfigyelő résztvevőként kezeli. Az evolúciós jövőkutatás új módszertani mintája a lehetséges jövők evolúciós mintázatának feltárását lehetővé tevő módszerek és azok rendszerének kialakítása.

A kritikai jövőkutatás és paradigmája az emberi tényező jövőformáló szerepére és annak fejlesztésére összpontosít. Az ember résztvevő megfigyelőként válik részévé a lehetséges jövőkre vonatkozó gondolati rendszerek konstrukcióinak. A jövőkonstrukciók az egyes emberek fejében keletkeznek, de társadalmi kommunikációs folyamatokon keresztül válnak mások számára is ismertté és formálhatóvá, továbbá alakulnak át kívánatos, vagy elfogadható, vagy elutasítandó, vagy kényszerből elviselendő stb. jövőkké. A különböző jövőgondolatok konstruálása a társadalmi folyamatokban és a társadalmak szellemi életében zajlik, de a kritikai jövőkutatás révén ez a folyamat tudatossá, gyorsabbá, a részvétel elveinek következetes alkalmazásával demokratikusabbá tehető, továbbá elősegítheti a humán akciók tervezését, és a majd megvalósuló jövő célszerű alakítását. A kritikai jövőkutatás új módszertani mintája a társadalmi jövőformálás szimulációs és partícipatív folyamatainak tervezése, valamint új módszereinek fejlesztése és módszertani mintába foglalása. Ezt az új módszertani mintát „foresight”-nak, előretekintésnek nevezi a kritikai jövőkutatás. A jövőkutatásnak ez az irányzata a kritikai paradigmája fejlesztése révén szintén szakít a valószínű jövő előrejelzésével, viszont helyette a társadalomformáló jövőgondolatok résztvevői tanulási folyamaton keresztüli folyamatos korrekcióját és fejlesztését állítja kutatásának középpontjába.

A versengő irányzatok kiváltotta paradigmaharcon felülemelkedni kívánó jövőkutatók új jövőkutatási irányzaton kezdtek el gondolkodni. Kezdték ezt azért is, mert azt gondolták,

hogy a globalizáció, a klímaváltozás, a szegénység és a gazdagság közötti óriási szakadék, az infokommunikációs technológiák révén a világ számára rendelkezésre álló és exponenciálisan növekvő információmennyiség az emberiség fennmaradását szolgáló kezeléséhez egyik jövő-kutatási irányzat sem képes megfelelő mértékben hozzájárulni. Ez a formálódó új irányzat az *integrált jövőkutatás*.

Az integrált jövőkutatáson munkálkodó jövőkutatók komplex és a világunkat teljesen átfogó világrendszer szemléletet keresnek, amelyhez hozzákapszhatnak a jövőkutatást, illetve amelynek a jövőjét kibontó jövőkutatást mint integrált jövőkutatást fejlesztenék. A szakirodalomban integráló és komplex elméletként merült fel Wilber négy kvadráns elmélete, amely a racionális és a nem racionális tudatformákat és mentális állapotokat metarendszerbe foglalja.⁸ Richard Slaughter az integrált jövőkutatás útnak indítója szerint az integrált jövőkutatásnak a Wilber-i elméletre támaszkodva kellene a tudományos és a nem tudományos jövőgondolatok integrálását megoldania. Ennek módszertana azonban a transzcendentális meditáció lehetne.⁹ Vagyis az integrált jövőkutatás már nem lenne tudomány, mert a tudományos módszertana mellett, illetve a fölött a tudásintegráció csak nem tudományos módon érhető el. Továbbá, Slaughter szerint a meditációval nemcsak integrálunk, hanem igazi, jó és kívánatos, a tudományosnál magasabb rendű tudásokat hozhatunk létre, olyan tudásokat és jövőelképzeléseket, amellyel a világproblémák az emberiség számára kívánatos módon lennének megoldhatók. Wilberen kívül felmerültek más, hasonló metaelméleteket kidolgozó gondolkodók – Auriobindo, Gebster, Steiner – is, akiknek integrált elméleteire az integrált jövőkutatást építeni lehetne.¹⁰ Azonban azok esetében is a magasabb rendű tudásintegráció vagy a személyiség jövőtudatosságának fejlesztése a hangsúlyos cél.¹¹

Az integrált jövőkutatást ebben az irányban keresők elvetik az új módszertani paradigma keresését vagy kifejlesztését. Ehelyett ismét előtérbe állítják a jó, a kívánatos, a jelenlegi problémáinkra jó megoldást nyújtó jövők, jó valóságpéldák megmutatását. Az integrált jövőkutatásnak ebbe az irányba történő keresése szerintem nem továbblépés, hanem visszalépés lenne a nem tudományos jövőkutatásba.

A jövőkutatásban jelenleg mind a négy irányzat és a három paradigma jelen van. Ezek hol harcolnak egymással, hol pedig próbálják felosztani a jövőkutatással megoldható feladatokat az egyes paradigmák között.¹² E módszertani pluralizmus mellett a jövőkutatók igen gyakran alkalmazzák azt a posztmodern megoldást is, hogy eltekintenek a paradigmáktól és a közöttük folyó harctól, és egy még szélesebb paradigmakészletből, a társadalomtudományokban fellelhető paradigmák készletéből is ragadnak ki különböző részeket, módszereket, eszközöket stb. vagyis „markolnak” – „grasp”-elnek – saját kutatási céljuk és feladatuk megvalósításához. Ezt is integrált jövőkutatásnak tekintik, mert különböző paradigmaminták részeit kapcsolják össze.¹³ A paradigmák vegyítésével az a probléma, hogy a paradigmák éppen azért jelentenek különálló, önálló módszertani mintát, mert összemérhetetlenek. Ennek az eljárásnak az lehet a lehetséges előnye, hogy néha valóban születhetnek új és hasznos módszeradaptációk, viszont a graspelők legtöbbször csak felpuhítják, relativizálják a módszertanokat, és össze nem illő, vagy össze nem kapcsolható módszereket és előrejelzési eredményeket állítanak elő, ami nyilvánosságra kerülő rontja a jövőkutatás tudományos és gyakorlati megítélését.

Paradigmakutatásaim eredményeként én olyan integrált jövőkutatási felfogás lehetőségét mutattam meg, amely a jövőkutatás eddigi fejlődésének szerves folytatása, új paradigmákon alapul és integrálja az előző jövőkutatási irányzatok és paradigmák problémamegoldását.¹⁴ A jövőkutatás művelése eddig úgy történt, hogy mindenki egyidejűleg foglalkozott az előrejelzés készítés elméleti, módszertani és gyakorlati kérdéseivel, valamint konkrét előrejelzések készítésével. Emiatt nem lépett a jövőkutatás a szakmások útjára, továbbá nem történt meg a

gyakorlati tapasztalatok rendszeres visszacsatolása az elméleti és a módszertani ismeretekhez és azok korszerűsítéséhez.¹⁵ Úgy gondolom, hogy a jövőkutatás művelése a differenciálódási folyamattal párhuzamosan integrálódhatna oly módon, hogy a jövőre vonatkozó elméleti és a gyakorlati tudományos tudásvonal, valamint a jövőkutatási praxis (szakma) önállósodnának, és azzal párhuzamosan kiépítenék egymáshoz kapcsolódásukat is.

Az integrált jövőkutatás tudománya csak a jövőkutatásnak mint kétféle tudományterületnek az egymással is kapcsolatban álló művelését jelentené. Az elméleti jövőkutatás a *koevolúciós paradigma* alapján alakulhatna ki és fejlődhetne, mert korunk tudományának és jövőkutatásának is egyik alapkérdése, hogy a komplex és humán elemet is tartalmazó nyílt és vegyes rendszerek miként változnak, fejlődnek az időben és a térben, valamint egymással összefüggésben. A koevolúciós paradigma olyan hipotetikus világfelfogás és fejlődő módszertan, amely arra irányul, hogy miként lehet és kell résztvevő megfigyelőként vizsgálni és konstruálni az új és kialakuló komplex és egymás evolúciójától is függő evolúciós rendszereket, valamint azok interaktív dinamikáját. Ezt az elméleti paradigmát eredményesen alkalmazzák a komplex dinamikus rendszerek, például az ökoszisztémák, vagy a viselkedés és idegrendszer egymáshoz kapcsolt kutatásában. Ebben a paradigmában a jövőfelfogások mindegyikének meghatározható a maga helye és funkciója a saját tereihez kapcsolva, ami elméletileg alapozza meg az integrált jövőfelfogás kimunkálását. A gyakorlati jövőkutatás mint tudományterület az előrejelzések, a „foresight”-ok/előretekintések a szakértők, az érintettek és a jövőkutatók részvételével történő elkészítési folyamatának gyakorlati tudományát a *participációs paradigma* alapján fejleszthetné. A participációs paradigma új és formálódó folyamatszervezési minta, amely arra irányul, hogy a kutatási folyamatban a résztvevő megfigyelő pozíciójából miként lehet és kell tanulmányozni és fejleszteni a gyakorlati célú és részvételen alapuló társadalmi tudástermelést, valamint az abból kibontható változások és társadalmi akciók folyamatát. E paradigma révén remény van arra, hogy a jövőformálódás és a jövőformálás kutatásának és társadalmi gyakorlatának folyamatai integrálhatóak a tudástermeléstől a társadalmi akciókig.

Ehhez az integrált és a tudományon belül maradó jövőkutatáshoz kapcsolódna egy olyan jövőkutatási praxis és napi gyakorlatként művelhető szakma, amely egyrészt realizálná az elméleti és a gyakorlati jövőkutatás tudományos eredményeit – valóságfelfogásra és -fejlesztésre vonatkozó mintáit –, másrészt szembesíthetné a jövőkutatást tudományként művelőket azzal, hogy egy konkrét praxis tanulmányozása milyen tapasztalatokat kínál a jövőkutatás tudományainak továbbfejlesztéséhez. E kapcsolatrendszer kiépítésével a jövőkutatás tudománya és a gyakorlata is nagyrendszerbe integrálhatóvá válhatna. Az integrált jövőkutatásnak ez az elképzelése megtartja és továbbfejleszti a jövőkutatás tudományának művelésében a paradigmát, mégpedig módszertani minta értelmében, de a jövővalóság formálásában is tág teret nyit a jó, a követendő jövők mintaszerű kidolgozása előtt. Ezt azonban oly módon javasolja megtenni, hogy a jó, a kívánatos jövők kreatív és példaszerű tartalmait nem tekinti tudományos teljesítménynek, viszont az előállítási folyamatuk megszervezésére vonatkozó ismereteket, eljárásokat stb. még a tudomány fennhatósága alá tartozónak tartja.

A paradigmában gondolkodás előnyei a jövőkutatásban

A tudományos jövőkutatásban a paradigma módszertani minta és példa jellege meghatározó jelentőségű még akkor is, ha a gondolati formákban létező jövöket tekintjük a jövőkutatás tárgyának és azok kívánság szerinti formálását pedig a jövőkutatás valós eredményének. A módszertani minta értelmében felfogott jövőkutatási paradigma biztosítja:

– a *transzparenciát*, tehát azt, hogy a módszertan ismert, áttekinthető, megtanulható és tanítható legyen;

– az *ellenőrizhetőséget*, amelynek révén megismételhető minden jövőformáló tevékenység, és ha hiba történt az alkalmazott módszertanban, akkor az kiszűrhető és korrigálható;

– a *megbízhatóságot*, tehát azt, hogy ismert és átlátható módszertan mellett a tudomány adott állása biztosította tudományos alapú előrejelzéseket ("foresight"-okat) előretekintéseket lehet készíteni;

– azt, hogy a gyakorlatban folyó jövőkutatási tevékenységek és azok eredményei összehasonlíthatók;

– a *paradigma továbbfejleszthetőségét*, mert a paradigma nem merev szabályrendszer, hanem az ismeretek, jövőfelfogásra vonatkozó hipotézisek és a módszertanra vonatkozó ismeretek bővülésével maga is felülvizsgálható, alakítható és új iskolák teremtésével az újabb paradigmavariánsok tudatosan kialakíthatók és tesztelhetők;

– azt, hogy a gyakorlatban folyó jövőkutatás esetében a paradigma a *minőségbiztosítás* szolgálatába álljon. Csak érvényes módszertan alapján tudjuk eldönteni, hogy egy-egy jövőelképzelés lehetséges-e vagy sem, illetve a helyes módszertan alkalmazása után lehet egyáltalán feltenni és megválaszolni azt a kérdést, hogy a megformált jövőök milyen minőségűek, milyen kérdésekben adnak jó, elfogadható megoldást, valamint a felkínált megoldások milyen mértékben és kiknek a szempontjából képviselhetnek jó és kívánatos, vagy rossz és elfogadhatatlan megoldásokat.

A jövőkutatás tudományos paradigmái hasznosak a jövőkutatás művelése és fejlesztése szempontjából még akkor is, ha e módszertani szabályrendszerek alkalmazásuk során kötöttségeket jelentenek, és megváltoztatásuk tudományos viták révén valósítható csak meg.

Jegyzetek

- 1 Bakos Ferenc (szerk.): Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 624. o.
- 2 Stansfield, M.: Introduction to Paradigms. Trafford, Canada. 2001. 3. o
- 3 Kuhn, T.: A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984. 11. o.
- 4 Kuhn, T.: Objectivity, Value Judgement and Theory of Choice. In: The Essential Tension. Selected Studies in Scientific Tradition and Change. The University of Chicago Press, Chicago/London, 1977. pp. 320–339. o.
- 5 Schmidt Ádám: Racionalitás és irracionális a jövőkutatásban. In: Gábor Éva (szerk.): A kívánatos jövőtől a lehetséges jövőig. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1976. 83. o.
- 6 A szerző ezt a témakört könyvében részletesen kifejtette: Hideg Éva: Jövőkutatói paradigmák. Aula Kiadó, Budapest, 2012.
- 7 Popper, K.: Objective Knowledge: An Evolutionary Approach. Routledge, London, 1972
- 8 Wilber, K. (1997): An Integral Theory of Consciousness = Journal of Consciousness Studies, Vol. 4. 1997. Nr. 1. 71–92. o.
- 9 Slaughter, R.: What Difference Does 'Integral' Make? = Futures, Vol. 40. 2008. 120–137. o.
- 10 Gidley, J. F.: An Other View of Integral Futures: De/Reconstructing the IF Brand = Futures, Vol. 42. 2010. 125–133. o.
- 11 Gidley, i. m.; Floyd, J.: Towards an Integral Renewal of Systems Methodology for Futures Studies = Futures, Vol. 40. 2008. 138–149. o.
- 12 Hideg Éva: Jövőkutatói paradigmák, i. m.
- 13 Voros, J.: Integral Futures: An Approach to Futures Inquiry = Futures, Vol. 40. 2008. 190–221. o.
- 14 Hideg Éva: Jövőkutatói paradigmák. Akadémiai doktori értekezés. MTA, Budapest, 2010.; uő: Jövőkutatói paradigmák. Aula Kiadó, i. m.; uő: Integral Futures Based on Paradigm Approach = Futures, Vol. 45. 2013. 6–15. o.
- 15 Hideg, É.: Theory and Practice in the Field of Foresight = Foresight, Vol. 9. 2007. Issue 6. 36–46. o.

BOGA Bálint

Orvos - költők

Schillertől napjainkig

A szépirodalom és az orvoslás kapcsolata régóta szép példákkal szolgál a szellemtörténet kutatóinak. Az ókorban és a középkorban, amikor még nem differenciálódtak ágakra a tudományok és a művészetek, sőt még egymástól sem váltak el, az orvosi szöveget is szépirodalmi stílusban fogalmazták meg, illetve az orvosi tevékenységet folytató személy esetleg, többek között, szépirodalminak tartható művet is alkotott. Így lényegében szépirodalmat teremtő orvosról az újkorban beszélhetünk csak, ezek többsége prózai művet hozott létre.

Két magyarázattal közelíthetjük meg ezt a már modern kori jelenséget. Az egyik: sok irányú érdeklődést megélő személy hivatást kell, hogy válasszon, az orvoslásban találja meg az őt kielégítő területet, de közben mintegy úrrá lesz rajta az írás utáni vágy és műveket teremt. Csehov mondta, hogy „ az orvoslás a feleségem, az irodalom a szeretőm, ha megunom az egyiket, a másikkal töltöm az időmet”. Vannak, akik – mint Csehov – a két hivatást párhuzamosan művelik, de van, aki elmerülvén az írásban, az orvosi munkát elhagyja. A másik megközelítés: az orvosi hivatás rengeteg emberi sorssal hozza össze művelőjét, az emberek az orvosnak lelkiileg is kitérülnek, és ez a sok összegyűjtött – vagy csak néhány, de felforgató élményt nyújtó – tapasztalat az orvost gondolatok, a hallott események inspirálta történetek megírására ösztönzi. Persze ekkor is szükségeltetik tehetség, hogy az alkotás minősége alapján írónak nevezhessük.

Eltételezve az orvos-íróktól, a betegség, az orvosi tevékenység sok esetben szolgált témául az íróknak. A betegség, mint az ember egész személyiségét megrendítő életjelenség következményeinek leírása lehetőséget ad lelki reakciók mélyebb kifejtésére. Susan Sontag *A betegség mint metafora* című esszéjében pl. ebből a szempontból tekinti át a világirodalmat.

A költészet területén lényegesen kevesebb orvost találunk, mint a prózai műfajokban, talán a formai követelmények kevesebb orvost inspiráltak, azaz: gondolataikat szabadabban akarták előadni?

Meg kell említeni azonban, hogy már az ókorban az ismereteket igen gyakran vers formában foglalták össze, így könnyebben voltak memorizálhatók az írásbeliség előtt. De könyvekben később is írtak így. Ezeket hívták poema didacticum-nak, vagy poema memoriale-nak, az orvosi témájúakat poema medicum-nak. Körülbelül a 16. századig voltak használatosak. Az egyik legnagyobb hatású ókori görög filozófus, Empedoklész, aki orvosként is működött, széles világlképét verses formában rögzítette, hexameterekben írta meg *A természetéről és Tisztulások* című műveit, sőt a feltételezett *Orvosi értekezés* című művét is. Hippokratész *Prognosztikonját* is versbe foglalták később. Serenus nyolcvan betegség kezelését írta le hexameterben *Liber medicinalis...* c. művében (Kr. u. 3. század). Odo von Meung a 11. században írt hexameterben gyógynövénykönyvet.

A híres salerno-i orvosegyetemen is verses formába öntötték a tantételeket, ez volt a *Regimen Sanitatis Salernitatum* (12. század). Egyértelmű volt számukra is a régi megfigyelés, amely szerint a verses formát jobban lehet megtanulni, rögzíteni. Így maradt meg szájhagyomány útján a nagy mítoszok, eposzok is.

A *Salerno-i szöveget* Felvinczy György 1694-ben fordította magyarrá. Álljon itt néhány sor belőle: „Az hasban megtartott kóválygó dohos szél / Nagy nyavallyákat hoz, onnan ha ki nem kél / Görtsöt, vízkórságot, kolikátul a bél, / S' az illy ember gyakran fő-szédelgéstől fél.”

A reneszánsz idejéből Girolamo Fracastoro nevét kell kiemelnünk, akit az összehasonlító orvoslás atyjának tartanak és akinek poémája alapján a mai napig orvosi nyelven syphilis-nek nevezük a vérbajt (Syphilis seu morbus gallicus, 1530). A műben egy Syphilus nevű pásztor Apollót fenségében sérti meg, aki azután a nevezett betegséggel bünteti meg őt (ekkor a betegség még hevenyebb lefolyást mutatott).

A modern orvos költők elemzésére térve a fő különbség a prózaírókkal való összehasonlításnál abban állhat, hogy a költőknek eleve erős, önkifejezésre törekvő személyiségük van. Weöres Sándor szerint a képzelőerő nagy mozgékonyasága és verselő+fogalmazó készség megléte kell a költői személyiséghez, de – szerinte – jellemző költői lelkiület nem létezik. Tizenéves korban mindenkiben vannak romantikus érzések, sokan verset is írnak, de csak néhányan folytatják pár évvel később is. Az orvossá lett költőben az erős megjelenítési vágy a domináns és háttérbe szorítja – a legtöbb esetben – az orvosi hivatást, igaz, némely esetben nem saját elhatározás vezette a költőt az orvosi tanulmányok választásához (Schiller). Azonban az orvosi gondolkodásnak és a költői gondolatformálásnak van közös gyökere: az absztrakció, tehát mindkettőnél meg kell találni a kapcsolatot az elvont és a valóság között. Ismerünk neves költőket (írókat), akik az ismeretvágy kielégítése céljából elindultak az orvosi tanulmányok útján, de még a diploma megszerzése előtt rájöttek költői elhivatottságukra és elhagyták az orvosi egyetemi stúdiumot, példaként említhetjük Nicolas Lenaut, Louis Aragont, André Bretont, vagy Bertold Brechtet. Az utóbbi három katonarorvosi szolgálatot is teljesített az első világháborúban.

Többeknél a versek témája vagy a kidolgozás független az orvosi ismeretektől vagy tapasztalattól (Keats), bár a logikában ilyenkor is felfedezhető az orvosi gondolkodás átfogó jellege, de van, aki éppen ennek naturalista hatásait emeli be a költészet berkeibe (Benn). Az ihlet az orvos-költőknél is az élet, a magánélet legkülönbözőbb területeiről származik, az orvosi elemzés azonban ritkán érhető tetten (mint Zmajnál), tehát a költői alkat a meghatározó, az orvosi tevékenység, ha egyáltalán megmarad mellette, másodlagos.

Nézzünk néhány példát, amelyek igazolják, hogy egyes költőink mennyire különböző élethelyzetből kiindulva lettek orvosok.

Johann Christoph Friedrich Schiller (1759–1805)

Édesapja katonatiszt és seborvos volt, s egyik kedvenc embere Karl Eugen uralkodó hercegnek. Friedrichnek a herceg parancsára 1773-ban be kellett iratkoznia a stuttgarti katonai akadémiára, ahol jogi tanulmányokat folytatott. Sem a katonai kemény fegyelem, sem a jogtudomány nem vonzotta, ezért bizonyos fokig jól fogadta, hogy 1775-ben a herceg az orvosi fakultásra irányította át, itt jobb tanulmányi eredményeket is ért el. Különösen az emberi test és lélek kapcsolata és a filozófia érdekelt. 1779-ben *Filozófia a fiziológiában* című értekezését nyújtotta be záró dolgozatként, de az egyetem tanárai nem fogadták el. Ebben már kifejeződött mai meghatározással pszichoszomatikus szemlélete, amely akkor korainak bizonyult. Ezt a szemléletét igazolja egy másik eset is. Egy katonatársának összetett tüneteit lelki terheléssel magyarázta, ezért pihenést javasolt, de a herceg nem fogadta el véleményét és eltiltotta a betegét. A tények Schillert igazolták, ugyanis később, amikor az illető leszerelt, a

panaszai teljesen megszűntek. 1780-ban újabb diplomadolgozatokat adott be, az egyik kifejezetten szomatikus témát dolgozott fel (*De discrimine febrium inflammatorum et putridariorum, A gyulladáson és rothadásos eredetű láz közötti különbségről*), a másik az állati és emberi természet összefüggéséről szólt. Ezeket elfogadták és így Schiller a stuttgarti gránátos ezred orvosa lett. A munkát nem kedvelte, többségében rokkant katonák felügyelete tartozott hozzá, civil orvosi működéshez újabb vizsgát kellett volna letennie. Közben már irodalmi tevékenységet is folytatott, írt egy drámát, amely elveszett (*Der Student von Nassau*), 1776-ban megjelent első verse (*Az este*) és elkezdte írni *A haramiak* című színművét. Ezt 1881-ben névtelenül kinyomtatták és 1782. január 13-án Mannheimben megtartották ősbemutatóját, amelyre a herceg tilalma ellenére elment. Emiatt 14 napi zárkára ítélték. A műben egyértelmű volt a herceg zsarnokságára utalás, ezért megtiltották számára, hogy orvosi témán kívül másról írjon. Így nem maradt más hátra, mint hogy egy barátjával Mannheimbe szökjön. Ezután már nem foglalkozott orvosi tevékenységgel. A zsarnoki környezetből menekült el, nem az orvosi hivatástól. Egy barátjának írt levelében elsőként nevezi meg magát, mint orvost és csak másodjára, mint költőt.

Az ezt követő időszakban viszont sokat küszködött tuberkulózis okozta panaszokkal. Ő maga a fertőzödést egy tüdőbajban elhunyt iskolatársának boncolására vezette vissza. Közben kiteljesedik költői-írói életműve, 1782-ben jelent meg versantológiája, Bauerbachban fejezte be *Ármány és szerelem* és *Don Carlos* című drámáit. 1787-től Weimarban élt, testi bajai folytatódtak, 1791-ben alapbetegségéhez kapcsolható mellhártyagyulladás, majd béltuberkulózis tünetei jelentkeztek. Goethehez fűződő barátsága éllette, adott lelki erőt. 1805. május 9-én tüdőgyulladás tünetei közt elhalálozott. Sokáig úgy hitték, hogy az ő szarkofágja van a Goethe koporsója mellett található sírban, mostanra DNS-vizsgálatok segítségével kiderült, hogy ez tévedés.

John Keats (1795–1821)

Szülei korán elhaláloztak, valószínűleg mindketten az akkor gyakori tuberkulózisban. Elemi iskoláit magániskolában végezte, majd gyámja jóvoltából Thomas Hammond edmonti sebész és orvos mellé került orvos-segédnek. Az orvoslás és a gyógyszerészet között ekkor nem volt éles választóvonal. Az előírt tanulmányi idő ekkor öt évnyi, gyakorló orvos mellett töltendő gyakorlat és egy év kórházi praxis volt. Keats feladata Hammonds mellett az volt, hogy reggelente végiglátogatta a magas rangú betegeket, mintegy anamnesztikus adatokat gyűjtött, amelyeket le is jegyzett. Az orvos-segéd fogat húzott, eret vágott, sőt néha szülésnél segédkezett. Keats már négy év után megkezdhette kórházi gyakorlatát, amelyet két, egymás mellett elhelyezkedő, egymással szakmai kapcsolatban is levő londoni kórházban végzett, a St. Thomas és a Guy's Hospitalban. Előbbi a sebészet és anatómia, utóbbi az általános orvostan (most belgyógyászatnak neveznénk), a terápia és a szülészet területén mutatott fel kiemelkedő tevékenységet. Sok neves orvos oktatott ezekben, így például a sebész Sir Astley Cooper, akiről a látványzalagot nevezték el. A boncolásoktól szépséget kedvelő személyisége undorodott, akkoriban sokszor a temetőkből ellopott hullákon végezték ezt. A műtéteket még utcai ruhában végezték, az aszepszis és az érzéstelenítés ismeretlen volt. Keats tapasztalatairól jegyzeteket írt és ekkor már megírja első komoly verseit (pl. *A magányossághoz*, *Szonett a hősökhöz*: ezt Tadeusz Koszciuszko szabadsághős sebesüléséről kapott ismereteit követően). A két kórház mellett a gyógyszerésziskolát is látogatta (Apothecaries Hall). A segédorkvosi feladatokat szorgalmasan végezte, részt vett a viziteken, ügyeletet vállalt, házi sebészként is működött. 1816-ban letette záróvizsgáját és a Gyógyszerész Társaság regiszterébe felvételt nyert, azonban gyámja kérése ellenére csak a költészetnek szenteli további életét. Barátok segítik, például versei megjelentetésében, illetve a művészi elmélyülés kiteljesedésében. Így Haydon nevű festővel a British Museum antik műveit tanulmányozzák, főleg az Elgin-márványokat. Verseiben az

antik szépség csodálata fejeződik ki (*Óda egy görög vázához, Endümion*), ezekhez kapcsolódott a viszonzatlan szerelem élménye, mindennek kifejezése a romantika nagyjai közé emelte, amelyben gyakran a szépség és lelki fájdalom együtt jelenik meg. Nagy megrázkódtatás számára testvérének, Tomnak megbetegedése, akit szüleihez hasonlóan tüdővész támadott meg. Keats ápolta és minden valószínűség szerint tőle kapta meg ő is. Öccse 1819-ben meghalt és ő már 1820 elején észleli saját vérköpését és orvosi tudása alapján tisztában van sorsával. Ekkor a tüdőbajosoknak a déli országokba utazást javasolták, így ő is egy barátjával Olaszországba utazik, Nápolyig is eljutnak, de végül Rómában állapotodnak meg, a Spanyol Lépcső mellett bérelnek lakást. A halál itt éri 1821 februárjában. Orvosi könyveit élete végéig megőrizte.

Jovan Jovanovic Zmaj (1833–1904)

Középiskolát Újvidéken, Halason és Pozsonyban, jogi tanulmányokat Pesten, Prágában, Bécsben végzett. Aljegyzőnek nevezték ki, de nem érezte magát jól ebben a munkakörben, ezért otthagya és irodalmi készítésének engedett. 1863-ban a szerb Matica irodalmi társaság pesti Thököly-féle intézetének (Thekelianum) felügyelője lett. Itt közben orvosi tanulmányokat végzett, sikeresen letette a záró szigorlatokat is. Ezt követően Belgrádban dolgozott, mint körzeti orvos.

1849-től kezdődően foglalkozik irodalommal. Felesége halála után írt versei a szerb irodalom gyönyörű darabjai. Sokat fordított idegen nyelvből, így a magyar irodalom remekművei közül Arany *Toldiját*, Petőfi *János vitézét*, Madáchtól *Az ember tragédiáját* és sok más verset (pl. *A velszi bárdokat*). Más nemzet költői közül említhető például Heine, Béranger, Lermontov. Több folyóirat szerkesztője volt, így pesti tartózkodása alatt 1864 és 1871 között a *Zmaj* (jelentése: sárkány) című lapnak, amely sok humoros írást közölt. A lapot vele azonosították és így kapta meg családi nevéhez a Zmaj kiegészítést. A szerb költészet egyik meghatározó egyéniségének tartják, sokan a szerb Petőfinek. Versei három csoportra oszthatók: líra (szerelem, házasság), humor-szatíra (szabadelvűség) és gyermekversek. Kislánya halálos betegsége alkalmával írt verse megrendítő, fájdalmasan írja le, hogy orvos létére nem tud segíteni és elkerülhetetlen a vég.

Gottfried Benn (1886–1956)

Apja protestáns lelkész volt. Az Odera menti Frankfurtban járt gimnáziumba, majd teológiát kezdett tanulni, két év múltán azonban átiratkozott az orvosi fakultásra. Végzése után katonaoorvos lett, majd Berlinben mint bőrgyógyász és nemi betegségek szakorvosa folytatott orvosi tevékenységet 1917 és 1935 között. Első verskötete 1912-ben jelent meg *Hullabáz és más költemények* címmel. Költészete expresszionistának mondható, de annak végletes formáját valószínűleg meg. Az orvosi ténykedés naturalista észlelései nyers valóságukban jelennek meg a költeményekben (pl. *Férj és feleség átmege a rákbarakkon*: „szétrágtott ölek”, „oszló mell”, „ágy bűzlik”, „rothadó nedv”, ford.: Szabó Lőrinc), a természettudományos, kórtani szemlélet uralkodik bennük, de a pszichoanalízis és a francia szimbolizmus (lásd Baudelaire: *A dög*) is tetten érhető verseiben. Kortársai közül sokan támadták, perverznek tartották, de mások úgy vélték, hogy minden emberi jelenségnek helye van a költészetben és Benn-nel végre ez a világkép is megjelent. 1933-ban a hitleri eszmék mellett nyilatkozott, de hamar kiábrándult és „belső emigrációba” vonult, sőt 1937-ben megjelent verskötete alapján bolszevistának bélyegezték a náci sajtóban és kizárták az írói kamarából. A második világháborúban is részt vesz katonaoorvosként. A háború után korábbi vegyes politikai megnyilvánulásai miatt egy ideig bizonytalan helyzetbe került, de 1948 után ismét aktív, sőt esztétikai nézetei hatást gyakoroltak fiatalabb kortársaira. Ekkor az európai szellemiség és a tiszta költőiség apostola lesz. Orvosi alapkép-

zetségének nyomait több helyen megtaláljuk verseiben (pl. *Búcsú*: „Betöltesz mint friss sebet a vérzés ...”, ford.: Nemes Nagy Ágnes).

Agostinho Neto (1922–1979)

Angolában született, amely akkor még portugál gyarmat volt. Édesapja metodista lelkész. Iskoláit a fővárosban, Luandában végezte, utána orvosi tanulmányok végzése céljából Portugáliába ment. A Coimbra-i és lisszaboni egyetemen látogatta az orvosi fakultást. Ekkor már csatlakozik a Salazar diktatúrája elleni forradalmi mozgalomhoz. 1951-ben bebörtönzik, hét évig ül. Szabadulása után 1959-ben kapja meg orvosi diplomáját és visszatér Angolába, orvosi tevékenységet folytat és kapcsolódik a felszabadító mozgalomhoz (MPLA, ő lesz ennek elnöke 1961 és 1974 között). 1960-ban megint letartóztatják (az orvosi rendeléséről viszik el), hatalmas tiltakozó megmozdulás követi ezt, amelyet a portugál karhatalom vérbe fojt. Lisszabonba viszik, száműzik, majd házi fogságra ítélik, ahonnan megszökik és sok nemzetközi találkozón próbál népe érdekében támogatókat szerezni. Közben harcos hangulatú verseket ír, portugálul és anyanyelvén. Személyében a három hivatás, az orvosi, a szabadságharcos-politikus és a költő egy célt szolgál: népének javát, felszabadítani a gyarmati sorból, egészségét és szellemét szolgálni. 1974-ben Portugáliában forradalom tör ki, megdöntik Salazar rendszerét, demokratikus államszervezet alakul, 1975-ben Angola független lesz és Neto 1979-ig, haláláig, az ország elnöke. Politikailag a Szovjetunióhoz közeledik, de rendszere inkább szocialista vonásokat visel. Halála után a luandai egyetem az ő nevét vette fel és születésnapja nemzeti ünnep. Mindezen politikai történések mellett nem elhanyagolható forradalmasító hangvételű költeményei hatása, amelyek az afrikai öntudat, az afrikai identitás megrázó erejű rapszódiai. Magyarul *Vérzünk, virágzunk* címmel jelent meg antológiája.

Ronald D. Laing (1927–1989)

Skóciában született és végezte iskoláit. A filozófia és a zene érdekelte, de végül a Glasgow-i egyetem orvosi szakára iratkozott be. Diplomája megszerzése után a Brit Hadseregénél pszichiáterként működött, utána a Gartneval kórházban, majd a londoni Tavistock klinikán tevékenykedett. David Cooperrel és Thomas Szasz-szal együtt őt tarják az anti-pszichiátria egyik apostolának. Az elmebetegképekben – ha egyáltalán betegségek – a szociális, intellektuális és kulturális okok mellőzését kérték számon a biológiai pszichiátrián. A viselkedés alapján diagnosztizálnak, de biológiai alapon kezelnek – ezt vetik szemére. Saját életének tapasztalatai hozzásegítették nézetei kialakításához, az anyjához kapcsolható trauma, saját depressziója és epizodikus alkoholizmusa, családi veszteségei. Nézeteit az énnel kapcsolatban két könyvben írta meg (*Divided Self; Self and Others*). A hazánkban mostanában könyveivel megjelenő és elismert pszichiáter, Feldmár András az ő tanítványa volt. Betegeitől kapott pszichológiai információit, érdekes gondolatokat, párbeszédet rövid prózaverszerű írásokban közölte, amelyeket magyar nyelven is elérhetünk (*Gubancok; Tényleg szeretsz?...*). Vitatható, hogy vajon versek-e ezek. Véleményem szerint a mai poétika tág határait figyelembe véve, de lényegét nem felejtve, úgy vélem e művek is a szépirodalomba sorolhatók.

Lorand Gaspar (1925)

Magyarként Erdélyben, Marosvásárhelyen született. Felmenői között örmények és németek is voltak. Iskolás korában ismerkedett meg a francia nyelvvel. Középiskolái elvégzése után 1943-ban Budapesten, a Műegyetemen kezdte meg tanulmányait, de a háborús események Nyugat-Európába úszták és a háború vége után Párizsban telepedett le. A nehéz körülmények ellenére beiratkozott az orvosi egyetemre és sikeresen el is végezte. Azért választotta ezt, mert – mint

később írta – az orvostudományban a tudomány és a művészet szintézisét látta. 1954-ben Izraelben vállalt orvosi munkát, a jeruzsálemi francia kórház sebésze lett (részben Betlehemben is dolgozott), 16 évi munka után Tuniszban vállalt hasonló feladatot, sebész-főorvosként tevékenykedett. Harminc éves korában kezdett költéssel foglalkozni, franciául írt sajtószerű verseket, 1966-ban jelent meg első verses kötete *Az anyag negyedik balmazállapota (Le quatrième État de la Matière)* címmel, 1967-ben ezzel Apollinaire-díjat nyert. Azután folyamatosan közölte verseit, rangos irodalmi díjak birtokosa lett (Goncourt-díj), de közülük a legkiemelkedőbb a Költészet Nemzeti „Grand Prix”-je, 1994-ben. Így ő is bevonult azon kiváló irodalmárok közé, akik idegen nemzetiségük ellenére a francia irodalmat gazdagították (Samuel Beckett, Cioran, Tzara, Semprún, stb.). Vállotta, hogy „az én hazám a francia nyelv és kultúra”. Versei magyarul először 1981-ben jelentek meg (Tellér Gyula fordításában, később többen fordították, főleg Somlyó György, Lackfi János). Orvosi, biológiai szemlélete sokszor tetten érhető költeményeiben. Némelykor úgy érezhető, mintha sebészkeze megtisztítaná a tárgyak, a materiális világ felszínét és még mélyébe is behatol, mint a kés az emberi szövetekbe. *Klinika* című ciklusában direkt formában is megjelennek a betegek: fülét a beteg „bordáira tapasztja”, és hallja: „ödémás szívszélhúdéses hörgés, horkantó-sípoló bronchitiszes hörgés, ... mellhártyalobos bégetés ... gyulladt szívburok selymes zizegése ...” hangjait, s utána leírja, hogy a beteg milyen tüneteket mutat vagy mond el, amelyeket az orvosnak fel kell jegyeznie („álmatlanságot ... vakarózást ... könnyeket”), majd azt, hogy milyen növényi szereket kell a betegnek alkalmaznia gyógyulása érdekében (ford.: Lackfi János). Kedvelte a dél-mediterrán tájat, a sivatagot: azt írta, hogy „már-már tapintható az itteni fény”. Somlyó György szerint azt jelentette neki a sivatag, mint Petőfi-nak a puszta. Egyébként fotózással is kifejezte vonzalmát ehhez a világhoz. A költészet lényegét esszéiben fogalmazta meg (*Közelítés a szóhoz*): a már létező elemek új entitásba rendezése, vagy máskor így: nyelv, amely megszólaltatja azt, amit nincs mód kimondani. Franciára fordított több magyar költőt, első sorban Pilinszkyt. 2002 óta neuro-kognitív kutatásokkal foglalkozik.

Beney Zsuzsa (1930–2006)

Budapesten született és élte élete nagy részét. Orvosegyetemet végzett és 1954-ben avatták doktorrá. Tüdőgyógyászként dolgozott egészen 2000-ig. Korán egész életének gondolatvilágát, hangulatát meghatározó kettős tragikus élmény érte: kislánya két éves korában meghalt, majd nem sokra rá férje öngyilkos lett. Megszülető verseit 1972-ben adta ki, *Tűzföld* címen. Weöres Sándor sokra értékelte, azt írta: „a magyar költészet még aligha produkált szubtilisabbat, szellemibbet, mint Beney Zsuzsa lírája”. Az elfogadhatatlan halálélmény hívta tudatába és verseibe az Orpheus–Eurydiké mítosz párhuzamát, mintegy fordított képét, de mind a két alakkal azonosult. Ez a mítosz élete végéig visszatér lírájában, mint ahogy a halálközelség, a lét-nemlét határa örök témája. Később ezt saját infarktus-élménye még erősíti. Olykor az az érzésünk versei olvasásakor, mintha már túlról jönne vissza vagy tekintene vissza e földi létre. Valachi Anna szerint: „az orvosi tudása, intuitív költői észjárása és női érzékenysége együttesen tagolta-árnyalta szemléletét”. Rónay György úgy vélte, hogy ha orvosi hivatása nem venne el sokat idejéből, még milyen sok értékes irodalmi művet teremthetne. Ez érvényes korán kezdett irodalomtudományi működésére is, tanulmányokat írt – többek között – József Attiláról, Pilinszky Jánosról, Weöres Sándorról. 1993-ban az irodalomtudomány kandidátusa lett, 1999-ben habilitált. Több egyetemen oktatott (Pécs, Miskolc), egyetemi docens lett és több irodalmi kitüntetésben részesült (pl. József Attila-díjban).

*

Az általam sokra tartott orvos-költőket és az orvos-költőiség több vonulatát bemutató ismeretéseim után még néhány adattal egészítem ki az elmondottakat. Természetesen minden

nemzet tudna még néhány orvosként induló költőt említeni. Néhol jelentek is meg ezeket bemutató antológiák, például az angol nyelvterületről, ahol több jelentős személyről is kaphatunk információt (pl. Oliver Wendell, 1809–1894), vagy nyelvtől független összefoglaló könyveket említhetnék (Mary Lou McDonough: *Poet Physicians*; Lars Erik Böttiger: *Litteräre Läkare*). Magyar vonatkozásban ilyenről nem tudok, de saját gyűjtésem alapján hadd idézzek néhány nevet a régebbiek közül (jelenleg élőket nem említve): Enyedi Sámuel (1627–1671), Földi János (1755–1801), illetve a 20. századból: Erg Ágoston, Mária Béla, Szirmai Endre, Réthy Zoltán, Urr Ida, Gutai Magda, Bodosi György.

Régóta működik a nemzetközi orvosírók társasága. A MOKK (Magyar Orvosírók és Képzőművészek Köre) 1975-ben alakult, azóta évente tartja üléseit, amelyeken sok költő is elszavalja műveit, az elhangzókat a társaság évente kiadja. 2004-ben Budapest adott otthont a nemzetközi társaság ülésének.

(A közlemény megjelent a szerző „Gyógyítás és szépség. Kalandozás az orvoslás és az esztétika között” című kötetében [Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 2015. ISBN 978-615-5443-30-5]. A kiadó közlési engedélyét megköszönve ezúton hívjuk fel olvasóink figyelmét a kötetre.)

Felhasznált irodalom

- András Sándor: A költő Gottfried Benn (adattar.vmmi.org/cikkek/9250/hid_1967_02-03_05_andras.pdf) Megtekintés: 2016.03.16.
- Babić, S.: Zmaj – a magyar költészet fordítója = Hungarológiai Közlemények (Újvidék) 16. évf. 1984. 1. szám, 695–710. o.
- Bányai János: Zmaj magyarul = Híd, 12. évf. 1983. 1374–1378. o.
- Becher Péter et al.: Friedrich Schiller – orvos vagy költőfejedelm? = Lege Artis Medicinae, 20. évf. 2010. 8. szám, 538–540. o.
- Benn, Gottfried: Kígyóból a kanyar. Fordította: Mohácsi Árpád. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012.
- Berndorfer Alfréd: Schiller ifjúkori orvos-filozófiai művei = Orvosi Hetilap, 101. évf. 1960. 32. szám, 1149–1150. o. (recenzió)
- Gaspar, Lorand: Az anyag negyedik halmazállapota. Szerkesztette: Lackfi János. Múlt és Jövő Könyvek, Budapest, 1999.
- Gaspar, Lorand: Fénnyel írni. Fordította és az utószót írta: Somlyó György. Orpheus Könyvek, Budapest, 2001.
- Gittings, R.: John Keats, physician and poet = Journal of the American Medical Association, Vol. 224. 1973. 51–55. o.
- Gyimesi Andrea: Az igazság arcai. Beszélgetés Beney Zsuzsával = Lege Artis Medicinae, 10. évf. 2006. 3. szám, 276–279. o.
- Häfner, S.: Friedrich Schiller and psychosomatics = European Psychiatry, Vol. 30. (suppl. 1) 2015. 1852. o. (abstract)
- Hidvégi Jenő, Kalocsai Gabriella: Az orvos-költő 200 éve született. J. Keats = Orvosi Hetilap, 136. évf. 1995. 50. szám, 2739–2742. o.
- Jones, A. H.: Literature and medicine: physician-poets. = Lancet, Vol. 349. Issue 9047. 1997. 275–278. o.
- Laing, R. D.: Gubancok (Knots). Fordította: Tasnády Attila. Utószó: Erős Ferenc. Budapest, 1983.
- McDonough, M. L.: Poet Physicians. An Anthology of Medical Poetry Written by Physicians. Springfield, Ill., 1945.
- Neto, Agostinho: Vértünk, virágunk. Fordította és bevezeti: Tóth Éva. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980.
- Puder Sándor: Szépirodalom és orvostudomány. Novák és tsa, Budapest, 1938.
- Schultheisz Emil: A tankölmény az orvosi oktatásban = Orvostörténeti Közlemények, 2002. 178–181. szám, 5–22. o.
- Weöres Sándor: A vers születése. In: uő: Egybegyűjtött írások, I. kötet. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 219–261. o.

FÁBIÁN Mónika

A táncházmozgalom mint kulturális reprezentáció

Egy vizsgálati lehetőség

„1972. május 6-án este 7 órakor megnyitjuk Budapesten a TÁNCHÁZAT, ahol együtteseink számára lehetőséget teremtünk a színpadon kívüli táncra, megközelítve a néptánc eredeti társastánc jellegét. Szeretnénk, ha Táncházunkban hosszú idő után egymásra találhatnának a néptáncmozgalom fiataljai és „öregjei”. Ez állt az első táncház meghívóján, az ötletgazdák Foltin Jolán és Lelkes Lajos voltak, mindketten a Bihari Táncegyüttes tagjai, a helyszínt a Liszt Ferenc téri könyvklub biztosította. A közönséget, a szórakozni vágyó táncosokat négy amatőr néptáncegyüttesből, a Bihariból, a Bartókból, a Vasasból és az Építők Vadrózsákból toborozták.¹

A magyarországi folklór-mozgalmak jelentős hullámának tekinthető jelenség az 1970-es évek elején kezdődött el és azóta is él, fejlődik, alakul, terjeszkedik. Tanulmányok, cikkek, visszaemlékezések szólnak arról, mi is hívta életre ezt a mozgalmat.² Ebben az időszakban a népművészet minden ágára kiterjedt az érdeklődés, mégis a legújyszerűbb és legeredetibb jelenség a táncházmozgalom keletkezése volt. A mozgalom néprajzi szempontból a *revival* kategóriájába sorolható, hiszen paraszti hagyomány mesterséges felélesztéséről van szó. Az elitkultúra felfedezett valamit a népi kultúrából, és *újrakonstruálta* azt.

A táncház megalakulása óta – minden szakmai nehézség vagy politikai akadályoztatás ellenére – egyenletes ütemben fejlődött, fokozatosan az ország határain túlra is kiterjedt, nemzetközivé vált.³ Az alapítók szerint a siker titka, a különböző intézményesült keretektől eltekintve, a néphagyományok funkcionális, komplex alkalmazásában rejlő szemléletnek köszönhető.⁴

Sok elemből álló, összetevőiben, eszközeiben, helyszíneiben, módszereiben, az érintettek tekintetében egyaránt rendkívül sokszínű jelenségről van szó, amely sokféle megközelítést igényel.⁵ E terület igazán izgalmasnak tűnik számomra, ha a társadalomtudomány felől közelítem meg. E tanulmány a táncházmozgalmat érintő kutatásom kiindulópontjait és a további kutatások alkalmával esetlegesen követni kívánt irányelveket szeretné ismertetni, azokat az elméleteket, feltevéseket, amelyek hatására eljutottam hipotézisem felállításához. A megírást elsődlegesen Dan Sperber *A kultúra magyarázata* című műve ihlette. Más művek olvasása során megismerkedtem Dawkins mém-elméletével és a hozzájuk kapcsolódó hazai szakirodalommal. Két, témám szempontjából fontosabb hazai szerző Pléh Csaba és Mund Katalin esetében elmondható, hogy elmélkedéseik fő vonalát is Sperber és Dawkins elméletei képezik. Leginkább az foglalkoztat, miként modellezhető, vagy egyáltalán modellezhető-e a táncházmozgalom, vizsgálható-e a jelenség terjedési mechanizmusa a kulturális reprezentációkkal foglalkozó elméletek alapján. Nem céлом általános törvényszerűségek megállapítása, de igyekszem egy lehetséges modellt felállítani, amely választ adhat arra a kérdésre, hogyan

működhet töretlenül, immáron negyven éve a táncházmozgalom. Ennek érdekében a lehetséges terjedési útvonalait és az ezt elősegítő résztvevőket vizsgálom.

A terjedési mechanizmusok elméletével foglalkozó kritikai munkák közül több is arra hívja fel a figyelmet, hogy az eddigiek csupán teoretikus modellek. Ahhoz, hogy ha nem is magyarázó, de legalább rendszerező modellt váljanak, arra lenne szükség, hogy legalább esettanulmányok szintjén valóban alkalmazzák az elméletet. Pléh Csaba tanulmányában Dawkins memetikai és Sperber epidemiológiai elméletét, mint kétféle, lényegében egymást kizáró elképzelést mutatja be.⁶ Mund Katalin ezzel szemben arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a két megközelítési mód nem kizárja, sokkal inkább kiegészíti egymást. Tanulmányában igyekszik kijelölni egy lehetséges ösvényt, amelyen elindulva talán megszülethetnének az ezzel kapcsolatos esettanulmányok. Átfogó szemléletű dolgozata azonban nem ad teret arra, hogy elmerülhessen a részletekben, hiszen a benne felmerülő konkrétumok csak példák, és leírásuk talán feltételezi, hogy azok jobbra közismert dolgok, sőt helyenként már közhelyek.⁷ Az általa taláalomra, vagy kicsit erősebb megfogalmazásban önkényesen kiragadott példák jól illeszkedtek a dolgozat jellegéhez, mivel általános törvényszerűségekről írt. De maga a probléma, a kulturális jelenségek terjedési, átadási törvényszerűségeinek kérdései ugyanazok maradtak. Lássuk, hogyan jutunk el e problémafeltevéshez, s miként mutathatók, magyarázhatóak egy konkrét példa, a táncházmozgalom és jelenségei segítségével.

Elméleti keretek: járványok, mémek és antropológia

A megismerés-kutatás irányzataira tekinthetünk úgy is, mint a reprezentációk különböző szemléletű értelmezésére. Dan Sperbernél a kultúra, mint fertőzési mintázat jelenik meg. A reprezentációk járványtani elméletében a hangsúly a kognitív tényezőkön van. Az egyének és a nyilvános világ közötti átadás során mentális és nyilvános reprezentációkat figyelhetünk meg, mint kulturális jelenségeket, attól függően miről is szólunk, mit is vizsgálunk, amikor reprezentációkról beszélünk.⁸ A köznapi kommunikáció és a társadalomtudomány tele van olyan hasonlatokkal, amelyek a gondolatok terjedését a betegségekéhez hasonlítják. Ezek a hasonlatok elsősorban a negatív oldalt emelik ki: az emberi bajok és fertőzések terjedésének rokonságát. Sperbernél azonban a fertőzésanalógia elveszíti negatív jellegét: nála a járványtan a gondolatok terjedésének általános gondolati modellje. Elméletében maguk a reprezentációk két materiális formában léteznek: mint mintázatok az egyéni idegrendszerben, s mint publikus, fizikailag megvalósult jelek. Emberközi tényezők, például a hatalom, a szeretet, a véleményirányítók befolyásolási paraméterei határozzák meg, hogy a reprezentációk melyik irányba terjednek, és mely reprezentációk válnak népszerűvé.⁹

Az emberi elme ugyanúgy érzékeny a kulturális reprezentációkra, ahogyan az emberi szervezet a betegségekre. Kétféle reprezentációt különböztet meg: az egyénit és a csoportosat, amely nemzedékeken át az egész csoportban lakozik. E két szélsőség között szűkebb vagy tágabb reprezentációkkal találkozunk. Mikor kultúráról beszélünk, a széles körben elterjedt hosszú ideig tartó reprezentációkra gondolunk. Nincs azonban valamiféle küszöb vagy korlát, amelynek egyik oldalán a kulturális, a másikon pedig az egyéni reprezentációk lennének. A reprezentációk többé vagy kevésbé tartós megoszlást mutatnak, s ennek megfelelően többé vagy kevésbé kulturálisak. A kultúrát magyarázva a következő kérdésre kereshetünk magyarázatot: miért sikeresebbek bizonyos reprezentációk az emberi populációkban, miért „megragadóbbak”, mint mások?¹⁰ Ennek a „keresésnek” adja meg a keretét Sperber számára az epidemiológiai, járványtani hasonlat. A kulturális tények oksági magyarázata szükségszerűen beilleszkedik a reprezentációk epidemiológiájába.¹¹ A reprezentációk például különböző mó-

don lehetnek kulturálisak. Vannak köztük olyanok, amelyek lassan terjednek a nemzedékek között. Ezeket nevezi Sperber hagyománynak, s ezek hasonlítanak az endémiákhoz. Más reprezentációk a modern kultúrára jellemzőek, gyorsan elterjednek az egész populációban, élettartamuk azonban rövid – ezeket nevezi divatoknak, s ezek hasonlítanak a járványokhoz.¹² Érdekes ez a kettősség, kivált, ha a táncházmozgalomra gondolunk. Felmerülhet a kérdés: az elmélet alapján mi is lehet pontosan ez a jelenség? *Endémia*¹³ vagy *epidémia*,¹⁴ vagy *mindkettő*? Ha analógiát keresünk a fogalmak között, meg kell vizsgálni, mekkora a „fertőzöttségi arány” a táncházmozgalom esetében.

Az eddig leírtak alapján elmondható, hogy kulturális reprezentációról akkor beszélhetünk, ha egy bizonyos kulturális jelenség különböző értelmezései elterjednek és tartóssá válnak egy csoporton belül. A kultúra pedig sajátos, ember általi, mentális járvány. Ezen elméleti keret és a hozzá kapcsolódó kulcsfogalmak képezik kutatásom keretét.

A kultúrát alapegységekre bontani és azok terjedését vizsgálni nem új gondolat. Richard Dawkins *Az önző gén* című, meglehetősen nagy port felvert könyvében vetette fel, hogy a kultúrában is létezhetnek a génekhez többé-kevésbé hasonlatos (vagy hasonlóknak tekinthető) replikálódó alapegységek, amelyeket mémeknek nevezett el.¹⁵ Pléh Csaba tanulmányában felteszi azt a kérdést, hogy Dawkins esetében pusztán naiv analógiakeresésről van-e szó, vagy komoly elméletről, amely mintegy a kultúrakutatás általános kerete lehetne, illetve, hogy mennyire átfogó, mindenre kiterjedő-e az elmélet.¹⁶ A gén-mém analógiát tetszetősnek tartja, ha hirtelen kirobbanó divatokról van szó, de vajon más, divattól eltérő rendszerekre átültethető-e? Fontos kérdések lehetnek akár témám szempontjából is. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a mém-elmélet fontos ismertetőjegye a szelekciós magyarázat, amelynek egyik alternatívája a befolyásmodell, amelyben hangsúlyt kapnak a lélektani tényezők. Ezek ugyanis meghatározzák gondolatainkat, befolyásolják azt, mi a fontos számunkra, mi a tetszetős, melyik az a „mém”, amely vonzósága alapján fennmaradhat.¹⁷ Ez megmutatja azt, mi az a lehetséges befolyásoló tényező, amelynek jóvoltából népszerű lehet egy-egy jelenség, mint pl. a táncházmozgalom.

Mund Katalin tanulmányában Sperber és Dawkins elméletei mellé beemel egy harmadikat, Robert Redfieldét, aki a paraszti társadalmakat vizsgálva egy kettős struktúra felvázolásáig jut el, ahol ún. „nagy tradícióról” és „kis tradícióról” beszél. Az előbbi nagyjából a „magas” kultúrának, a „klasszikus” vagy „elit” kultúrának, illetve a tanultnak a szinonimája. Ezzel szemben az utóbbi az „alacsony” vagy „népi” kultúráé, a populárisé.¹⁸ A meghatározások szerint a nagy tradíció a városokban van jelen, jellemző rá a tudatos átadás, a mesterséges fenntartottság, míg a kis tradíció a vidékhez, a faluhoz köthető, a népi kultúra része, amely főleg a formákban, ősi kultuszokban gyökerezik, s amelynek áthagyományozódása öntudatlan. A nagy tradícióban a domináns elem a magyarázó elképzelés. A kis tradícióban ezzel szemben a tudattalanul átöröklött kulturális formák dominálnak. A kis tradíciót az emberek nem kérdőjelezik meg, nem gondolkodnak el róla, egyszerűen elhiszik. A nagy tradíció mindenkor újítás révén jön létre, a kis tradíció viszont az időtlen hagyományok őrzője, a konzervativizmus melegágya. Mindkettő folyamatos kölcsönhatásban áll egymással.¹⁹ A kis tradíció és a nagy tradíció egy-egy tudástípussal is összefüggésbe hozható. Az előbbi a „hogyan”, míg az utóbbi a „mit” értelmében nevezhető tudásnak. A kultúrákban vannak tudattalanul átöröklődő formák, ez képezi a kis tradíció lényegét. Ám vannak másféle reprezentációk is, amelyek átadódása, terjedése tudatos folyamatok eredménye. Ezek azok a hódító eszmék, ideológiák stb., amelyekből idővel nagy tradíció válhat. Eme kétféle terjedési mechanizmus két eltérő analógia felállítását teheti indokolttá, ám a két elmélet egyetlen szerves egészet is képezhet.²⁰ Erre az egyetlen szerves egészet képező esetre talán megfelelő példa maga a táncházmozgalom.

Mi az összefüggés a három elmélet között?

Sperber és Dawkins elméletében a kétféle analógia adta különbség csak látszólagos, s ha jobban megfigyeljük őket, hangsúlybeli eltéréseket tapasztalunk csak. A látszólagosnak vélt különbségek ellenére Redfield kis tradíciója a mém koncepcióval mutat rokonságot, míg Sperber járványtanának elemei a nagy tradícióval.²¹ Hiszen a kis tradíció a kulturális formák tartalom nélküli, lokális, tudattalan öröklődése. (Voltaképpen a néprajzi *survival* jelensége.) Ez az öröklődés ráadásul a kultúrában vertikálisan terjedő, generációról generációra való áthagyományozódás. A formák, minták (szokások, rítusok stb.) viszonylag pontosan másolódnak, noha óhatatlanul megjelenhetnek mutációk is. Mindent egybevetve úgy tűnik, a gén-analógia meglehetősen jól megragadja a jelenség lényegét, de Mund Katalin azt hangsúlyozza, hogy mielőtt kiterjesztenénk kultúrák egészére, meg kell vizsgálni a lehetséges ellentéteket is. Az elmélet legnagyobb kritikája a tudatosság kérdése. A kérdés valójában az, hogy az egyénnek vagy a közösségnek mekkora önkontrollja van az átvétel felett?²² Az a nézet, miszerint agyunkat kulturálissá a mémek alakítják, nem ad teljes választ a megválaszolandó problémákra, de az elmélet elvetése is hiba volna. Hiszen, a kultúrában igenis vannak tudattalanul terjedő reprezentációk, amelyek áthagyományozódásában elsősorban lélektani és szociálpszichológiai tényezők (csoport hovatartozás, identitás erősítése, stb.) játszanak szerepet, s az átadás módja a „tág értelemben vett *utánzás*”.²³ A kis tradíció jelenségeit öntudatlan áthagyományozódás tartja életben. De mi a helyzet a járványtannal és a nagy tradícióval? Az átvétel ebben az esetben korántsem automatikus folyamat eredménye, sokkal inkább az adott eszme tudatos újrakonstruálásáról beszélhetünk. Ha az egyén például a táncházmozgalom részvevője lesz, nem csupán átvesz egy kulturális rendszert, hanem annak összetevőit, mélyebb rétegeit is megérti, belátja a megismerés lehetősége által.

A kultúrában kétféle öröklődés-típust láthatunk: a tudattalan folyamatokon alapuló replikáció mellett vannak olyan reprezentáció-terjedések, amelyekben a tudatosság, illetve az átvevők pszichikai jellegzetességei játszanak kulcsszerepet. Dan Sperber járványtani modelljében ez utóbbira helyeződik a hangsúly.

Mind Dawkins, mind pedig Sperber úgy gondolta, hogy saját elméletével lényegében az összes kulturális elem terjedése leírható. Mund Katalin azonban úgy véli, hogy célszerű *a két elméletet egymástól megkülönböztetve együtt használni* aszerint, hogy mire helyeződik az alapvető hangsúly. Dawkins elméletében az átvétel a „tág” értelemben vett utánzáson alapul. Érdemes volna tehát a kis tradícióra jellemző terjedési mechanizmus esetében a mém analógiát használni, amely így tehát inkább a kultúrában vertikálisan, öntudatlanul terjedő jelenségeket jelölné. Ezzel szemben Sperber elméletében a pszichikus változásokra, a tudatosságra helyeződik nagyobb hangsúly, a vírus analógiát ennek megfelelően inkább a kultúrában horizontálisan, gyorsan terjedő jelenségek leírására használhatnánk, ami főként a nagy tradíciók jellemzője. Így a kis és nagy tradíció fogalmaihoz egy-egy rájuk jellemzőbb terjedési elméletet kapcsolhatunk. Viszont mindkét típusú terjedési mechanizmus megtalálható mind a kis, mind pedig a nagy tradíción belül is. Csupán az arányokban fellelhető különbség teremti meg a kategorizáció lehetőségét.²⁴ A táncházmozgalom úgy tűnik, hogy horizontálisan és vertikálisan is egyaránt terjed, ezért meg kell vizsgálni ezek mértéke mekkora, ha szeretnénk kategorizálni, hogy pontosan hova is tartozik a jelenség, s hogy a vizsgálat során milyen terjedési elméletet/elméleteket érdemes a leginkább alkalmazni.

A betegségekkel, járványokkal párhuzamban felmerül az a kérdés is, hogy mi számít egészségesnek egy kultúrában? Anélkül, hogy bármiféle értékítéletet erőltetnék a leírt elméletekbe, egészségesnek az autonóm kultúrát tekinthetjük, az egységes, koherens rendszert, amelyben megszűnik a kis és nagy tradíció kettőssége, ahol a rendszer önfenntartóvá válik és saját maga

termeli ki a létfenntartásához szükséges tudatos magyarázatokat.²⁵ Eddigi ismereteim, tapasztalataim alapján a táncházmozgalom jól illeszkedik e meghatározási keretbe. Mindezek fényében további kérdés, hogy a táncház a kis vagy a nagy tradíció körébe tartozik, hiszen mindkét meghatározás jól körvonalazódik a táncház példáján. S így mindkét elmélet felhasználása által meghatározhatónak tűnik e jelenség terjedési mechanizmusának mikéntje is.

A táncházmozgalom alkotói és résztvevői

A korábban leírt elméletek alapján a táncházmozgalomról elmondható, hogy maga a táncház nem produkció, hanem olyan szórakozási forma, amelyben zenei és mozgásbeli *anyanyelvként* a népzene és néptánc eredeti *formájában és funkciójában* jelenik meg.²⁶ Továbbá a népzene és néptánc már nem ösztönösen hagyományozódik, hanem – a tudományos kutatás eredményeit és érték centrikus *szelekcióját* alkalmazva – *tudatos* válogatás, összehasonlítás és összegzés után kerül be a repertoárba. Halmos Béla megfogalmazásában: „a táncházmozgalom olyan kisközösségek összessége, amelyben a résztvevők aktívak, öntevékenyek és nem a „kikényszerített” profik iparilag előállított termékeinek passzív hallgatói-nézői.”²⁷ Megjegyzendő azonban, hogy ez egyben kemény munkát is jelent, hiszen a zene és a tánc csak hosszú, éveket tartó *tanulás*, rendszeres képzés, gyakorlás után válik szórakozássá, amelynek során nagy hangsúlyt kap az *utánzás* lehetősége, ami azonban óhatatlanul összeolvad az egyén személyiségével, hiszen egy adott motívum azonos letáncolása, vagy eljátszása soha nem lesz azonos mása az adatközlő/hagyományörző által produkált zenének vagy táncnak.²⁸

A táncházak elsősorban nagyvárosi közegben éledtek újjá és alapvetően ifjúsági közönségen belül fejlődtek ki.²⁹ Ennek csak a városi, különösen a nagyvárosi (sőt Magyarországon elsősorban fővárosi) környezetben adódtak társadalmi, kulturális, infrastrukturális és más feltételei. Az amatőr néptáncegyütteseknek otthont adó művelődési házak eleinte örömmel fogadták a táncházak beindítását, mivel egyéb rendezvényeiket nemigen látogatta ez a korosztály. Az sem mellékes, hogy mivel a politikai hatalomnak szüksége volt a néptáncgyüttesek *reprezentáló* tevékenységére, így eltűrte a táncházak kulturális közélet „melletti-alatti” önszerveződő, fejlődő tevékenységét.³⁰ A tér, a terület és a lehetőség adott volt, a jelenség gyorsan népszerűvé vált.

Fábrí István és Füleki Katalin hipotézise szerint a táncházas közönség, vagy legalábbis annak egy jól körülhatárolható „kemény” magja sajátos értékrenddel, szokásokkal, világlátással rendelkezik, amelyhez tudatosan megválasztott életmód, kulturális fogyasztás vagy öltözködési stílus társul.³¹ Azt, hogy kik is alkotják a táncházba járók közösségét, illetve, hogy milyen értékrenddel rendelkeznek, már több szempontból vizsgálták. A legnagyobb táncházas rendezvénynek számító budapesti Országos Táncháztalálkozón kérdőíves felmérést is végeztek.

A táncházmozgalom megfogalmazható réteggkulturaként, hiszen a társadalom szűk rétegét érinti, de nemzetközileg számottevő jelenség. A két legalapvetőbb egység: a népzeneészek és a néptáncosok csoportja, de meg kell említenem egy harmadikat is: az „érdeklődők” csoportját, amely az első két csoport kiegészítő elemeként is meghatározható. Tovább is tágíthatjuk a fogalmakat. A népzeneészek kapcsán: profi és amatőr népzeneészek, ennek megfelelően hivatásos népzenei együttesek és amatőr bandák, illetve olyan egyének, akik csak kedvtelésből zenélnék. A néptáncosok kapcsán ugyanígy elkülöníthetőek a hivatásos és az amatőr néptánc együttesek, illetve olyan egyének, párok, közösségek, akik gyakorlatilag csak egy-egy táncház alkalmával gyakorolják a jelenséghez kapcsolódó megnyilvánulási formákat. A két fő kategórián belül megemlítem a művészeti vezetők és koreográfusok azon csoportját, akik hírnévvel és jelentős szakmai tapasztalatokkal és sikerekkel rendelkeznek.

A táncházakban, a Táncháztalálkozón, illetve a néptáncos rendezvényeken megforduló emberek szinte minden korosztályt képviselnek – a gyerekektől a huszonéveseken át az egészen idősekig. A résztvevő közönség jól reprezentálja Magyarország lakosságának település szerinti megoszlását is (de nem szabad megfeledkezni a külföldi részvevőkről sem!). Megemlítendő, hogy a statisztikák szerint kiugróan magas a fiatalok számaránya, illetve a diplomások aránya.³²

Lehetséges terjedési útvonalak, csatornák

Az általam vizsgált reprezentáció terjedésében leginkább az alábbi csatornák játszanak szerepet: táncház, táncpróba, oktatás, ismeretterjesztő eszközök (publikációk, kiadványok, film- és hanganyagok stb.), rendezvények (színpadi előadások, koncertek, fesztiválok), turizmus (felvételi lehetőségek, gyűjtőutak, táborok), s talán a legfontosabbak maguk a *néptánc csoportok, népzenei együttesek, s az őket alkotó egyének*.

Általában kisgyermekkorban indul az ismerkedési folyamat, ha az édesanya és/vagy édesapa népdalokat énekel vagy népzene hallgat. A gyermek legtöbbször a szülők jóvoltából kezd néptánc próbákra vagy népzene órákra, hangszeroktatásra járni. Innentől saját akaratától, tehetségétől függ, mennyire válik részesévé e kulturális rendszernek. Ha az egyén csak serdülőkorban, esetleg felnőtt fejjel ismerkedik meg a népzenevel és néptáncsal, a táncházzal, általában (tapasztalataimból és ismeretségi köreimből leszűrve) valamilyen néptánc tábor alkalmával „fertőződik” meg. Ilyen csatorna a Táncháztalálkozó, egy-egy színpadi előadás vagy népzenei koncert. A jelenségek egyszerűen magával ragadnak, persze ennek mértéke az egyén befogadó képességétől, nyitottságától is függ, de ha valaki fogékony erre a szubkultúrára, a vele történő megismerkedéstől kezdve már szinte nem is lehet szabadulni. A „fertőzés” mértéke szubjektív tényező. Sokan meghátrálnak, ha kevésbé tehetségesek, de van, akit még az sem érdekel, ha csetlik-botlik egy-egy tánc lépés bemutatásának alkalmával, marad, kitart, s résztvevőként, „érdeklődőként” továbbra is alkotóelemét képezi a tánc házmozgalomnak. De miért? A „fertőzés” alkalmával olyan kulturális rendszert ismer meg, mélyebb összefüggéseinek megértését is lehetővé téve, amely őseink hagyományaival, tiszteletével, illetve pusztán a néptánc és népzene szeretetével áll összefüggésben. Kérdés azonban, hogy ennyi elég is volna a jelenség elterjedéséhez, népszerűségéhez? Talán igen, de ha (szellemi) örökségként tekintünk e kulturális rendszerre, ez fokozottabb figyelmet von magára. Az egy kultúrához való tartozás tudatának megerősítését eléri az egyéni elmékben és lelkekben. Nem véletlen, hogy a népzene és néptáncos családok tudatosan igyekeznek átörökíteni gyermekeikre e kultúrát. Ez is egyfajta terjedési mechanizmus.

Új fejezet?

Sperber a kulturális reprezentációk társas kibontakozásával és egyéni kialakításával kapcsolatban elmondja, hogy az emberi megismerő képességek sok esetben szűrőként működnek, főként azon reprezentációk esetében, amelyek képesek rá, hogy kulturálisakká váljanak. Ezen szűrők következtében adott jelenségek racionálissá lesznek, ám korántsem világos vagy állandó az, hogy mit értünk ésszerűségen. A racionalitás a vélekedés és tapasztalás, illetve vélekedések közti következetességet jelent.³³ A mindennapi tapasztalati tudást erős fogalmi, logikai és perceptuális korlátok között alakítjuk ki. Más reprezentáció típusok nagyobb hajlékonysággal és gyengébb szűrő mechanizmusokkal bontakoznak ki. Ezek más megismerő képességeket érintenek, közelebből a reprezentációk reprezentációjának kialakítását.

Az emberek ez által környezeti és testi tények reprezentálása mellett, saját lelkiállapotukat, reprezentációikat és folyamataik egy részét is képesek újraalkotni. Ez a *metareprezentációs* képesség.³⁴ A gyerekek állandóan használják ezt a képességet, ugyanis lehetővé teszi számukra, hogy megőrizzék az információt, bár nem jelenti azt, hogy teljesen értik is, viszont ösztönzőleg hathat arra, hogy kibontsák a jelenségek fogalmait. Sperber szerint az emberekben hajlam van arra, hogy a metareprezentációs képességeket használják tudásuk és fogalmi készletük kiterjesztésére.³⁵ De mi garantálja kulturális sikerüket az adott reprezentációknak? Nem elegendő az a tény, hogy a titokzatos gondolatok és fogalmak könnyen kielégíthetők a racionalitás kritériumait. Sperber elmondása szerint a „győztes misztériumok” nagyobb felhívó jelleggel rendelkeznek, így jobban megjegyezhetőek. Az utóbb leírtak, s Sperber elmélete alapján elmondható, hogy azok a reprezentációk a legkihívóbbak, amelyek egyrészt szoros kapcsolatban vannak a személy más mentális reprezentációival, másrészt pedig sosem kapnak végső értelmezést. Ezek a *releváns misztériumok* válhatnak kulturálisan sikeressé.³⁶ De vajon a táncházmozgalom sikerességét köszönheti e „felhívó jellegének”, és mit is jelenthet a felhívó jelleg esetében? Sperber álláspontját követve vajon általános következtetéseket csak úgy kaphatunk, ha a táncházmozgalmat is misztériumként kezeljük? Misztériumként ugyanis úgy válhat relevánssá egy adott jelenség, hogy paradox jellegű, vagyis annak révén, hogy eltér a hétköznapi tapasztalati tudástól, s relevánssá válva magára vonja az emberek figyelmét.³⁷

*

„Az alaposabb analízisek során számos problémát vethetünk fel, amelyek alapján felmerül a kérdés: mi szükség van egyáltalán az ilyen analógiákra?” – kérdezi Mund Katalin.³⁸ Az egyik kérdés tehát, hogy az analógiák valóban adnak-e új dimenziót, mélyebb megértést, vagy a terjedési elméletek alkalmazása a kultúra bizonyos jelenségeire pusztán egyszerű „fordítás” vagy leképezés, vagyis hogy nem tettünk mást, mint egy adott jelenséget más szavakkal írtunk le. Nyilvánvaló, hogy makroszintű szemlélődés helyett mikroszinten kell vizsgálódnunk, s esetünkben a táncházmozgalom jelenségét is részleteiben, összetevőiben kell megvizsgálni. Ennek során, a résztvevők vizsgálata által, feltérképezhetővé válhat a táncházmozgalom pontos kapcsolati hálója, a nyilvánosság előtt zajló részek vizsgálatával, az érvek-ellenérvek rekonstruálásával kikövetkeztethető a terjedés logikája. Mindezek mellett, hogy komplex képet kapjunk magáról a jelenségről, vizsgálandó a társadalmi üzenet, a társadalmi fogadtatás, mind a személyek, mind a politikai szféra részéről. Az utóbb felsorolt tényezők ugyanis befolyásolhatják, miként is vélekednek az emberek magáról a jelenségről, s miként terjedhetnek a vele kapcsolatos gondolatok. Mindezt a „kezdetektől napjainkig” tartó időintervallumban érdemes szemügyre venni.

Jegyzetek

1 Sándor Ildikó: „Zene és tánc úgy, mint Széken”. In: uő (szerk.): A betonon is kinő a fű. Tanulmányok a táncházmozgalomról. Hagyományok Háza, Budapest, 2006. 23. o.; Siklós László: Táncház. Zeneműkiadó, Budapest, 1977. 9. o.

2 Gazdag válogatást tartalmaz e téren a Sebő Ferenc által szerkesztett kötet. Vö.: Sebő Ferenc: A táncház sajtója. Válogatás a korai évekből 1968–1992. Timp Kiadó, Budapest, 2007.

3 A táncház módszert 2011-ben felvették az UNESCO szellemi kulturális örökség megőrzését célzó legjobb gyakorlatok regiszterébe. Vö.: Csonka-Takács Eszter (szerk.): A táncház módszer mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2011.

- 4 Halmos Béla: A táncházmozgalomról. In: A betonon is kinő a fű, i. m. 7. o. A táncházmozgalom kialakulásának körülményeiről, az előzmények lehetséges megállapításáról lásd még: Bodor Ferenc (szerk.): Nomád nemzedék. Ifjúság és népművészet Magyarországon, 1970–1980. Népművelési Intézet, Budapest, 1981. 50–75. o.
- 5 Példaként a megközelítési lehetőségekre Jávorszky Béla Szilárd A magyar folk című kötetét említem, amely a táncházmozgalom zenei vetületét tartalmazza. Vö.: Jávorszky Béla Szilárd: A magyar folk története. Kossuth Kiadó – Hagyományok Háza, Budapest, 2013.
- 6 Pléh Csaba: A gondolatok terjedési mechanizmusai: mémek vagy fertőzések = Replika. 2000. 40. szám, 23–41. o.
- 7 Mund Katalin: A kulturális evolúció újabb elméletei a hagyományok tükrében = Infonia. Információs Társadalom, II. évf. 2002. 2. szám, 1. o.
- 8 Dan Sperber: A kultúra magyarázata. Naturalista megközelítés. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 51., 88. o.
- 9 Uo. 83–87. o.
- 10 Uo. 83. o.
- 11 Pléh Csaba, i. m.
- 12 Dan Sperber, i. m. 73. o., Pléh Csaba, i. m.
- 13 Az endémia járványos betegség rendszeres és tömeges előfordulása egy meghatározott területen, valamely állat- vagy növényfajtnak egyetlen szűk területen való jellemző előfordulása.
- 14 Az epidémia (=járvány) a fertőzőttiségi arány időszakos, megszokottnál nagyobb mértékű megemelkedése adott területen, illetve egy betegség megszokott előfordulása adott népességben.
- 15 Mund Katalin: Járványos kultúra = BUKSZ 14. évf. 2002. 3. szám, 241. o.
- 16 Pléh Csaba, i. m.
- 17 Mund Katalin: Járványos kultúra, i. m. 242–243. o.
- 18 Mund Katalin: A kulturális evolúció újabb elméletei a hagyományok tükrében, i. m. 1. o.
- 19 Uo. 2. o.
- 20 Uo. 7. o.
- 21 Mund Katalin: Járványos kultúra, i. m. 241. o.
- 22 Mund Katalin: A kulturális evolúció újabb elméletei a hagyományok tükrében, i. m. 8. o.
- 23 Uo. 9. o.
- 24 Uo. 11. o.
- 25 Uo. 12. o.
- 26 Mund Katalin tanulmányában hangsúlyt kap a forma és funkció, Sperber és Dawkins, illetve Redfield elméleteivel párhuzamba állítva.
- 27 Halmos Béla, i. m. 8. o.
- 28 Ennek kapcsán jól érzékelhető a mém-elmélet utánzás koncepciója, illetve maga a replikáció.
- 29 Klaniczay Gábor a hatvanas-hetvenes évek szubkulturális kezdeményezéseihez hasonlóan egyfajta ellenkultúra-jelenségként értelmezi a táncház-mozgalmat. Vö: Klaniczay Gábor: Gondolatok a népi kultúra, szubkultúra és az ellenkultúra viszonyáról. In: Múltunk jövője. Szabadelvűek a népi kultúráról. T-Twins Kiadó, Budapest, 1993. 113–121. o.
- 30 Szabó Zoltán: „Indulj el egy úton...” In: Fejős Zoltán (szerk.): A turizmus, mint kulturális rendszer. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1998. 173. o.; Szabó Zoltán: „Elindultam hosszú útra...” In: A betonon is kinő a fű, i. m. 169. o.
- 31 Fábri István – Füleki Katalin: A táncházak közönsége: szociológiai jellemzők, értékek, életmód. In: A betonon is kinő a fű, i. m. 42. o.
- 32 Uo. 45. o.
- 33 Dan Sperber, i. m. 99. o.
- 34 Uo. 101. o.
- 35 Uo. 102. o.
- 36 Uo. 103. o.
- 37 Uo. 104. o.
- 38 Mund Katalin: A kulturális evolúció újabb elméletei a hagyományok tükrében, i. m. 24. o.

KELEMEN Judit

Sárospatak zenei öröksége

Sárospatak zenei örökségének gyökerei a 17. századi kollégium működéséhez vezethetők vissza. Magyarországon az új típusú iskolák (kollégiumok, gimnáziumok) képviselték azt a zenekultúrát, amely a kor zenei műveltségét meghatározta, terjedését elősegítette.¹

A pataki iskola zenei neveléséről az első feljegyzések épp ebből az időből származnak. I. Rákóczi György fejedelem, az iskola patrónusa 1621-ben új törvényekkel szabályozta a szervezeti, tanulmányi és fegyelmi ügyeket. Az egyházi ének tanítására vonatkozó 2. cikkében a kántor teendőit fogalmazta meg, hangsúlyozva, hogy a templomban nem hangozhat el olyan ének, amelyet előtte az iskolában ne tanított volna meg.² Az énektanítást tehát az egyház kántora végezte, egyre növekvő feladatainak ellátásában pedig zeneileg művelt, ügyes diákok segítettek.

Az európai műveltségű, újjító szellemű Tolnai Dali János rektorsága idején – számos egyéb reform mellett – a magyar nyelvű zsoltáréneklés gyakorlatát is bevezették. A fejedelem halálát (1648) követően felesége, Lorántffy Zsuzsanna vette át az iskola ügyeinek intézését. Ebben az időben már világi énekekről (a sárospataki zsinat szerinti „haszontalan dalokról”) is tudósítanak a feljegyzések³ – az ünnepek idején alsóbb éves kisdíjak is járták a falvakat, és adományért verses köszöntőket mondtak, énekeltek.

Lorántffy Zsuzsanna meghívására 1650-ben Patakra érkezett a kor egyik legnevesebb reformpedagógusa, Johan Amos Comenius. Pedagógiai újításainak leglényegesebb elemeit már korábban megfogalmazta, ezek gyakorlati alkalmazása azonban még váratott magára. Tehát reformelképzeléseinek megvalósítására, a pataki iskola megújítására kérte fel őt a fejedelemasszony. Comenius írásaiban számos alkalommal hangsúlyozta a művészeti nevelés szerepét, valamint a fokozatosság, a szemléletesség és az öntevékenység jelentőségét. A Patakon eltöltött négy esztendő alatt készült tankönyvei közül minden bizonnyal a legismertebb és legnagyobb hatású az *Orbis Sensualium Pictus* és a *Schola Ludus*.

Az *Orbis Sensualium Pictus* (A látható világ képekben; 1653) megírásával – pedagógiai elveinek lényeges pontját, a szemléltetés fontosságát erősítve – elkészítette az első képes tankönyvet, amelynek első kiadása Comenius távozása után négy esztendővel, 1658-ban készült el a nürnbergi nyomdában.⁴ A 150 szöveges és képes lecke (a körülöttünk lévő teljes világ bemutatása) közt hangszerek is szerepeltek. S bár a mű különféle kiadásai a magyarázó szövegek nyelve, a leckék száma, valamint az ábrák megléte vagy épp hiánya tekintetében elég változatos képet mutatnak,⁵ a 1685-ös lőcsei kiadásban több korabeli hangszer magyarázó rajzát és leírását megtaláljuk.

A *Schola Ludus* (Az iskola mint játékszín; 1654; 1656-ban jelent meg Patakon) hű képet ad a korabeli pataki iskoláról – ének-óra színdarabja azt is megmutatja, hogy Comenius a

pataki diákokkal megismertette a zene alapjait. Az előadást „bevezető és bezáró” zenével adták elő,⁶ amely arra utal, hogy hangszeres oktatás is folyt Patakon. Az illusztrációként kiválasztott oldal tetején a ritmusértékek neveit sorolja fel épp az egyik diák (*brevis, semibrevis, minima, semiminima, semifusa*), amelyek a 15. század első felére véglegesen kialakult ún. „menzurális” (a hangjegyek időtartamát pontosan jelölő) kottaírás általánosan használt ritmuselnevezései. Az alatta olvasható szöveg magyar fordítása így hangzik:⁷

Tanító: Mi a zenei hangsor, te másik?

6. tanuló: A hangok felemelkedése és alászállása a vonalakon és a vonalközökön, fel s alá.

Első diák: Mi ez a hangsor? Énekelj!

{a tanuló a három kottasort éneklj}

Első diák: Ennek tudása mire használható?

Tanuló: Minden dallamot pontosan tud énekelni, aki ezt hibátlanul énekl.

Első diák: Igazán? Énekelj hát nekem így hangjegyről, nem szövegről valami zsolttárt. Például a 38.-at. (Elé teszi a zsolttárt hangjegyekkel írva.)

Tanuló: Éneklek.

{a következő oldalon újabb kottakép, a zsolttárdallam lejegyzése menzurális írásmóddal}

A ritmusértékek és az abszolút hangrendszer mellett az Arezzói Guido nevéhez köthető szolmizációs hexachordokat a kottaolvasás támogatása szándékával tanulták a pataki diákok, emellett különböző technikai gyakorlatok (skalázás, hangközugrások felfelé és lefelé) éneklésével fejlesztették intonációs képességüket.

Vélhetően a pataki iskola 17. században kialakult kottaolvasási hagyományainak köszönhető, hogy „mikor Goudimel négyyszólamú zsolttárfeldolgozásai is eljutottak Patakra (...), a diákok könnyen meg tudták tanulni, mert már évszázados tradíciója volt a kótáról való éneklésnek. Meglévő kótaismeretük lehetővé tette számukra a többszólamú kórusok megtanulását. Ez adott alapot ahhoz, hogy önállóan megpróbálják az egyházi, majd a világi dallamokat harmóniás énekre tenni.”⁸

A 18. századi Magyarország zenekultúrájában kiemelkedő szerepet játszottak a magyarországi és erdélyi települések református felekezethez tartozó kollégiumai (Pápa, Debrecen, Patak, Székelyudvarhely, Nagyvárad stb.). A kollégiumokban az énektanítást az iskolatanító végezte, de általánossá vált, hogy a kiemelkedő zenei képességekkel bíró, magasabb évfolyamokon tanuló diákok is besegítettek az alsóbb osztályok énektanítási munkálataiba. A tananyag főként a vasárnapi és ünnepi istentiszteletek énekeit jelentette (általában genfi zsolttárok és a korábbi „dicséretet”), de temetésekben is elvárt volt a diákság részvétele. Erre a feladatra viszont fel kellett őket készíteni. Patakon sem volt ez másként: 1728-tól rendszeres feljegyzések olvashatóak a számadások tisztikönyvében. Az adatok szerint a pataki diákok nemcsak saját településükön végezték a temetési szertartásokat, hanem vidéki főúri környezetben, gazdagabb polgárok gyász-szertartásainál is. Ez viszont rendszeresen és jó színvonalon működő kollégiumi énekkart feltételezett, ahol már a többszólamú éneklés is általánosnak tekinthető volt. Az adatokból az is kiderül, hogy a temetésekért kapott pénzüsszeg részben vagy teljes egészében a főiskola pénztárába került befizetésre. Ezt a bevételt a szegény sorsú diákok segítségére, temetési költségeire fordította a kórus, amely „nemcsak mint műveltségi tényező, hanem mint jótékony, segélyező intézmény is szerepel főiskolánk történetében.”⁹

A pataki kollégium zenei neveléséhez kapcsolódóan konkrét adatok 1752-től állnak rendelkezésre. Ezek főként az énekkari elnök működésével kapcsolatos pénzügyi intézkedéseket mutatják, a szakmai munkáról alig nyújtanak információt. Annyi azonban megtudható, hogy az elnök az énekkar első embere volt, aki nem csupán felügyelte és bírálta a kórust, hanem fenntartotta a rendet, megbüntette a „kihágókat”, emellett rendezte a kórus kül- és belügyeit.

Érdekesség, hogy ő maga nem énekelt, viszont a „dalok szövegét, sőt ha zeneértő volt, dallamát is ő készítette. (...) kellett lennie oly testületnek is, mely ezen énekek dallamait összhangzatos rendszerben készítette; ez pedig nem lehetett más, mint a procontorium, miután az elnök legtöbbszörre sem zeneképes, sem zeneértő ember nem volt.”¹⁰

A 18. században a kollégiumi diákok által szerzett és/vagy lejegyzett dallamok kéziratos gyűjteményei a melodiáriumok. E gyűjtemények keletkezésének megértéséhez tekintsük át a pataki kollégium kóruséletét!

A kórus 1782 után már szervezeten, szabályok szerint működött: rendelkeztek mind a kóruselnök, mind pedig a kórustagok kötelességeiről. A kórus 16 főből állt, 8 szólamra osztva, szólamonként 1-4 énekessel. Kórusévkönyv örökítette meg az énekkar tevékenységét, az elnök pedig melodiáriumot vezetett, amely az ő idején keletkezett énekek szövegét és dallamát tartalmazta, valamint az általa készített új halotti énekeket. Köteles volt továbbá a régebbi elnöki vagy kartagi melodiáriumokból régebbi himnuszokat, halotti darabokat átvezetni, valamint – egyebek mellett – személyesen ellenőrizni, hogy minden kórustag hibátlanul átmásolja saját daloskönyvébe a megtanulandó dalokat.

A kórus bevételét a temetéseken és egyéb alkalmi eseményeken való közreműködés, valamint a kórustagok belépési díja mellett a kirótt büntetéspénz is gyarapította. Erről a tagok kötelességeit leíró szabályzat érdekes képet fest:

„8. Ki akár a rendes, akár a rendkívüli tanórára az elnök után jó, öt denárt fizet, ki pedig félórán túl jó, vagy az egész tanórát elmulasztja, tíz denárra büntetik; ismétlés esetében a rendes büntetésen felül, a körülményekhez mért szigorú büntetéssel is fenítjük. (...)

12. Ki az énekórán, éneklést színlelve, csak száját mozgatja, úgyszintén ki akár helybeli, akár vidéki szereplések alkalmával dorbézol, vagy magát leissza: első ízben az elnök által megdorgáltatik, második ízben tíz denár büntetéspénz fizetése mellett szigorúbban is fenítjük. (...)

14. Ki vidéki gyász- vagy örömműnépek alkalmával kirendelt szállásaikról, akár ismerőseikhez, akár borszerzés végett, akár más valami ürügy alatt, az elnök előleges engedélye nélkül eltávoznak: a borszerzők ötven denár büntetésen felül szigorúbban is fenítettnek, a többiek pedig tíz denárra büntettetnek; azok pedig, kik az elnöktől engedélyt kaptak ugyan az eltávozásra, de a kiszabott időben vissza nem jöttek, tíz denár büntetésen felül a körülmények által súlyosbított büntetéssel fenítettnek.”¹¹

Barsi Ernő rámutat,¹² hogy az elnöki feladatok megkívánta folyamatos repertoár-biztosításhoz nem állt még rendelkezésre megfelelő mennyiségű kórusdarab, ezért egyfajta önellátás és saját feldolgozás vált szükségessé a kollégiumokban: létrejöttek a melodiáriumok. E dallamgyűjtemények zenetörténeti jelentősége abban áll, hogy „ezek őrizték meg számunkra az 1770–1820 között eltelt félévszázad magyar ritmusú, népi gyökerű dallamtermésének legjavát, azt a dallamkincset, amelyre tanult muzsikus (...) ügyet sem vetett. Meg is látszik a diákmelodiáriumok majd mindenikén, hogy nem zeneértő ember munkája. A kollégium énekari szabályzata a kartagok kötelességévé tette a betanult darabok feljegyzését, de a diákok verejtékes munkája sokszor nem tudott megbirkózni a szokatlan feladattal: a gyűjtemények legtöbbje nem emelkedik Horváth Ádám sajátosan kezdetleges hangjelzési módjának színvonalára fölé. Mégis, tökéletlenségében is, ez a kollégiumi énekgyakorlat őrizte meg számunkra a XVIII. századi magyar ének anyagának legnagyobb és legértékesebb részét: ne feledjük, hogy itt találjuk a kuruc dallamok egyedül hiteles feljegyzését. Ez a kollégiumi ének-irodalom a régi magyar verseskönyvek hagyományának egyenes örököse.”¹³

A pataki melodiáriumokban egy- és többszólamú dallamok lejegyzései is találhatóak. A legismertebb, Sárospatakon megtalálható dalgyűjtemények a 18. századból: Kulcsár Pál melodiáriuma (I–II. rész, 1775–1785); Szkárosi–Járdánházi melodiárium (1787–1792; Szkárosi István és Járdánházi János kézírásával); Dávidné Soltári (1790–1791; Darótzky József

lejegyzésében); Novák Lajos melodiáriuma (I–II. kötet, 1791); Szarka János melodiáriuma (1798); Pataki melodiárium (1798).¹⁴

Sárospatakon az egyházi többszólamú éneklés korabeli gyakorlatának mintájára (Goudimel négyszólamú zsolttárai Maróthi György kiadásában) próbálták a világi dallamokat is megharmonizálni a dallamlejegyzők. Azonban híján voltak a magasabb szintű zeneelméleti ismereteknek, így nem ismerték fel a Goudimel-zsolttárok zenei törvényszerűségeit, s általában mindössze hármashangzat-tömbök jelentették a dallamkíséretet. Sajátos hangjegyzírást alkalmaztak: mivel a különféle kulcsok alkalmazása megnehezítette a gyakorlatlanabb kottalvasók dolgát, egyetlen vonalrendszerben ábrázolták a szólamokat. A teljes vegyeskar minden szólamának megjelenítéséhez azonban kevésnek bizonyult az ötvonalas rendszer, ezért 6–12 soros vonalrendszert használtak a dallam hangterjedelme szerint, a különféle szólamokat pedig más-más jellel írták, egy darabon belül mindig azonos módon. Mivel nem csupán a kulcsok használatát mellőzték (s így a pontos hangmagasságot sem lehet teljes bizonyossággal megállapítani), hanem előjegyzések, módosítójelek, ütemvonalak sem szerepelnek a kottákban, továbbá a ritmusjelek vonatkozásában is elég szegényes a jelrendszer, e dallamok megfejtése, hangzásuk pontos felidézése nem egyszerű feladat. Barsi Ernő felhívja figyelmünket, hogy „a régi diákok az olvasásban segítette az, hogy a leírt dallamok élő zeneként ott voltak a köztudatban. Ma ez a hangzó háttér hiányzik. Pedig jó volna segítségül különösen azokban a darabokban, melyeknek mind dūr, mind moll olvasása elképzelhető. Ilyenkor a dallamoknak más forrásokban való lejegyzései vagy az élő hagyományban fennmaradt népi változatai nyújtanak segítséget az értelmezésben. Tempójelzés nincs. Dinamikai jeleket egész kivételesen, egy-két esetben találunk. Csak a XIX. században kezdik ezeket is jelölni.”¹⁵

Bartha Dénes, Szabolcsi Bence és Barsi Ernő foglalkoztak behatóbban a magyar kollégiumi zenei élettel, és publikáltak a témakörben.

A melodiáriumokban lejegyzett dallamok zenei-stiláris összefoglalásakor Szabolcsi Bence tanulmányára támaszkodunk.¹⁶ A viszonylag kevés, régi magyar népzenei dalpélda mellett az ekkoriban kialakuló újabb népdal réteg számossága feltűnő, mellette ott találhatóak a népies-diákos dallamok, virágénekek, valamint a nyugati vonású műzenei dallamok.

Fontos kiemelni a 18. század Magyarországnak meghatározó történelmi eseményéhez, a Rákóczi szabadságharchoz kapcsolódó kuruc dalokat, illetve az ebben az időszakban végleges formáját elnyerő, és ezért hiteles történelmi dokumentációként kezelendő Rákóczi-nótát és Rákóczi indulót. Mindkét dallam több változatban él, több zeneszerzőt is megihletett, így különféle apparátusra készült feldolgozásai váltak híressé. A Rákóczi-nóta szövege kétféle verzióban ismeretes: „Hej, Rákóczi, Bercsényi...” és „Jaj, régi szép magyar nép...”

A pataki kollégium melodiáriumainak zenetörténeti jelentősége mellett más vonatkozásban is kiemelkedő a pataki diákok tevékenysége a magyar zenekultúra terén: a 18. század végére, illetve a századforduló idejére, az új évszázad elejére esik az első népdalgyűjtő utak dokumentálása. Csokonai Vitéz Mihály, Egressy Béni, Tompa Mihály és Erdélyi János mind pataki diákok voltak, s életük bizonyos szakaszában mindannyian fontosnak tartották, hogy a magyar népi kultúra első kézből való merítését közkinccsé tegyék.

Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) 1797-ben írt leveléből idéz Barsi Ernő: „Régibb és újabb magyar népbeli dalok (Volkslieder), melyeket más csinos nemzeteknek példájára imitt amott kézírásokból és hallomásból összeszedvén, az elvesztéstől megmenteni kívánt Csokonai Vitéz Mihály. – Van már ilyen nóta mintegy háromszáz.” Később kelt levelében már 450-ről ír. Nagyon lényeges, hogy nemcsak már feljegyzett dalokat másolgat, hanem ’hallomásból’ is jegyez le népdalokat. Pótolhatatlan veszteség, hogy ez a mintegy félezer népdalt tartalmazó gyűjtemény elveszett.¹⁷

Egressy Béni (1814–1851) zeneszerző mindössze két esztendeig tanult Patakon – sajnos anyagi okok és énekhangjának megbetegedése miatt abbahagyta pataki tanulmányait, később viszont már zeneszerzőként, 1843-ban megjelentetett egy népdalokat és magyar nótákat tartalmazó, tervezett sorozat első (és egyben utolsó) kötetét, amelyben található néhány új stílusú népdalt is.

Tompa Mihály (1817–1868) is pataki diák volt, lelkes kórustag. 1844-ben *Dalfűzér* címen 69 dalt tett közzé, amelyből 52 ének a költő kézírása, minden dal kottával együtt. Népdalok, népies műdalok és műdalok – a műfajok keveredése nem kisebbíti a költő elkötelezettségét a népi kultúra átörökítése ügyében. A pataki diákevek (1832–1845) vége felé kezdett a dalok gyűjtésével és lejegyzésével foglalkozni – ez a tény a pataki kollégiumban történő zenei írás (kottázás) magas színvonalú tanítására utal.

Erdélyi János (1814–1868) költő pataki diákból (1824–1837) lett népdalgyűjtő, később maga is a pataki kollégium tanára. 1846–48 közt saját alá rendezte háromkötetes *Népdalok és mondák* gyűjteményét, amely anyagi kényszerűség miatt sajnos csak a népdalok szövegét tartalmazza. Később a Kisfaludy Társaság gondozásában 12 dal (szöveg és dallam együtt) jelent meg 1847-ben, de Erdélyi további dallamok megjelentetését is tervezte. Bartókot jóval megelőzve felismerte és hangoztatta a népzene értékét, az emberiség szellemi remekművei közé sorolva őket.

S bár a pataki kollégium zenei életének elkövetkező évtizedei bőséges dokumentációval rendelkeznek, témánkhoz kapcsolódva mégis a pataki diákok népdalgyűjtő tevékenységére fókuszálunk, amely a 20. század első évtizedeiben is folytatódott. Az első világháborút követően Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán vezetésével faluszeminárium szervezésére került sor, amelynek során a diákok néprajzi gyűjtőmunkát végeztek. „A gyűjtőszöveg anyaga nagyon sokrétű volt. Túlnyomó részét népdalszövegek teszik ki. Találhatók köztük szerelmi dalok, katonadalok, balladák, mondókák, gyermekjátékok, betlehemesek, karácsonyi, húsvéti köszöntő versek, szerelmes levelek, lakodalmi rigmusok, vőfélyköszöntők, mesék és adomák. Nagy kár, hogy a daloknak csupán a szövegét jegyezték le, dallamaikat nem. Úgy látszik, ezekben az években a kollégiumban folyó énektanítás nem volt olyan szinten, hogy a diákok dallamlejegyzésre is vállalkozhattak volna. A 18. században ezt, ha sajátos módon is, de meg tudták oldani. A 19. században legalább a kórustagok értettek hozzá. A 20. század elején már nem volt meg a diákok ehhez szükséges kottaismerete. (...) A gyűjtés ennek ellenére is jelentős, mert pontos adatokat szolgáltat arról, hogy a század elején Pataktól a Felső-Tisza vidékig milyen dalokat énekeltek.”¹⁸

A faluszemináriumok kulturális értékei mellett kiemelkedő jelentőséggel bírt a sárospataki népfőiskola is, amely az ország különféle településeinek korábbi népfőiskolai kezdeményezéseit, próbálkozásait követően 1936-ban indult, elsőként az országban, s vált az ezt követően kibontakozó országos mozgalom példájává. Az 1948-ig működő, legalább két és fél hónapos, bentlakásos népfőiskola programját a teológia tanári kara a „vallásos, ismeretközlő és gyakorlati” jelzőkben fogalmazta meg. A mindennapos ének Szabó Ernő irányításával valósult meg – a magyar népdalkincs megismerése mellett a népfőiskolások is megtanították társaiknak, vezetőiknek, oktatóiknak, vendéglelőadóiknak falujuk, környékük kedves népdalait, de a műzene alapvető megismertetésére is sor került az élő zenével vagy lemezekkel színesített előadásokon.¹⁹

*

A pataki melodiáriumok, valamint a faluszemináriumi és népfőiskolai népdalgyűjtő munkák jelentősége mellett a muzsikussá vált egykori pataki diákok, továbbá az 1857-ben első tanévet megkezdő tanítóképző intézet is hozzájárult Sárospatak zenei kultúrájának felvirágoztatásához. Jeles művészek csatlakoztak az intézmény tanári karához, akiknek előadóművészete vagy

zeneszerzői tevékenysége nagyban emelte a város zenei életének rangját. A teljesség igénye nélkül néhányuk tevékenységét röviden bemutatjuk.

Ivánka Sámuel (1826–1884) a kollégium (ekkor már református főiskola) ének-zenetanára (1860–1884). Számos újítással próbálta a pataki zenei nevelés színvonalát emelni: a zenei analfabetizmus megszüntetésének céljával, a tömegek zenei nevelésével és a kóruskultúra felvirágoztatásának szándékával több mint fél évszázaddal megelőzte Kodályt. Oktatási segédanyagok készítésével mozdította előre a diákok zenei fejlődését, de a kollégiumi énekkar működésére és a gyülekezeti énekmodra vonatkozóan is más elképzelései voltak, mint az addigi gyakorlat. *Énekéskönyvét* 1862-ben adta ki a pataki református főiskola.²⁰

(*Szotyori*) *Nagy József* (1832–1909) tanítóképző-intézeti tanár. Kántor-organista édesapja jelentette számára a gyerekkori zenei környezetet. 1848-ban a debreceni nemzetőr zenekarának tagja lett, a világoi feyverletételt követően bölcsészetet tanult. Az iskolában kitűnt művészeti tehetségével, már főiskolásként zenekart vezetett, orgona- és zongorajátékkal szerepelt. 1855-től a nagykőrösi, 1869-től a sárospataki tanítóképzőben ének-zene tanárként dolgozott, de más tárgyakat is tanított. Különböző zeneműveket komponált énekhangra, zongorára. A mai olvasó számára módszertani írásai lehetnek érdekesek, amelyek közül a *Vezérkönyv az énektanításban elemi és népiskolák számára* (Buda, 1872.), valamint a *Gyakorlókönyv az énektanításra. Az elemi I. és II. osztály számára* (Buda, 1872.) sárospataki pedagóguspályájához kötődik, s mindkettő pályadíjat nyert mű.²¹

Hodossy Béla (1864–1943) énektanár, tanítóképző-intézeti igazgató, a református egyházzene egyik vezéralakja. Édesapja református elemi iskolai tanító volt, ő maga 1889-ben szerzett tanári képesítést nyelv- és történettudományból és zenéből. Még ugyanebben az évben Sárospatakra került, ahol a tanítóképző zenetanára lett. 1905-től 1923-ig a tanítóképző igazgatója is volt, 1935-ben vonult nyugállományba. Írt összhangzattan könyvet, szerkesztett református kántorkönyvet és iskolai dalgyűjteményt, de érdekelték a magyar zene törvényszerűségei és ritmusai is. Több egyházzenevel foglalkozó, önálló kötete is megjelent. 1903-ban készült dalgyűjteménye előszavában Kodályt jóval megelőzve fogalmazta meg a magyar dallamok fontosságát és kiemelt jelentőségét az iskolai tananyagban. E dalgyűjteményben a Rákóczi-nóta két változata is megtalálható.²²

H. (Homoródszentpáli) Bathó János (1872–1956): a református kollégium ének- és zenetanára (1904–1925). Az énekórák mellett kórust és zenekart vezetett, harmónium, orgona- és hegedűórákat adott, de az utókor elsősorban kompozícióit köti személyéhez. Zeneszerzői eredményeit számos díjjal is elismerték, egyebek közt 1934-ben a Magyar Írók és Zeneszerzők Egyesületének országos pályázatán ezüst oklevéllel jutalmazták, 1942-ben a Múzsza Zeneműkiadó Vállalat pályázatán pedig aranyérmet kapott. A pataki diákok „himnuszaként” ismert *Bodrog partján van egy város* kezdetű népies dala.²³

Kovács Dezső (1881–1964) tanítóképző-intézeti ének-zenetanár (1905-től, igazgató 1923–1937). A Zeneakadémiát orgona és zeneszerzés szakon végezte el. Patakra kerülését követően a mindennapos tanítás mellett ifjúsági zenekart vezetett, a korábbi vonózenekart pedig fúvósokkal egészítette ki. Igazgatói tennivalói mellett módszertani segédanyagokat is készített, továbbá szakított időt a tanítóképzés ügyét előremozdító kompozíciók készítésére is: orgonaiskoláját és népiskolai dalgyűjteményét a képzős diákok használták, egyházi kórusművei templomokban csendültek fel, emellett *A vajda háza* címmel daljátékot írt négy képből, de zenekari műveket is komponált.²⁴

Klacsó Béla (1896–1977) tanítóképző-intézeti ének-zenetanár és igazgatóhelyettes. Tanítói, majd történelem-ének szakos tanári oklevele birtokában 1930–1935 és 1952–1956 között volt a képző ének-zenetanára, az utóbbi négy esztendőben, nyugdíjba vonulásáig igazga-

tóhelyettese is. Zeneszerzéssel is foglalkozott, főként férfikarokat, dalokat és magyar nótákat komponált.²⁵

Szabó Ernő (1904–1982) a pataki kollégium ének-zenetanára (1929–1952). Jogi tanulmányai mellett végezte a Zeneakadémián a hegedű és zongora tanszakot, ezt követően került Sárospatakra 1929-ben. Mind a gimnáziumi, mind pedig a teológiai énekórák számát megnövelte, a hivatalosan előírt tanterv helyett eredeti népdalokat, valamint az európai és magyar zeneirodalom remekműveit tanította, az iskola hanglemezzgyűjteményét pedig értékes darabokkal gyarapította. Három énekkart vezetett, regös csoportot szervezett, emellett hangszeres képzést is nyújtott az érdeklődő hallgatónak, zenekart alapított, hangversenyeken pedig hegedűművész szólistaként emelte a város zenei életének rangját.²⁶

Bolvári (Szinok) Zoltán (1908–1993) tanítóképző-intézeti ének-zenetanár (1935–1937; 1954–1971). Értelmiségi szülők biztatására kezdte zenei tanulmányait. A Zeneakadémián először zongora, majd zeneszerzés tanszakon tanult, végül középiskolai énektanár és tanítóképző-intézeti zenetanár szakokon szerzett oklevelet. Első alkalommal mindössze két tanévet töltött Sárospatakon, de már ekkor felfigyeltek széleskörű zenei tájékozottságára és képzettségére, valamint modern szellemiségére, amely a „kortárs” (Bartók, Kodály és Bárdos) kórusmuzika népszerűsítésében, továbbá magas színvonalú hangversenyek szervezésében és az ezeken való közreműködésben (karvezető és zongorista) nyilvánult meg. Második, egyúttal végleges pataki tanársága nyugdíjazásáig tartott. Elméleti munkássága is jelentős, *Az énekzene tanítás módszertana* címmel kétkötetes tananyagot készített, amely részletes útmutatást adott az alsó tagozatos énektanítás minden területe vonatkozásában. Ehhez kapcsolódóan elkészítette *Dalkíséretetek zongorára* címmel 190 nép- és ifjúsági dal hangszerkíséretes változatát az 1–4. osztály, 112 dalét pedig az 5–8. osztály számára. A pataki diákok H. Bathó János dala mellett „második himnuszként” tartják számon szerzeményét, amelyet E. Kovács Kálmán szövegére komponált (*Pataki diákok dala*).²⁷

Tóth Károly (1911–1984) tanítóképző-intézeti ének-zenetanár (1937–74). Kántor-tanító édesapjától, óvónő édesanyjától a szülői házban megtanulta a zene szeretetét. Elemi iskolai és szaktanítói végzettsége mellett középiskolai énektanári és tanítóképző-intézeti zenetanári oklevelet szerzett a Zeneakadémián. Az elméleti tárgyak mellett (zenetörténet, módszertan, ének) hangszeres muzsikát is tanított: harmónium-, zongora-, hegedű- és orgonajátékot, továbbá énekkart és zenekart is irányított. Járási és városi zenei együtteseket vezetett, emellett több országos szakmai testület munkájában is tevékeny részt vállalt.²⁸

Barsi Ernő (1920–2013) Kiss Áron- és Apáczai Csere János-díjjal (továbbá számos egyéb elismeréssel) kitüntetett hegedűművész, főiskolai tanár, néprajztudós, népdalgyűjtő, lelkész, egykori pataki diák (1931–1942). Tanító házaspár szülőktől kapta az indíttatást a nép, a kultúra szeretetére, majd „a sárospataki református kollégium neveltjeként tudatosult benne a paraszti kultúra, elsősorban a népdal értéke, jelentősége. Életének meghatározó 11 évét töltötte a Bodrog-parti Athén ihlető légkörében, a gimnázium után a teológiát is ott végezte el. Elhivatottságának és munkálkodásának indítékait onnan vitte magával, ahogyan erről gyakran vallott.”²⁹ Teológiai tanulmányai mellett Szabó Ernő felkészítésével sikeres magánvizsgát tett a Zeneakadémia hegedű tanszakának 1–2. évfolyama anyagából – 1942-től ott folytatta tanulmányait, s szerzett hegedűtanári diplomát. 1947-től Győrben élt, az ottani konzervatóriumban, majd a tanítóképzőben folytatta zenepedagógusi működését. 1955-től rendszeresen foglalkozott népdalgyűjtéssel, 1970-ben pedig szellemi néprajzból szerzett doktori fokozatot. A paraszti kultúrának, a népdalok szeretetének átörökítése átszötte egész életpályáját, amelynek során a tanítás mellett folyamatosan vezetett kórust, népdalkört, rendszeresen adott hangversenyeket és tartott előadásokat. Számos könyv és tanulmány mutatja aktív publikációs

tevékenységét.³⁰ Ki kell emelnünk *Bodrog partján nevelkedett tulipán – sárospataki diákdalok a XVIII. századból* című cd-jét, amelyen – hasznos ismertető szövege kíséretében – az általa vezetett Melodiárium Kamarakórus is meghallgatható.

Béres Ferenc (1922–1996) Liszt-díjas dalénekes, Érdemes és Kiváló Művész. Szegény parasztszaládból került az elemi iskola elvégzése után a sárospataki főgimnáziumba (1934–1938). 19 éves korában bejárta Erdélyt, s ekkor ismerkedett meg a valódi népművészettel; később Budapesten közreműködött a Népi Ének-, Tánc- és Játékegyüttes létrehozásában. Néprajzot, művészettörténetet és folklorisztikát tanult a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter és zongoraművész felesége anyagi és erkölcsi támogatásával bontakozott ki zenei karrierje: az 1948-ban alapított Honvéd Együttes énekes szólistája lett. A később Magyar Néphadsereg Művészegyütteseként külföldön is nagy elismertséget szerzett társulat tagjaként számos hazai és külföldi siker részesévé vált. 1957-től az újjászervezett Országos Filharmónia szólistája. Életútja során végig erősen kötődött Sárospatakhoz: hírnevét, országos elismertségét felhasználva kulcsszerepe volt abban, hogy Sárospatak 1968-ban visszakapta városi rangját. A városnak adományozott képzőművészeti magángyűjteményéből 50 db alkotást azzal a szándékkal, hogy példáját mások is kövessék, s így önálló képtár jöjjön létre Sárospatakon. Szándéka 1970-ben vált valósággá: ekkor nyílt meg a Sárospataki Galéria. 1963-ban készült *Virágénekek* című lemezét Párizsban a Francia Lemez-akadémia a hanglemezek nemzetközi versenyében első díjjal jutalmazta.³¹

Sárospatak zenekultúrája a magyar művelődéstörténet fontos fejezete, amelynek tanulmányai és értékei máig hatóan érvényesülnek.³²

Jegyzetek

1 A tanulmány a Társadalmi Megújulás Operatív Program Kutatás, Innováció, Együttműködések – Társadalmi innováció és kutatási hálózatok együttműködésének erősítése az Eszterházy Károly Főiskola, a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Nonprofit Kft. és az Agraria TISZK Közhasznú Nonprofit Kft. együttműködésével címet viselő, TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0013 azonosító számú projekt keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

2 Barsi Ernő – Szabó Ernő: A pataki kollégium zenei krónikája. Zeneműkiadó, Budapest, 1984. 17. o.

3 Uo. 23. o.

4 A Comenius ösztönzésére létesített pataki nyomdában is megkezdődtek az Orbis Pictus megjelentetésének munkálatai, Comenius Patakról való távozása miatt (1654) azonban a munka félbeszakadt. Vö.: Takács Béla: A sárospataki nyomda története. Magyar Helikon, Budapest, 1978. 31. o.

5 Fehér Erzsébet: Az Orbis Pictus magyarországi kiadásai. In: Comenius és a magyar művelődés. Bibliotheca Comeniana V. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 1994. 93–95. o.

6 Barsi Ernő – Szabó Ernő, i. m. 28.

7 Uo. 30. o.

8 Uo. 34. o.

9 Orbán József: A sárospataki énekkar története. Sárospatak, 1882. 25. o.

10 Uo. 25–26. o.

11 Uo. 38–39. o.

12 Barsi Ernő – Szabó Ernő, i. m. 38. o.

13 Bartha Dénes: A magyar énekelt vers forrásai Faluditól Horváth Ádámgig. http://epa.oszk.hu/00000/00001/00146/pdf/ITK_EPA00001_1932_03_274-287.pdf (Megtekintés: 2015. július 11.)

14 Lásd a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattárában: Dávidné Soltári, 1790–1791, Daróczy József lejegyzésében. KT 630.; Pataki melodiárium, 1798. KT 514.; Szarka János melodiáriuma, 1798. KT 1718.; Szkárosi–Járdánházi melodiárium, 1787–1792. KT 513.

15 Barsi Ernő: „Bodrog partján nevelkedett tulipán...” Sárospataki diákdalok a 18. századból. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 1988. 9. o.

16 Szabolcsi Bence: A XVIII. századi magyar kollégium zenéje. In: Szabolcsi Bence: A magyar zene évszázadai. Tanulmányok. Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1961.

17 Barsi Ernő – Szabó Ernő, i. m. 70. o.

18 Uo. 120–121. o.

19 Uo. 161. o. Lásd még: A magyarországi népfőiskola megalakulása. http://www.nepcoll.hu/?page_id=138 (Megtekintés: 2015. július 21.)

20 Gyöngyösi Péter: Ivánka Sámuel, a pataki zenepedagógus. In: Széphalom 2. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Sátoraljaújhely, 1988. 255–269. o.

21 Vö.: Szotyori Nagy József. In: Pallas nagy lexikona, 12. kötet, Budapest, 1896. 917. o.

22 Vö.: Tárogató. Magyar dalgyűjtemény. Szerkesztette Hodossy Béla. Zemplén megyei tanító-egyesület, Trócsányi Bertalan bizománya, Sárospatak, 1903. Lásd még: Hodossy Béla. In: http://www.parlando.hu/2014/2014-2/2014-evi_szuletési_evfordulok_ZT.htm (Megtekintés: 2015. július 21.)

23 Vö.: Dobay Béla: Vallomás a nótás Bathó Jánosról = Zempléni Múza, 2005. V. évf. 1. szám, 77–79. o.

24 Vö.: Földyné Asztalos Adrienne: Kovács Dezső (1881–1964). In: A tanítóképzés múltjából. A nevelőképzés műhelyéből. Sárospataki Pedagógiai Füzetek 7. Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak, 1983. 95–106. o.

25 Klacsó Béla. In: <http://lexikon.katolikus.hu/K/Klacsó.html> (Megtekintés: 2015. július 21.)

26 Vö.: Földyné Asztalos Adrienne: Minőség és szeretet. Száz éve született Szabó Ernő = Zempléni Múza, 2005. V. évf. 1. szám, 80–83. o. Sárospatak zenei örökségének bemutatása során alpmunkának tekintettük egykori tanítványaival, Barsi Ernővel közösen írt könyvét.

27 Vö.: Bolvári-Takács Gábor: Bolvári Zoltán, a zenepedagógus (1908–1993). In: Művelődésünk múltjából. Bibliotheca Comeniana VIII. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 1999. 129–146. o.

28 Vö.: Varga Erzsébet: A Tanítóképző Intézet híres tanárai – Tóth Károly élete és munkássága. Főiskolai szakdolgozat. Konzulens: Földy Ferenc. Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak, 1989.

29 Kovács Dániel: Barsi Ernő 90 éve. In: Széphalom 20. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Sátoraljaújhely, 2010. 561. o.

30 Sárospatak zenei örökségének bemutatása során alpmunkának tekintettük egykori tanárával, Szabó Ernővel közösen írt könyvét, valamint a melodiáriumi dallamok megfejtését mai kottázási formában tartalmazó gyűjteményét.

31 Vö.: Bolvári-Takács Gábor: Portré Béres Ferenc énekművészről = Zempléni Múza, 2001. I. évf. 4. szám, 44–46. o.; Bordás István – Dobrik István: A Sárospataki Képtár Béres Ferenc-gyűjteménye = Zempléni Múza, 2001. I. évf. 4. szám, 47–49. o.

32 További felhasznált irodalom: Bartha Dénes: A magyar énekelt vers forrásai Faluditól Horváth Ádámgig = Irodalomtörténeti Közlemények, 42. évf. 1932. 3. szám, 274–287. o.; Bartha Dénes: Magyar zenekultúra a török hódoltság korában. In: Magyar művelődéstörténet III. Szerkesztette: Domanovszky Sándor et. al. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940. 617–632. o.; Dobszay László: Magyar zenetörténet. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984; Szabolcsi Bence: The Decline of Residential Culture. Songs Produced by the „Kuruc” Movements. In: Szabolcsi Bence: A Concise History of Hungarian Music. <http://mek.oszk.hu/02100/02172/html/47.html> (Megtekintés: 2015. július 15.); Szabolcsi Bence: The Eighteenth Century. Song and Choir Literature. In: Szabolcsi Bence: A Concise History of Hungarian Music. <http://mek.oszk.hu/02100/02172/html/5.html> (Megtekintés: 2015. július 15.)

VITÁNYI Beatrix

A restaurálás rövid története és etikája

A restaurálás története és etikája szorosan összefonódik, hiszen minden korban az adott történelmi időszak társadalmi, kulturális és vallási szempontjai határozzák meg az emberek erkölcsét, magatartását, felfogását egy-egy hivatáson, szakmán belül. A szemlélet mellett az adott szakterület elméleti és gyakorlati színvonala, a rendelkezésre álló felszerelések és anyagok is meghatározzák, hogy milyen keretek között kell etikusnak lenni.

A *konzerválás* szó a múzeumokban a „történelmi”, kultúrtörténeti örökség védelmére vonatkozik. Értelme rövid megfogalmazásban: a múltból fennmaradt, az ember által készített tárgyak és műalkotások megőrzése. Az utóbbi évtizedekben két külön, de sokszor egybeeső konzerválási ágat különböztetnek meg: a megelőző konzerválást és az aktív konzerválást, restaurálást.

Preventív konzerválásnál a hangsúly a megelőzésen van. A múzeumi szakemberek a tárgy kezeléséhez, tárolásához, és kiállításához szükséges olyan körülményeket teremtenek meg, amelyek a műtárgy állapotának további romlását megakadályozzák. (pl.: megfelelő csomagolás, használat, szállítás, raktározás és bemutatás). *Aktív* konzerválásnak nevezzük azt az eljárást amelynek során a további romlás és sérülés megakadályozása céljából beavatkozás történik –mechanikailag vagy kémiailag – a károsodott műtárgyak anyagaiba, illetve szerkezetébe (pl. fertőtlenítés, szilárdítás). A *restaurálás* szó értelme ennél tágabb: olyan művelet, amelynek célja, hogy a deformált vagy károsodott tárgyat a szemlélő számára olyan formába hozza, amely tükrözi vagy megközelíti a műtárgy eredeti állapotát, a lehető legkevésbé sértve meg a tárgy esztétikai és történeti integritását.

A megelőző konzerválás fejlődése

Megelőző konzerválásról az első tárgygyűjtemények megjelenése óta beszélhetünk. Nem a mai *múzeum* értelmében, hiszen az ókori görögöknél a *museion* a múzsák templomát jelentette, tehát olyan helyet, ahol filozófiával, a természet és az élet szemléletével foglalkoztak. A templomok mellett, a temetkezési szokások révén létrehozott kincsházákban és az uralkodói udvarokban portrék, szobrok, kéziratok, kultikus és egzotikus tárgyakból alakultak ki az első gyűjtemények. Az eddig ismert legrégebbit rendszeres gyűjtéssel hozták létre az i.e. 6. században a babiloni Bel-Shalti-Nennar hercegnő révén. Ehhez katalógust is készítettek. Krétán, az i.e. 2. évezredben már előfordult, hogy leltárba vették a kultikus és felajánlási tárgyakat, konzerválták (tisztították, bekenték stb.), sőt egyeseket külön tárlóban helyeztek el. Az i.e. 5. században az athéni Akropoliszhoz csatlakozó képtár (Pinakotéka) napsütötte nyílásait leárnyékolta, hogy a képeket óvják a napsugár által okozott káros hatásoktól. Ez az épület

bal szárnyában volt, míg a jobb oldali épületszárnyban a művészeti gyűjteményt helyezték el (ötvösművek, áldozati ajándékok), ahol a felvigyázó feladatai közé tartozott a tárgyak tisztítása, (korróziótól is) ápolása és javítása. I. Ptolemaiosz alapította meg az i.e. 2. században Alexandriában a Museiont, a mai múzeum névadóját. A múzeum alapításával megalkotta a gyűjtés tudományát, a gyarapítás és rendszerezés, valamint az értelmezés főbb szempontjait. A gyűjtemény tárgyait rendszeresen karbantartották. A Róma közelében található híres Hadrianusz villa az egyik leghíresebb gyűjteménnyel dicsekedhetett, a képek számára külön galériát építettek és gondot fordítottak arra, hogy észak felé tekintsenek az ablakai.

A középkor első európai gyűjteményei elsősorban egyházi gyűjtemények voltak. Szobrok, ereklyék, ötvöstárgyak, miseruhák képezték a gyűjtemény alapját. A királyok udvarában a kincstárban helyezték el a gyűjtött darabokat. Minthogy a tárgyak felhalmozása inkább vagyonthalmozási célokat szolgált és adott esetben háborúk költségeinek fedezését szolgálta, a tárgyak karbantartását nem mindenütt jellemezte az ókorra jellemző szemlélet. A könyvtárak anyagát ellenben általában nagy becsben tartották.

A reneszánsz korban a műtárgyakat, főképp az ókor szellemének feltámasztására, már önmagukért gyűjtötték. A 15. században híres régészeti gyűjtemény volt pl. Velencében Dominico Grimani érsek görög váza kollekciója. Cosimo Medici (1381–1464) és unokája Lorenzo de Magnificent (1449–1492) gyűjteménye számára Francis Medici (1541–1587) rendezte be az Uffizi felső emeletét galériának. Firenze városa 1743-ban vette át. 1471-ben VI. Sixtus a Capitóliumon alapította meg az Antikváriumot, amelyből azután kifejlődött a Vatikáni Múzeum.

A 14. századtól kezdve szokássá vált, hogy kiadják a királyi, nagyhercegi, fejedelmi gyűjtemények katalógusát. Ehhez rendezni kellett a vegyes összetételű gyűjteményeket, a rendszerezésre Samuel Quiccheberg holland orvos 1565-ben Münchenben megjelent munkája adott példát, amelyben (*Theatrum sapientiae*) öt osztályra, a történeti, a kincstári, a természettudományi, a technikai, és a képtár/rézkarc gyűjteményekre osztotta az állományt.

Felépült az első múzeumépület Münchenben (1563), ahol festményeket helyeztek el, megalakult az első herbárium, amely alapját képezte a bázeli természettudományos múzeumnak. Akadémiák és egyetemek sora dicsekedhetett gyűjteménnyel. Velencében a Grimani család régészeti gyűjteményéből alakult múzeum (1523), amely már rendszeresen látogatható volt. Egy püspöki gyűjtemény képezte az alapját az első francia múzeumnak (1694). Létrehozták az Ashmolean Múzeumot Oxfordban Elias Ashmole gyűjteményéből (1684), Sir Hans Sloane gyűjteménye és könyvtára képezte az alapját a British Múzeumnak (1753). Megnyitotta kapuit a Louvre (1793), a madridi Prado (1818), kialakult a berlini Altes Múzeum (1830) a múzeumszigeten, megnyílt az Ermitázs (1812) és sorra alakultak a nemzeti múzeumok Európában (1802 Budapest, 1818 Prága, 1819 Koppenhága, 1847 Stockholm).

Az aktív konzerválás, restaurálás fejlődése

Az ókortól a mai napig többféle szempont vezette azokat, akik a tárgyakhoz nyúltak. 1. Újból használni kívánták a tárgyakat, mégpedig eredeti funkciójukban és ezért „javították”. A *javítás* a legtöbb lexikon szerint: a jó állapot visszaállítása, renoválás, kijavítás, bizonyos részek megerősítése, helyettesítése vagy hiányok kiegészítése. A javítás művelete olyan régi, mint az eszközkészítő ember maga. Jó példák erre azok a bronzkori edények, amelyekre szegecseléssel rögzítették a foltokat vagy a kerámiák, amelyek töredékeibe lyukakat fúrtak és vas- vagy rézdróttal fűzték össze a darabokat. 2. A tárgy esztétikai szépségét kívánták visszaadni, de a beavatkozás gyakran a javítás korának megfelelő esztétikai szempontjai szerint és nem az

eredeti állapot visszaállítása érdekében történt. 3. Ma a konzerválási-restaurálási tevékenység célja a sérült vagy károsodott, illetve anyagaiban megőregetett műtárgy esztétikai és történeti épségben történő helyreállítása és olyan konzerválási eljárások alkalmazása, amelyek a jövőben is biztosítják a tárgy fennmaradását.

A restaurálás kezdetét nehéz határozott időhöz vagy időszakhoz kötni, mert a „restaurátorok” a tárgyakat használó emberek, illetve kézművesek és a művészek közül kerültek ki, akik nem vezettek munkanaplót vagy dokumentációt. Európában a *tárgyrestaurálás* valószínűleg a reneszánsz korában vált tudatos tevékenységgé, amikor az antik tárgyak gyűjtése és bemutatása általánossá vált.

A restaurátori etika

A restaurálási etika a restaurátornak a restaurálással és a műtárgyvédelmi munkával kapcsolatos magatartására vonatkozik. Mint minden etika, a filozófia tudománya szerint tükrözi az adott társadalom és hivatás/foglalkozás erkölcsi normáit. A restaurátor rendkívüli felelőssége abban rejlik, hogy beavatkozásait pótolhatatlan, eredeti műveken hajtja végre, amelyeknek jelentős művészi, kultikus, történelmi, néprajzi, tudományos, kulturális, társadalmi vagy kereskedelmi értéke van. A restaurátor tesz szert a legtöbb információra a műtárgyakat alkotó anyagok fizikai és kémiai tulajdonságairól, károsodásainak okairól és eredményéről, valamint a helyes múzeumi környezetről, felelősséget kell éreznie a műtárgyknak a restaurátorműhelyen kívüli helyzetével kapcsolatban is. Ez utóbbi felelősségében azonban a múzeum minden munkatársa osztozik. Nincs egyedül a restaurátor a konzerválás-restaurálás tervezésének és kivitelezésének folyamatában sem. Szorosan együtt kell működnie mind muzeológus, mind természettudományos szakemberekkel, akikkel a ránehezedő felelősséget megoszthatja.

A restaurátori etika a restaurátor személyével kapcsolatos elvárásokat jelenti: 1. Akár egyedül, akár csapatban dolgozik, a restaurátor felelőssége, hogy megtalálja az egyensúlyt a műtárgy konzerválása és a társadalom azon igénye között, hogy azt, mint kulturális értéket használja. 2. Bármilyen beavatkozást végez, szem előtt kell tartania a műtárgy integritását, mind fizikai állapota, mind eredetisége, történetisége és esztétikai megjelenése szempontjából. 3. Törekednie kell arra, hogy megértse a műtárgy eredeti alkotójának szándékait és e tudást hasznosítsa konzerválási munkája során. 4. Bár egy műtárgy valódi értéke ismert a restaurátor előtt, az nem befolyásolhatja értékítéletét, minden tárgy restaurálásának egyforma jelentőséget kell tulajdonítania, munkájában mindig egyforma igényességgel kell fellépnie. 5. Tisztában kell lennie saját elméleti tudásának és gyakorlati képességeinek korlátaival. Nem szabad vállalkoznia olyan feladatok elvégzésére, amelyhez nincs meg a megfelelő felszerelése, anyaga, szakmai tudása vagy gyakorlata. 6. Munkakapcsolatot kell kiépítenie azokkal a muzeológusokkal és természettudományos szakemberekkel, akik segítséget nyújthatnak és döntéseiben a határterületek szempontjait képviselik. 7. Minden, a műtárgyon végzett vizsgálatot és munkafolyamatot gondosan kell dokumentálnia, a feljegyzéseket pedig társadalmi vagyongként kell kezelni. A dokumentációkat biztonságba kell helyezni, de úgy, hogy bármikor hozzáférhetőek legyenek. 8. Nemcsak a tárgy szempontjából legjobb eljárást kell választania, hanem a saját és munkatársai egészségét is szem előtt kell tartania, gondoskodnia kell az egészség- és balesetvédelmi szabályok betartásáról. 9. A restaurátornak mindenben úgy kell eljárnia, hogy munkája a szakma becsületére váljék.

POCSAINÉ Eperjesi Eszter

A Sárospataki Református Kollégium Múzeumának úrihímzéses úrasztali terítói

Régi magyar hímzések – úrihímzéses textíliák

Az úrihímzés kifejezést először a *Magyar Iparművészet* 1918. évi 21. számában írta le Divald Kornél, a *Régi magyar hímzések* c. közleményében, addig a régi magyar hímzések kifejezést használták. Az Iparművészeti Múzeumban ugyanebben az esztendőben rendeztek nagyméretű kiállítást, ahol a régi magyar hímzéseket mutatták be. F. Supka Magdolna is használta az úrihímzés kifejezést doktori értekezésében (*A magyar úrihímzés*. Budapest, 1938. 3. o.), így ennek átvétele megtörtént. Munkájában megállapítja, hogy az úrihímzéses textíliák ornamentikája rendkívül gazdag, kifejezésmódja sokrétű, érzelmi és lelki kivetítődése mélyreható.

A Sárospataki Református Kollégium Múzeuma értékes, gazdag úrihímzéses úrasztali terítőket őriz. Ezek a terítők református gyülekezeteinkből féltve őrzött kincsként kerültek a gyűjteménybe. Tekintsük át vázlatosan hímzéstörténetünket, hogy megérthessük ezeknek az úrasztali terítőknek jelentőségét, üzenethordozó szerepét.

A magyar hímzés kezdete István király idejére nyúlik vissza, felesége, Gizella királyné már hímző műhelyt tartott fenn. A zárdákban, főúri házaknál, a lányok, asszonyok legfontosabb munkája a hímzés volt. Az egyháznak szánt adományok gondos munkát és rengeteg időt kívántak. A főúri házaknál készítették a díszes kelengyéket. Az udvari élet pompáját emelő díszabroszok, jegykendők, szuperlátok, lepedőhímek, párnahajak gazdag hímzésekincset kaptak. Inventáriumok, hagyatéki leltárak is bizonyítják, hogy a „testi és ágyi ruhák”, azaz az öltözet és a lakástextíliák jelentős részét évszázadok óta díszítették hímzéssel. A református gyülekezetekben úrasztali kendőként, terítőként, úrvacsora osztáskor kehely és tányértakaróként használták az úrihímzéssel gazdagon díszített textíliákat. A lányokon és az asszonyokon kívül, már a kora középkortól hivatásos hímző mesterek is dolgoztak. A varró céhek legényei vándorlásaik során idegen országok hímzsmintáival is megismerkedtek. A 16. században Nyugat-Európában már mintakönyvek is forgalomban voltak. Ezek közül az egyik legkorábbi a Hans Schönberger kiadásában megjelent *Furm und Modelbüchlein* (Augsburg 1523) mintagyűjtemény. Az európai reneszánsz legkedveltebb mustrái így korán eljutottak Magyarországra. Hazánkban, a magyarság ősi gyökereiből kifejlődött mintakincs díszítő elemeiből, a nyugati és a keleti művészet hatásaiból fejlődött ki ez a sajátos magyar hímzés: az úrihímzés. Ez az újrafogalmazó magyar textildíszítő stílus a 16. század közepén alakult ki. A gondosan komponált, virágmotívumok ismétléséből álló, nyugalmat és eleganciát tükröző, aprólékos munkát igénylő díszítmények nem csak az egyházaknál, a királyi és fejedelmi udvarokban, főúri kastélyokban terjedtek el, de leegyszerűsített formájuk eljutott a polgárházakba, sőt a falusi néphez is. Míg a világi textíliák díszítése a divat igényei szerint gyorsabban változott,

a református egyház textíliáin ez a hímzésfajta a 18. század végéig élt. E hímzések nagy mennyisége, magyar jellege, művészeti értéke, később a népművészetbe történő átáramlása még inkább növeli értékét és művészettörténeti jelentőségét. Az úrihímzéses úrasztali terítők díszítményei szinte hiánytalanul megőrizték hazai hímző művészetünk három évszázadának történetét.

A református templomok úrasztali terítői az igényesség és a formadíszítmények csodálatos harmóniáját nyújtják. Leghangsúlyosabban a terítők sarkait díszítették, harmonikus virágbokorral, csigavonalban csavarodó virágos ággal. Az oldalakra vagy annak közepére általában hangsúlytalanabb virág került. Sokszor hímeztek a terítő közepére is, ez a rész hordozta leggyakrabban az ajándékozóra vonatkozó információkat, de ide varrták a bibliai idézeteket, az egyházi szimbólumokat is. A virágos mustrák, a feliratok és a ritkábban előforduló alakos ábrázolások (pelikán, szarvas, Isten Báránya), esetleg más címerátlatok, ügyes szerkesztéssel egységes díszítményvilággá fonódnak össze.

Az úrasztali terítők egy része világi használatból került kegyes ajándékként az úrasztalára. Ezek közül több eredetileg jegykendő vagy fejkendő volt. Vannak közöttük török úrasztali terítők is.

A Sárospataki Református Kollégium Múzeuma több száz úrihímzéses úrasztali terítőt gyűjtött össze a 19. századtól napjainkig. Főúri asszonyok és polgárok, dúsgazdag és szegény emberek keze munkáját őrzik ezek a terítők. Látványosabb vagy szolidabb formában, gondosan kivitelezett vagy elnagyoltabb öltésekkel ugyanazt az adományozó gesztust és hasonló díszítő kultúrát tükröznek ezek a textíliák. A sárospataki gyűjtemény őrzi hazánk legrégebbi, évszámmal ellátott úrasztali terítőjét, amely a ragályi eklézsiáé volt, latin nyelvű felirata szerint Szász Anna ajándékozta a ragályi gyülekezetnek 1548-ban.

A sárospataki gyűjteményben őrzött úrihímzéses úrasztali terítők klasszikus példái annak a magyar hímzéstípusnak, amely sajátos magyar díszítőstílust tudott teremteni a reformációt követő évszázadokban. A virágos reneszánsz a három részre szakadt ország magyarságának lelkében hitet teremtett és a megmaradás reményességét őrizte.

Lorántffy Zsuzsanna és hímző műhelye

400 esztendővel ezelőtt 1616-ban kötött házasságot Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György. Lorántffy Zsuzsanna méltó társa volt a férjének. A Rákóczi-Lorántffy uradalmakon gazdálkodott, nagyszerű családanya volt és példamutató keresztyén életet élt. Rákóczi György a következőket írta róla végrendeletében: *„Bizonyosságot teszek az Isten és az ő szent anyyala előtt, mitől fogva az Úr Isten összehozott bennünket, se szebbet, okosbat, gazdagabbat s akármí dicséretre méltó személyt náladon kívül nem láttam, néztem, s hozzád igaz tökéletes szeretettel voltam. Köszönöm édesem, az te én hozzám való igaz szeretetedet is, ki mind jó s gonosz állapotomban hűségesen te hozzám bőségesen megmutattál.”*

Lorántffy Zsuzsanna apja Lorántffy Mihály ónodi kapitány volt, édesanyja Zeleméry Kamarás Borbála. 1608-ban kerültek Sárospatakra, Zsuzsanna itt nőtt fel. A család örömét hamarosan gyász váltotta fel, mert Zsuzsanna nem volt még tíz esztendőös sem, amikor meghalt az édesanya. Apja újra nősült, Andrassy Katát vette feleségül, ebből a házasságból született Lorántffy Kata. Zsuzsanna és Kata kapcsolata életük folyamán nem mindig volt békességre igyekvő, úgy jellemezhetjük, hogy regénybe illő volt. Pár év múlva újra gyászt, szomorúságot kellett hordozniuk, meghalt a családfő, Lorántffy Mihály. Az árvákat Andrassy Kata nevelte. A tekintélyes vagyont öröklő Zsuzsannát, egy felső-magyarországi nagybirtokos, Rákóczi György jegyezte el, és 1616. április 18-án feleségül vette. Rákóczi Györgyöt 1630. december

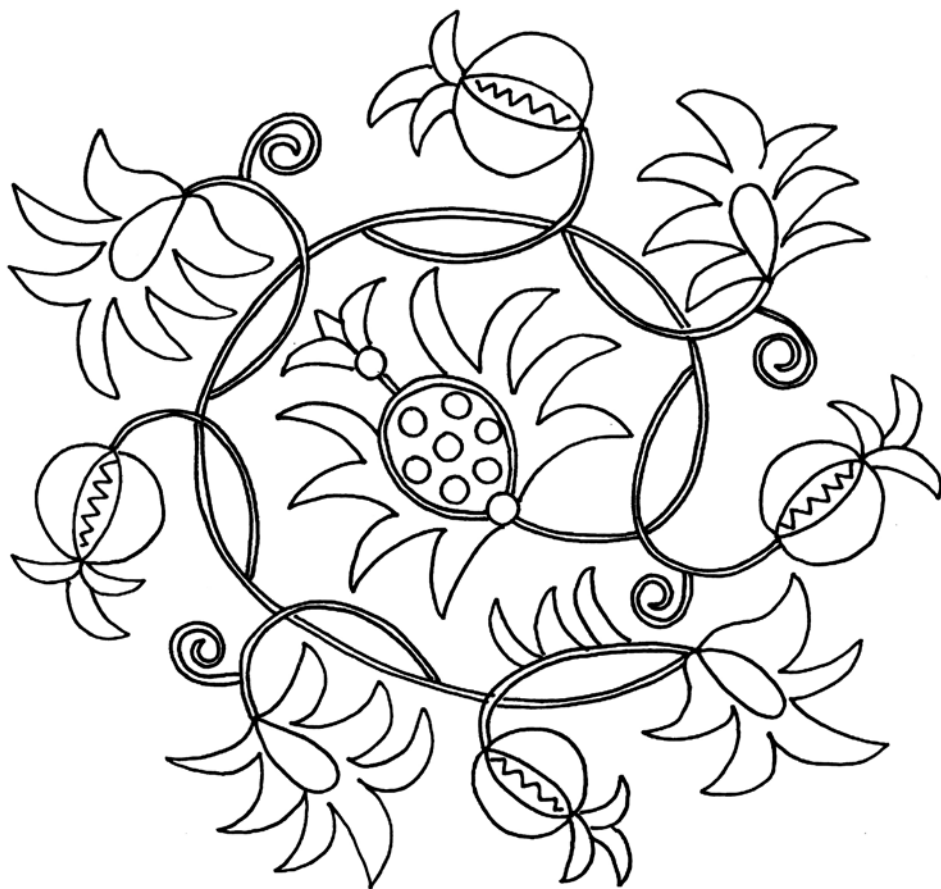

1-jén az erdélyi országgyűlés fejedelemmé választotta. Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszonyként is megállta helyét. Házasságukból hat gyermek született, de csak két gyermek érte meg a felnőttkort. A fejedelmi párnak gyakran kellett koporsó mellett megállni.

Lorántffy Zsuzsanna mindenben segítő társa volt férjének, gyermekeiknek jószágos, gondos édesanyja. Családi életük jellemzője, hitük megélése és gyakorlása. Udvari prédikátort tartottak, naponként olvasták a *Bibliát* és rendszeresen részt vettek a gyülekezeti istentiszteleteken. A fejedelemasszony 1608-ban Hanauban kiadott *Bibliát* használt. Ez a *Biblia* az 1590-es *Vizsolyi Biblia* Szenczi Molnár Albert által történt revideált kiadása. A fejedelemasszony *Bibliáját* itt őrizzük a pataki Nagykönyvtárban. A Nyizsnij Novgorodot is megjárt *Bibliát* nagy becsben tartjuk. Lorántffy Zsuzsanna kézírásával bejegyezve ezt olvashatjuk utolsó lapján: „*Ez előtt való két esztendővel kezdettem el elől ezt az Bibliát és az Újtestamentumot negyedikszor és végeztem el ma 13 március Anno 1638 kiért az én Istenemnek legyen áldott nagy neve és ismét ma kezdettem el az új testamentumot és egész életemet ez mellé kötelezem és kérem az én Istenemet ki elkezdette az jót bennem vigye véghez. Susanna Lorantfy.*”

Ltsz.: F.1959.35.

Református Egyház Sajóecseg

A fejedelemsasszony nemcsak olvasta a *Bibliát*, hanem össze is állított belőle egy idézetgyűjteményt: „*Moses es az prophetak, azaz az igaz keresztyeni vallásnak negyven öt ágazatinak Szent Irásbéli győzhetetlen bizonyághatéle*”. Lorántffy Zsuzsanna másik teológiai művéről Zoványi Jenő tudósít, az általa összeállított lexikonban, *A Szentlélek származása* címmel. Ennek a műnek csak a címét ismerjük, nem tudjuk, hogy nyomtatásban megjelent-e.

I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna pártfogásukba vették a református gyülekezeteket, iskolákat. Anyagi támogatások mellett úrasztali edényeket, terítőket, szőnyeget adományoztak az eklézsiáknak. A család külön figyelmet fordított a pataki iskolára. A nemes ifjak számára internátust hoztak létre, az iskolákat gazdag könyvtárral gyarapították, ösztöndíjakkal támogatták a tanulókat, a nyomda is megkezdte a működését Sárospatakon. Itt tanított 1650–1654 között Comenius, a világhírű pedagógus.

1648-ban meghalt a szeretett férj, 1652-ben pedig elveszítette Zsigmond fiát. Ismét korporsók mellett kellett megállnia, mint számtalan alkalommal életében. Lorántffy Zsuzsanna életét Istentől kapott ajándéknak tekintette. Vallotta, hogy testi-lelki javait kötelessége Isten dicsőségére használni.

Végrendeletében a fiának, II. Rákóczi Györgynek a következő intelmeket hagyta örökül: „*Az nagy hatalmú Istenre s leked idvösségére kényszerítetek édes fiam, tiszta keresztyén vallásodban légy buzgó és állhatatos, azt minden istenes utakon s módokon elébb mozdítani igyekezzél. Gyermekeidet is abban neveljed és oktassad, kicsin koruktól fogvást Isten dolgainak megtanulására és az Ő szent tiszteletire szoktassad.*”

1660. április 18-án ért véget földi élete. Isten kegyelme megóvta attól, hogy megérje halálakor még életben lévő egyetlen fia, II. Rákóczi György hatalmának összeomlását és halálát. Fia másfél hónappal élte túl.

Lorántffy Zsuzsanna fejedelemsasszony szerepe kiemelkedő Sárospatak és Erdély történetében. Könyvkiadások, egyházi építkezések, iskolák támogatása, Comenius Patakra hozatala, híres „Gombos kertje”, hímvető műhelyének páratlan szépségű úrihímvészes úrasztali terítői arról tesznek bizonyosságot, hogy a fejedelemsasszony személyében hűséges pártfogóra tekint a református egyház. Szellemi, lelki és tárgyi hagyatéka, a magyar nemzet kincse.

Közismert, hogy a fejedelemsasszony udvarában hímvető iskola működött, ahol a főúri lányok megtanulhatták a különféle öltéstechnikákat, elsajátíthatták az úrihímvést. Itt nevelkedett Széchy Mária, a Murányi Vénusz is, 1625-ig. Név szerint ismerjük Lorántffy Zsuzsanna egyik hímvető asszonyát, Putnoki Klárát, aki Szemere Lászlónak, a későbbi Zemplén megyei alispánnak volt a felesége. A Sárospataki Református Kollégium Múzeuma hat darab úrihímvészes úrasztali terítőt és egy párnaveget őriz a Lorántffy hímvető műhely darabjaiból. Ezek közül kettő a fejedelemsasszony sajátkezű munkája.

Az úrihímvés mintakincse

A Sárospataki Református Kollégium Múzeumában lévő úrihímvészes úrasztali terítők díszítményei leggyakrabban növényi eredetűek. Ezek között fontos helyet foglalnak el a bibliai *növényi szimbólumok*. Az *állati ábrázolások*: Bárány (Agnus Dei), galamb, sas, szárnyas griff, oroszlán, pelikán, szarvas és a különféle madárábrázolások. Kedveltek a gyümölcsdíszítmények. Az *emberábrázolások* ritkák, többnyire az evangélisták az attribútumaikkal.

A *bibliai növények* közül leggyakrabban a gránátalma, a tulipán, a rózsza (rozetta) és a pálmalevél (palmetta) változatos ábrázolásai fordulnak elő a terítők motívumkincseiben. Az ornamentika sokoldalú formakincse gazdag érzelmi és lelki üzenettel bír. A virágbokrok mintakincseiben a növények gazdag pompával virágzanak: liliom, írisz, csillagvirág, búzavirág,

bogyók, makk, akáclevél, akantuszlevél, gyöngyvirág, és egyéb stilizált virágok. Gazdagon jelennek meg a gyümölcsök: ananász, szőlő, körte, füge. Jelentősek egyéb szimbólumok: szív, kehely, kéz, csillag, sákramentumok és heraldikai jelképként a címerpajzs.

A *gránátalma* a Szentföld egyik legszebb növénye, virága égőpiros, gyümölcse kissé lapított, eleinte lilás, később égőpiros vagy sárga, tetején egy kis csészelevéllel. Héja fás és kemény, belseje rekeszekre osztott, amelyben sok mag van. A gránátalma gyümölcséből pompás frissítő italt lehetett készíteni. Ez a szépséges, értékes és hasznos növény ősidők óta ismert, mint a bőségnek, a megújulásnak, a termékenységnek, a halhatatlanságnak a szimbóluma. A kertek igénytelen, pompázó dísnövénye, emellett gyógyászati hatása, alkalmazása is jelentős. Széles körben elterjedt ősi táplálék, festőnövény. Kosmetikai készítményekben az örök fiatalság gyümölcsékként tartották számon. A gránátalma művészeti díszítőelemként is gyakran jelenik meg. Templomok mennyezetének kazettáin, festett templomi berendezéseken, úrasztali edényeken, úrihímzéses úrasztali terítők mintakincsében, viselettörténeti darabokon, kerámiákon, népi faragásokon, népi hímzéseken. A gránátalmát számon tartják a feltámasztás jelképeként is, az élet fáját gránátalmafának ábrázolták. Magjai sokasága a termékenység szimbólumát jelenti. A terméshéj érés után hónapok múlva száradás következtében felreped, s robbanásszerűen szórja szét a magokat, a gránátalma név erre utal. Az úrihímzésben a gránátalma egységes felületének fellazítására törekedtek. Ennek első fázisa, hogy a színezéssel három vagy öt részre tagolt gyümölcs cikkeit elválasztották. Azután a gránátalma külső kontúrja mozdult meg: karéjos vagy fogazott lett. Előbbinél a mandorla alakú középrész elvékonyodott, utóbbinál a két oldalrész vált keskeny, fogazott levéllé, a közép pedig tömör, geometrikus mintával varrottá. A gerezdék között szabadon maradt sávot gyakran pöttyesorok díszítik, a három gerezdre osztottnál éppen úgy, mint az ötgerezdesnél. A gránátalmát koronázó levelek a gyümölcs stílusához igazodnak.

A *tulipán* a liliomfélék családjába tartozó növényként szerepel a *Bibliában*. A magyar ornamentika legkedveltebb virága. Közismert, hogy a tulipán az egész Kárpát-medence összes magyar települési tájain díszítő motívum. Az úrihímzés mintáiban gyakran szerepel. Mindig az életnek, a földön túli életnek a jelképe. Az úrihímzéses úrasztali terítők tulipánjai az örömet, az életbe vetett hitet, az örökélet reménységét sugározzák. Jelentik a termékeny anya ölet, a szülő nőt, a szeretetet sugárzó életadót, a szülés előtti állapotot, a termékenységet. Fontos megemlítenünk, hogy a katolikus egyházművészetben a szirmát hullató tulipán vanitas jelképként jelenik meg. Az elmúlásra, az élet mulandóságára figyelmeztet.

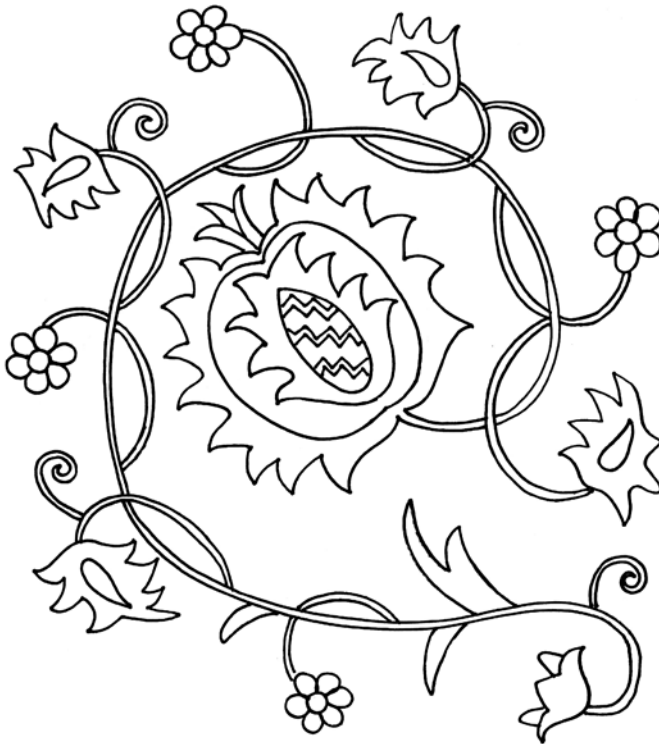
A *Bibliában* a *rózsának* sok fajtájával találkozunk: jerikói rózsza, damaszkuszi rózsza, koronás szellőrózsza, főniciai rózsza stb. Az *Apostolok cselekedetei* 12,13-ban említett kis cseléd lány neve Rózsza.

Az antik művészetben a rózsza jelképezte a szépséget, a szerelmet, a tisztaságot, a tavaszt és a nyarat. A középkorban Szűz Mária jelképévé vált, így kapta a nevét a rózsafüzér. A reformációtól ismeretes az evangélikusok szimbóluma, a Luther-rózsza. Az ötszirmú rózsza jelképezi a hitet, a szív és a kereszt a szeretetet és Krisztus érettünk történő kereszthalálát. A rozetta a rózsának stilizált formája. A kinyílt rózsát teljes kerekességében mindig szemben ábrázolták az úrihímzésben. Oldalnézetben történő ábrázolása csak a 18. századtól használatos. Rajza merev, sematikus, lehet egy vagy két szíromsoros. Egyik változata a küllős rozetta, amely onnan kapta a nevét, hogy a virágszirmok között kilátszó csészelevelek hegyes végei a virágnak küllős beosztást adnak. Használatos még a forgórózsza.

A *Biblia* sok helyen említi a *pálmafát* és a pálmalevelet. A Szentírás a leghasznosabb növénynek tartja. A kultusz tartozéka, a pálmaágak nélkülözhetetlenek a lombsátrak ünnepén, a pálmaág diadalmi jelvény. Szerepel díszítő elemként a jeruzsálemi templomban. Úgy is szá-

mon tartották, mint az élet fáját. Héber neve: Támár, gyakori női név. Ez a különleges növény komoly szimbolikus üzenetet hordoz. Megcsodálhatjuk Salamon templomának dombormű díszítésein, egyiptomi oszlopfőkön, úrasztali terítők és edények díszítő motívumain. A pálma levélformáját utánzó stilizált forma a *palmetta*. Ez nemcsak az ókori világ egyik közkedvelt díszítő motívuma, hanem napjainkig meghatározó eleme díszítő művészetünknek. Megtalálható honfoglalás kori tarsolylemezeinken, fém- és kerámia tárgyainkon, hímzéseinken. A pálmafa Református Egyházunk címerében az Agnus Dei (Isten Báránya) mögött látható. A pálma évszázadok folyamán hirdette, és jelképezi ma is az életet, a termékenységet, az anyaságot, a születést, az örök megújulást, az újjászületést. Hirdeti a győzelmet. A Biblia a pálmát mindig gazdag üzenethordozóként jeleníti meg, és a hozzákapcsolt bibliai igék minden ember számára lelki épülésre szolgálnak. A pálma erős növény, a vihar, szélvész sem tudja szétszaggatni, a keresztyén embert is lelki megpróbáltatások teszik erőssé, védetté az élet viharaiban.

A *liliom* az egyik legismertebb bibliai növény. Az *Ószövetségben*, és az *Újszövetségben* is több helyen olvashatjuk. Hóseás üdvpróféciájában a liliom azt jelenti, hogy Isten népének megkegyelmez, megbocsát, helyreáll a kapcsolat népével, hogy a nép újra kezdhesse életét. A liliomot az egyiptomi és az asszír kultúra egyaránt használta díszítőelemként. A fény és az élet jelképeként szerepel Salamon templomának díszítésénél. A görög-római kultúrkörben Diana és Juno istennőknek kedves virága, a nőiesség, az igaz szerelem, a tisztaság és a termékenység szimbóluma. A keresztyén szimbolikának is kedvelt növénye a liliom. A világosságnak, a tiszta életnek jelképeként jelenik meg. Gyakran, mint a szentek attribútuma. A hófehér liliom, mint

Ltsz.: F.2008.13. - sarokminta
Református Egyház Tomor

a szűzi tisztaság és ártatlanság jelképe a középkorban elsősorban Mária attribútuma. A művészetek minden ágában teret nyert. A heraldikának is fontos virága. Az úrihímezéses úrasztali terítők méltósággteljes, pompázó virága.

Isten Báránya Agnus Dei: a II.Móz.12. részében olvashatjuk az Egyiptomból történő kivonulás eseményeit. Isten Mózes által adott útmutatást Izrael népének, hogy minden család vágjon le egy bárányt a juhok vagy a kecskék közül. A vérrel hintsék meg az ajtó szemöldökfáját, hogy abba a házba az öldöklő angyal, aki elpusztította az egyiptombeli elsőszülötteket, ne menjen be. A húst süssék meg és fogyasszák el. Izrael történetében a szabadulás jelképe lett a „páska vacsora”. Az *Újszövetségben* Krisztus vált az áldozat jelképévé. „Ímé, az Istennek ama Báránya, aki elveszi a világ bűneit!” (János 1,29) Jézus a Jó Pásztor is, aki a tanítványokat bárányokként küldi a farkasok közé. Az őskeresztyéneknél Isten Báránya kedvelt jelkép volt. A keresztyénség nyugati ágában a bárányt, mint szimbólumot megtartották, és gyakran alkalmazták, énekeltek is az Agnus Dei-t. A lépegető bárány zászlót tart a lábával, ez azt jelenti, hogy fontos a keresztyén embernek a hitben előrehaladni. A Bárány hátrafordul, figyel, hogy a nyáj követi-e, biztonságban van-e. Református Egyházunk címerében központi helyen van a zászlós Bárány. Az Agnus Dei szimbólumot a népművészet is alkalmazza. Könyvek címlapján, pecséteken, úrasztali edényeken és terítőkön is ábrázolták. Lorántffy Zsuzsanna fejedelemsasszony és Árva Bethlen Kata terítőin Isten Báránya tükrözi az adományozó hitét, imádságos lelkületét, ajándékozó kedvét és egyházához való hűségét.

A *pelikán* a protestáns egyházművészet egyik legelterjedtebb jelképe. „Hasonló vagyok a pusztai pelikánhoz” – olvassuk a 102. zsoltár 7. versében. A kétségbeesett, nyomorult ember imádkozik ilyen szavakkal, aki életét kilátástalannak látja. A pelikán eredeti héber neve hányót, öklendezőt jelent. A pelikánfiókák az anyjuk begyének bőr hártyszacskjából visszaoöklendezett táplálékot eszik. A középkori keresztyén szimbolikában vált a fiait saját vérével tápláló pelikán Jézus Krisztus jelképévé. Krisztus áldozatára utal, ahogy a pelikán óvja, védi kicsinyeit, és életét adja értük. Református elődeink gyakran ábrázolták a pelikánt templomi mennyezetkazzettán, szószékkoronán, úrasztali edényeken és terítőkön. Általában három fiókéval, de előfordult két fiókéval történő ábrázolása is. A misztótfalusi gyülekezet 1650-ből származó úrasztali terítőjére ezt a feliratot hímezte készítője: „Az Úr Jézus Krisztus az igaz pelikán, ki megeleveníti a mi lelkünket az örök életre. Amen.”

(Olvasóink figyelmébe ajánljuk A Pataki Iskolamúzeum Gyűjteményei sorozat Pocsainé Eperjesi Eszter és Rádainé Bodnár Katalin által írt és összeállított köteteit, amelyek a sárospataki Hernád Kiadó gondozásában 2014–2016 között jelentek meg: I. „Legyen kedves az Úr előtt ez ajándék...” A Sárospataki Református Kollégium Múzeumának úrihímezéses úrasztali terítői. II–III. Mintakönyv. A Sárospataki Református Kollégium Múzeumának úrihímezéses úrasztali terítőiről készített mintarajzok (1–2. kötet). IV. Az úrihímezés motívumkincseinek üzenetei. A Sárospataki Református Kollégium Múzeumának úrihímezéses mintakincsei. V. Török hímezésű úrasztali terítők a Sárospataki Református Kollégium Múzeumában. A kötetek címlapjait lásd lapunk hátsó belső borítóján.)

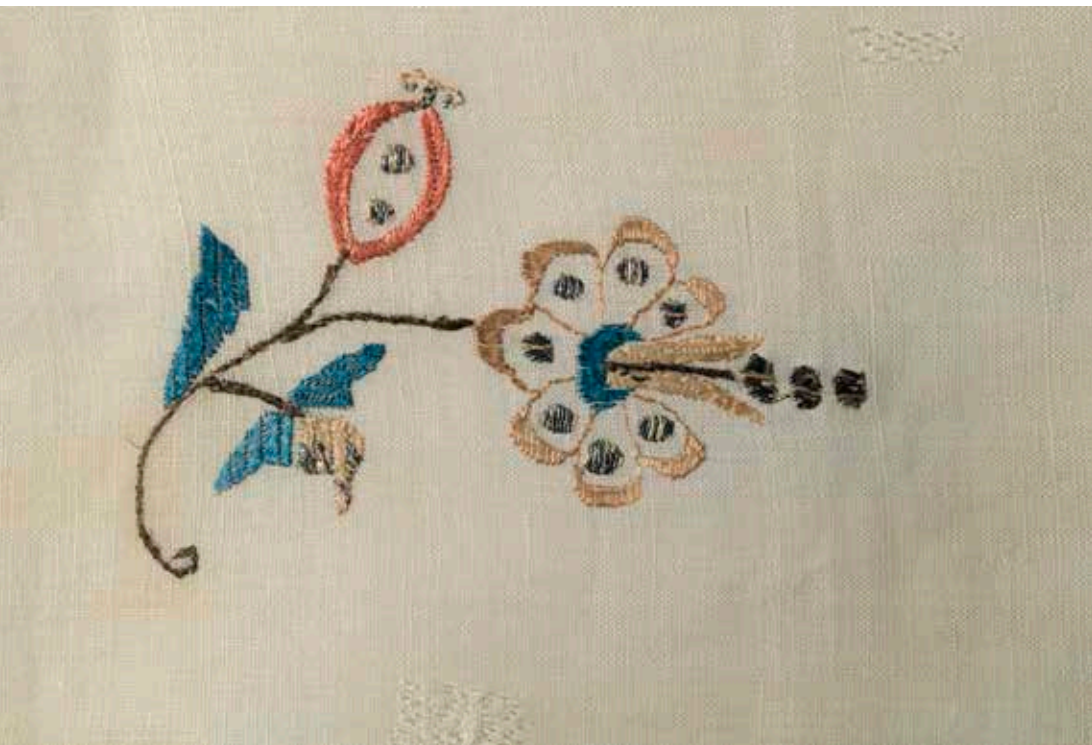

Úrasztali terítő: Ltsz.: F.1975.12.
Felvidék, 17. század.Református Egyház Szepsi.
Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony terítője.

Ltsz.: F.1981.9. - szórtminta
Református Egyház Sátoraljaújhely

Úrasztali terítő: Ltsz.: F.1981.9.
Református Egyház Sátoraljaújhely.

Ltsz.: F.1981.9. - szórtminta
Református Egyház Sátoraljaújhely

Úrasztali
terítő:
Ltsz.: F.1981.9.
Református
Egyház
Sátoraljaújhely.

Úrasztali terítő: Ltsz.: F.1981.20.
Református Egyház Sátoraljaújhely.

Úrasztali terítő: Ltsz.: F.1981.20.
Református Egyház Sátoraljaújhely.

Úrasztali terítő: Ltsz.: F.1882.3.
Felvidék, Kassa 1658.
(a terítő szélén található
virágbokor)

Úrasztali terítő: Ltsz.: F.1882.3. Felvidék, Kassa 1658.

Úrasztali
terítő:
Ltsz.:
F.1882.3.
Felvidék,
Kassa 1658.
(a címer-
pajzs körül
található
virágbokor)

Párnavég (részlet)
Itsz.: F.1986.61.
Bottyán János hagyaték
(sorminta - részlet)

RÁDAINÉ Bodnár Katalin

Szálak, fonalak, színek varázsa a 16–18. században

Az alábbiakban a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Múzeumában található úrihímzéses úrasztali terítők alapanyagainak, valamint hímzőfonalainak nyersanyagait és kikészítésüket tekintem át.

A *szövet* a hímzésre alkalmas alapanyag, két egymásra merőleges fonalrendszer, lánc- és vetülékfonalak kereszteződésével jön létre. A keresztezési, illetve kötéspontok határozzák meg a mintázatát. E két fonalrendszer számos lehetőséget biztosít, és meghatározza a szövet külső képét, mintázatát, esését, fogását és szilárdságát.

A Múzeumban található több mint 300 darab 16–18. századi úrasztali terítőt vizsgálva leginkább vászonkötésű,¹ kevesebb sávolý² és ritkább esetben fordult elő az atlaszkötésű³ textília. A szövetek vizsgálata során analizáltam a felhasznált nyersanyagot is.

A természetben található alapanyag három csoportba sorolható: *növényi* eredetűek: len, kender, gyapot (pamut), csalán, sisálkender⁴ stb.; *állati* eredetűek: gyapjú (birka szőréből nyerik), kecske, nyúl stb.; *hernyóselyem*, amelyet a selyemhernyó mirigyváladékából állítottak elő; *ásványi* eredetű szálak: főleg a fémfonalak, ilyenek az arany, az ezüst és más egyéb fémek.

A hímzendő terítők fonalaihoz ugyanezeket a nyersanyagokat alkalmazták, csak más kikészítési eljárásokon mentek keresztül. A hímzések szépségét az alkalmazott anyagok mellett elsősorban az öltések kiválasztása és a hímzendő motívumokhoz való tökéletes alkalmazása adta. Nem utolsó szerepet játszott a hímzett felület színvilága és előállítás.

A színező anyagok között *növényi* eredetű festékek pl. a kék színezék, amelyet az Indiából importált indigó növényből nyertek. Használtak csülleget,⁵ festőbuzért,⁶ berzsenyfát,⁷ kávét, teát, festómályvát, amelynek zömét importálták. Hazánkban az indigó növény pótlását csülleget telepítésével igyekeztek pótolni a 18. század végén, kevés sikerrel. Nekünk nagy exportunk volt gubacsból⁸ és hamulúgból. Az *állati* eredetű színező anyag leginkább a vörös színt adta, ezt többféle állatból nyerték. Ilyenek a karmazsintetvek, amelyek a mediterrán vidéken, tölgyfákon élőködnék. A kaktuszokon élő pajzstetű vagy a bíborcsiga nedve, amely a levegő hatására kékké, majd vörössé válik, de a kagylófélékből is nyertek színező anyagot. *Ásványi* eredetű színező anyag a vaspác, amely barna, sötét, fekete színt adott. Legtöbb esetben az említett anyaggal megfestett fonalak az évszázadok során kirozsdásodtak a textíliából.

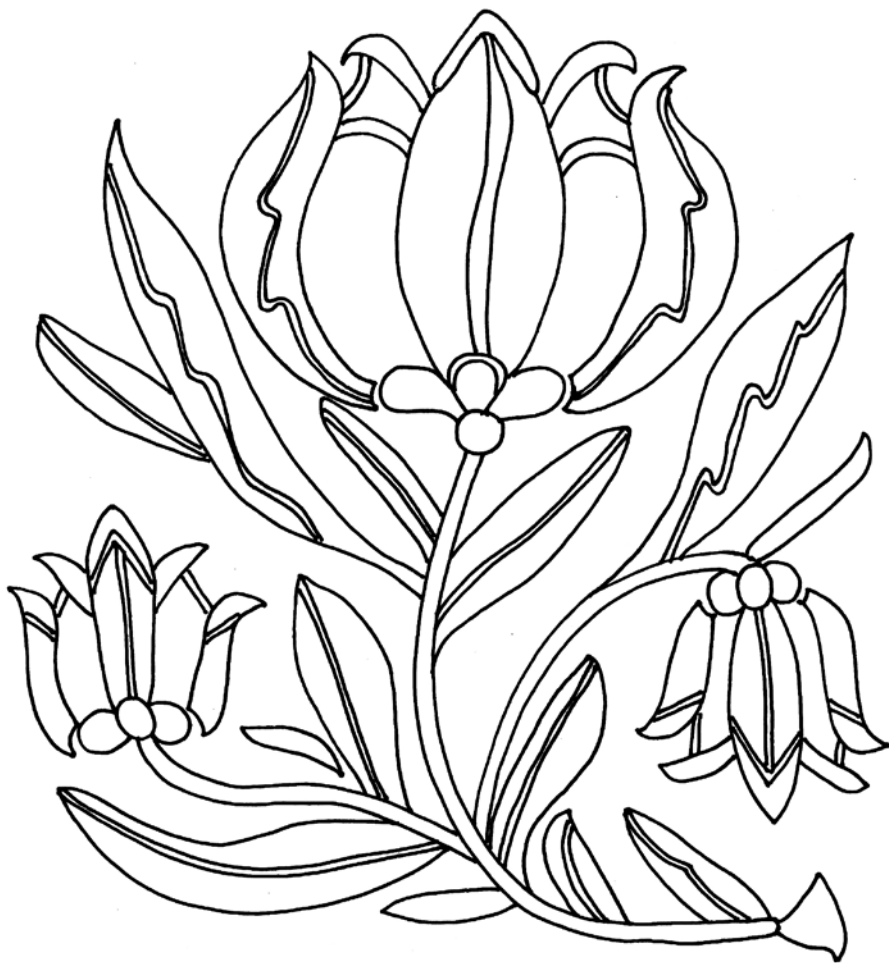
A *pácanyagot* tekintve pl. gyengén savas közeget az aludttejből nyertek. De pácoltak trágyalében, trágyában, és felhasználták az állati vizeletet is. A színezéket ecetsavval vagy sóval rögzítették. Említésre méltó, hogy ezek a színezékek a vizsgálatok alatt soha nem vereztek le (nem engedték színüket). A fehérítés kiterítve napsütésben gyepen történt. Egyszerű eljárással, kétkezi munkával kiváló minőséget állítottak elő. A festés, a pácolás, a színrögzítés nem volt könnyű mesterség. A gyakorlaton kívül szükséges volt hozzá némi jártasság a botaniká-

ban és a kémiában. Ezekből a természetes szálás anyagokból készült textíliákat természetes színezékekkel festették meg, amelyek az előkelőség viseletévé váltak. Ugyanakkor az sem véletlen, hogy az ilyen eljárással készült terítők kerültek az úrasztalára, hiszen oda a legszebbet, a legértékesebbet ajándékozták.

A 16–18. század anyagát elemezve szinte alig változott a színező anyag, esetleg az eszközök fejlődéséről beszélhetünk. Ahány különböző anyagfajta, annyi különböző történet. Szálak, fonalak, amelyekből sajátos história szövődik.

Ltsz.: F.1882.3. -

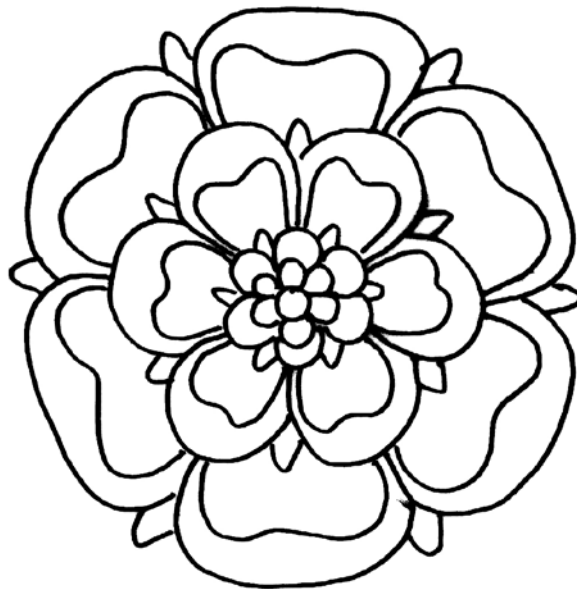
a címerpajzs körül található négy darab virágbokor

Az *öltés* a varrási és hímzési folyamatok elemi része. Az öltésképzés tű és fonal segítségével jön létre a textilanyagon. A *hímzés* a textilanyag vagy bőr felületének díszítése tű és fonalak segítségével. A hímzés a díszítés egyik legrégebbi módja és a textilművészet egyik ága. Hímzéssel díszítették a viseleti darabokat, miseruhákat, valamint az úrasztalára adományozott textíliákat is. Az úrihímzéses úrasztali terítőket a reneszánsz kor szépségtörvényei szerint alkották. A tárgy formája, öltéstechnikája, a fonal színének megválasztása, a motívumok kompozíciója, tehát szépsége összhangban volt a rendeltetésével. Előszeretettel alkalmazták a vörös, a zöld, a kék és az ekrü színű selyemfonalat.

Jegyzetek

- 1 Legegyszerűbb, de egyben leggyakrabban használt kötésszerkezet. A szövet mindkét oldala azonos.
- 2 A kötésponatok diagonálisan futnak, a szövetben bordázatokat képeznek.
- 3 Kötéspotjai lólépés szerint helyezkednek el, közhasználatban az atlasz szó helyett jobban elterjedt a satin vagy szatén név. A szövet szín- és fonák oldala sohasem mutatja ugyanazt a kötésképet.
- 4 Szubtrópusi esőszegény területeken honos levélrost.
- 5 Drága, kékszínű adó indigó helyettesítésére alkalmazott festőfű.
- 6 Festőfű (pirosítófű, veres festőgyökér).
- 7 Börzsönyfa, kékfű, vérfű, lilás-kékes színt adó növény. A szín milyensége függ a kikészítési eljárástól vagy a növény felhasznált részétől.
- 8 Tölgyfákon élősködő ízeltlábúak (légy, darázs) által előidézett szövetburjánzás, ami értékes cserzőanyagot tartalmaz.

Ltsz.: F.1977.10.
 Református Egyház Nemesbikk
 (Úrasztali terítő-középminta)

ÁFRA János

Keresztidők

Amikor már egészen
fekete lesz ez a sötét
karika szemeim alatt,
amit egy másik család
hagyott rám örökül,
kihátrálok a látványból,
hogy nehogya beleéljem
magam még jobban ebbe
a mindig idegen arcba.
Belátni jelentéktelenségem
maga lesz a pokol, amiben
még hinni sem merünk.
Iszonyatomban leengedve
felejttem szemhéjamat,
majd így nézem vissza
a nosztalgia vetítővásznán
egyetlen filmre vágott
megpihenéseink. Lassan
szótagolom kiegyenlített
mondатаid, süketségem
jól felszerelt szigetéről
visszahallgatok a múltba.

Mérem a beszéd ütemét
kopogó ujjaimmal és a szív-
dobogásban, míg a gépek
mozgásait átengedem
a meggyengült csontokon.
Anélkül, hogy felfognám,
hamarosan rám borul az
az otthon, amit most még
csak felépíteni készülünk.
Egy elsejére eső hétfőn
fejezzük be, azon a napon,
aminek a szentségében hiszel.
Megpihenünk a kapualjban,
átsétálunk a nagyerdőn,
és az egyetem kilincsét fogva
újra megremegnek kezeink.
Bent a falak már nem tudják,
kik szerettünk volna lenni.
A végén egy megállóban
várakozunk, amíg surrogó
kerekekkel el nem indul
valamelyikünk járata.

SOMORJAI Réka

hullámverés

kifacsart citrom bennem a bánat.
a szív rostjai összekuszáltak,
keserűen. innék most valamit!
tejfölfogaid még számban,
átszűrődöm beléd, s te bennem
roncsolod szöveteimet.
gyerekkézzel nyúlsz hozzám.
ruhám alatt százmillió-
éves gyúrthegek. repedések tánca.
te mindig csodáltad a hegyeket!
de elterpeszkedsz, akár egy
csíkos nyugágyban.
hullámok játékát olvasod,
s nem a repedéseket.

felismerés

ágyadtól ágyamig
arcod fehér vonalainak görbéje mentén
naponta eltévedek.
ellenpontoz egy mozdulatlan tér,
fények és utak keresztmetszete.

a tegnap ismétli önmagát. a két év
szűretlenül, mint tejszín simul körénk.
újjászületések ál-ígéretei:
angyalfogak a reggeli tükörképben.

halhatatlan ádám és éva
hálószobánk levegőtlen paradicsomában.
az ébredésig még három perc,
majd újra üres homlokok és fogak sercegése,
koccanások. ujjak rohama a fülcimpa ellen.
rózsaszínből vörös.
maszatozunk egymás arcát, mintha
valaki mást akarnánk mögötte találni.

fiastyúk

a fiastyúkot kerestük.
törte testünk a pázsit.
közte apró kavicsok,
alig észrevehetőek.
emlékszem, az egyik
pont ott fájt, ahol neked.
anyád szemei: a csillagok
minket lestek
az égbolt kulcslyukán.
ránkhúztad a takarót.
éreztem, ahogy lassan
betölt mindent testszagod.
kulcslyuk lett szád,
sötétjében vacogok.

madárijesztés

befeszült lábujjak
lepedőt ráncoló tánca
egy illatos takaró
tested alatt.
jól ismerem ezt
a porcokig meleg érzést:
a hús alatt
az inak emlékeznek csupán.
nincs tompító légyszövet,
csak meztelen
madárijesztő testem.
kerülgetik a búzatáblát
- emléked utolsó
bevetett talaját agyamban -
a fekete varjak,
fekete seregélyek százai.

MARCZIN I. Bence

Két ünnep közt

Valamikor karácsony után ment el az étvágyam. A szád íze feledtette a köldöktől fölfele érzett örömöket, és már a zamatos szerved is másképpen izgat, mint a töltött káposztában ázó marhanyelv.

Valahogy másképpen gondolok rád, mint eddigi szerelmeimre, azok mint koncok függtek a vágy fémkampóin, sósan, füstösen, bízva abban, hogy sokáig elállnak, ha csorog utánuk elég nyál.

Hagytad a puhítást, és valami ízetlen fűszerrel keményre főztél. Belefájdult a fogam is. Fájdalmasan fakad elő a bölcsesség. Holnapra öt-huszonöt évvel idősebbnek érzem magam.

Raszter

Éjjel, ha keletről fúj a szél hallani az állomáson áthaladó tehervagonok végtelenét. Az égből nézve fényes pontokat kötnek össze a Föld görbületén. Ilyenkor nem figyelmeztet a hangosbemondó néni, hogy vigyázzak a peronoknál. Szeretem ilyenkor a várost. Mikor nem vagyok benne egészen. A piros helyett grafitiszürkét látok, a lombzöld helyett alvó galambszürkét, utcakép helyett aszfaltszürkét, bádogat, cementet, betont. Szeretem ilyenkor a várost, mikor nem vagyok benne egészen. Mikor valószínűleg te is alszol valahol, és nem vagyok benned egészen. Itt lehetne valamilyen giccses képet festeni arról, hogy gyémánt lehet a szénből nagy nyomáson. Nyomás van. Grafittal húzok vonalakat az égre, nagyon figyelve rá, hogy egyetlen teher se érintsen semmiféle fényes pöttyöt. Nem akarom én képekké kötni a csillagokat, az anyagfelület hamvába képzelem arcod görbületét.

KUSTÁR György

Lázár

Akkor szétszakadt a pillanat
megteltek esővel a kővedrek
és vér itta magába a port

ott se voltál amikor meghalt
el se indultál

miért

meghalt hogy kellékek árnyaivá
hulljon szét a lakoma
hogy dacos öröm leheljen életet
a megindult, málló testbe

igazolni

hogy nem rezzen a tükör és
a függöny ha megszűnik a csók

akkor se ha szétszakad a pillanat
ha megteltek esővel a kővedrek
és vér issza fel a port

ott se voltál amikor meghalt

el se indultál

Palimpszeszt

nem volt ijesztő. nem.
talán utoljára a szemébe nézni,
melyet belülről idegekig lekapart a láz.

küzd, bár már elfogadta.
árva lett, mire segítségre lelt.
a könyv önmagába simulva zárult
a lóca élén megtört a csésze fehérsége
a törött rokka meg-megrándult
az ágy néha nyikordult egyet
és benne újra megmozdult a vég

mennyi van még? leölnek minket is.
és a bárány gyávaságával állunk ott majd,
üresre mart papírt szorongatva

Valami összehajolt bennünk

[Nikinek és Zsoltinak]

Valami összehajolt bennünk
és bennetek, mint virágon a
pillangó két ölelkező lába.
minden csillogáson és pompán,
szervezkedésben megkísértő
magányon és kétségen túl, ahol
a vörösre erőltetett vagy kisírt
szem már csak homályt tapint,
valahol ahol a párhuzamosok
összeérnek, ahonnan bizsergető
és rettenetes meleg árad, ott, hol
a felfoghatatlan a halandóval
egymásba feszülve birkózik.

Valami összehajolt bennetek
és ebben a mozdulatban letörölt
rólatok mosolyt, ruhát, izmokat,
kecsesen megrezenő csípőt,
inakat és csontokat, mindent,
le a csupasz és égő idegszálakig,
a nyugtalan mélységig húzva
és szálakra bontva bennetek
mindent, míg nincs már
semmi, se vágyódás, se
szerelem, se barátság, se
esküdözés, nincs szertartás,
se hegyek, nincs kaján megelégedés,
de még
a test szemérmes tágassága sem.

VASS Tibor

Kakkavicsok, kincseim

Az *E1, Kondor, pláza* idejéből

Egy halom Kaksóderban mennyi kincs.
 Legyen az a közellkörnyéki bányatóból termelt,
 ifával és áfa nélkül úszókotrózott,
 vagy kétlovas kocsiba a Hernád partján lapátolt,
 elvagyok benne, körülte reggeltől estig,
 guggolva, ülve, hason fekve
 elmorzsolva tömérdek anyagot,
 elmolyolva, elcsorogtatva, elcsöpögtetve
 ujjaim közt több kannácska vizet,
 elhátfeküdvé, nap felé tartva, forgatva,
 örökkévalónak tartogatva a követ.

Szusz van, szuszulás,
 nem szusszanás,
 válogatom, tisztítgatom a kavicsokat,
 váltogatom, taszítgatom merő lucsok ruháimat,
 nagyujjaim begyét, nagyujjam begyét
 ragadós-véresre koptatom,
 attól függ, mi a sértetlenebb,
 marom a halomban, s körülte,
 nem nyugszom,
 mennyi kincs,
 mennyi megszállottság naphosszat,
 napszállottság meghosszít,
 van olyan, hogy estétől a morzsolás, molyolás,
 csorogtatás, csöpögtetés, tartás reggelig,
 újabbnál újabb lankák képzése,
 köbméterek lankadatlan, módszeres átvizsgálása,

mert reggel kezdődik a baj, a pusztítás,
a halom elpazarlása,
a betonozás,
olyankor már nem lehet válogatni,
csupa merőt váltogatni, taszítgatni,
pocsékba tűnnek kincseim, örökbele a betonba,
útban vagyok a nagyoknak,
vízhordónak, lapátolónak, szitálónak,
gereblyével kavargatónak,
kiskapával igazgatónak, kubikosnak, zsaluzónak,
járdakőbe vasráccsal mintázónak,
kerülgetnek,
mert hátha van még egy darab olyan, amiből kevés,
vagy olyan, amiből egyáltalán nincs,
ritka a kondorkék, a kondorvéreeres,
azokból kéne még, de jaj, megy bele szívtelenül a betonba,
nem tudom kikapkodni már,
és ki vagyok nevetve,
ki van a szenvedélyem nevetve és ki vagyok én, örökre,
és szét is hányom a sódert,
csak csinálom a bajt, csak a bajt csinálom.

Dörzsölt vagyok,
csak a kétcentis darabokat halmozom különbe,
ami attól nagyobb, még ha szép is,
az lemondás, vér-, vérér- és kéktanú, az megy kondormártírba.

Különben könnyűnek tűnik, kötűnik a törődés elsőre,
rögvest látótávban az átlagnál
a szembe beleszökőbb kavicskák,
ásványkák, kristálykák,
nekem drágakőlénykéek mind, drága kőlénykéek,
szusz van, nem szuszulás,
mert a látszat néha fal, eltakarja a lény-eget.

A drágakő-lényég az áldozathozatal,
az több kannácska víz, az több réteg nagyujjbegyőr,
este krémek, házi tejfölök,
az a zsebpénz szisztematikus sósavra költése,
szusztematikusan a tíz százalékos sósavéra.
Honnan is tudnám, hogy ez a sósav-éra
később sóvasra, száz ázalékosra
hogyan mártja, kondormártírja az életem át,
hogyan lesz versbeton kannácska víz,
lapát cementke, halom sóderka,
az ázalék hogyan szilárdul, mivé, és tartóssá mennyire,
hány kockacukor kell a kétlovas kocsinak,
a két lónak és hány pohár bor a sóderhozónak,
hogy a kiskavicsosabb, fényesebb részből
hozzon nekem sóderfordultával,
aztán a mattból,
mert aközött is vannak olyan drága kincsek,
amelyekből kár a betonba,
jól köt az a kincseim nélkül is.

Megvan néhány halom,
a geológiai múltamban keletkezett kavics,
amikor a víz sodrát még a víz sóderának hallja az ember,
átlagban kétcentisek, egészen drágák és féldrágák,
és egyszerűbbnél is egyszerűbb kövek,
elvétve vörös jáspisnak, rózsakvarcnak nézettek,
kagylóhéjtöredéknek érzettek,

itt kavicsülnek a monitortalp körül,
útban a nagyonnak,
vízhordómnak, lapátolómnak, szitálómnak,
gereblyével kavargatómnak,
kiskapával igazgatómnak, kubikosomnak, zsaluzómnak,
járdakőbe vasráccsal mintázómnak,
kerülgetem őket,
mert hátha lesz még egy darab olyan, amiből kevés,
vagy olyan, amiből egyáltalán nincs,
kondorbézsés, kondorvérsébes,
azokból kéne még, de jaj, zúdul bele szívesen a szóba,
nem tudom kikapkodni már,
és ki vagyok nevetve,
ki van a szenvedélyem nevetve és ki vagyok én, örökre.

HAJÓS Eszter

Kődob

Ingrid Stenlund: *Det Skulle Vara Ni* (2013)

A köveket dobálta a szívembe, és nézte a köröket, ahogy maga köré kört rajzol az elmerülő kő, én pedig nem mondtam és nem mondok semmit, talán kuss is a nevem, nem emlékszem, mit írt a kártyára, amit aztán a hátamra tűztek.

Levettem volna a bőröm, de nagyon szorosra húzták, jól összevarrták, semmit sem lehet, viselni, el, talán elmenekülök valahol egy nyitva hagyott ablakon, odakint a madarakra bízom a csöndet, ők kapták, nem én.

Láttam a szemében az elmerülő köveket, hogy a saját szemébe dobálja őket, még ő sem tudja, meg hogy az enyémbe is, mert az ő szemét ő az enyémbe találja, és láthatja a szemében a köveket, amint elmerülnek, nem merülnek el.

De nem látja, hogy látja, és a madarak sem hallják, hogy hallok őket, hogy megint ég lett és megint madár, amikor nincs faünnep, nincs földkenyér, csak belül valahogy nem hullámszik még a felszín, nem a homok.

Kőszaporítás, köszülés, nézi, hogyan merülök el a szemében, hogyan merül el a sok kő a kútban, amikor nincs víz, csak víz nincs, ezért kellett akkor óvatlanul odaadnom a kezem annak az ollósnak, levágja az ujjaimat.

De csak a levegőt tudta elválni, fekete kis kockákra szabta, szabadságából amennyire tellett, de talán inkább csak rosszabbik indulatából, mert közben elfelejtette, mi van azokkal a kövekkel, amik a szívre mennek.

Köhögött és leejtette az ollót az égre, ahonnan aztán már csak az Isten, de az Isten nem, a tű hegyébe pont beleillik, mint a cérna, csak nem lehetne megvarrni vele semmit, ez nem baj, megyek a kezem után, beülünk a felhőzöbe felhőzni.

Issza a szememet, azért kell bele a kő, édes legyen, s ne keserű, közben megáll a levegő és kis fekete kockákra zuhan, megállnak a kövek, és leesnek az égre. És nem lehet, nincs módszer, összekeveredtek, kész.

Válogatom a szilánkokat, keresem a szívem és keresem a szemem, mivel kell ezentúl ézenem és látnom, mivel, főleg így, hogy akkor ezentúl nincs különbség, a madarakat pedig hiába engedem föl, ha eltévednek az égen.

A felhőben azok a nyitott ablakok, melyek már csaknem tükrök, de kőhullás van, újra kő, pedig a kő csak a víz alatt ül, és ha levegőt vesz, nem magától fél, fél benne a félelem, amíg ki nem vágják a gyökerét, de hol vannak az ollók.

Mert az ollós nagyon megbántotta az Istent, és az Isten nem szereti, ha nem értik az ollót, ha visszaélnék az ollóval, a kővel, hogy semminek nem lehet az egét látni, botladozom a lábnyomokban.

Aztán azon a nyitva hagyott tükrön fogok végül, mielőtt utolérnek a kövek, és talán megtalálom közben a hátamon a kártyát, tudjam legalább, milyen színűre lett festve a szempillám, amikor végül elvitted a kezem.

És hogy akkor miért kellett homokot homokhoz varrni, mire való az a köntös, amit a levegőből varrsz, mire való a szívemen a kő, de Istent megbántotta az olló, papírba fogja csomagolni, vagy kőbe, és akkor megmenekülünk mind, de én nem mondhatok semmit.

«Nem tettem semmi rosszat érted.»

2015. 10. 09. 13: 56: 21

Úrasztali terítő - részlet
Ltsz.: F.1932.1. - sarokminta

Tisztára írt papír

Thy Catafalque: Alföldi kozmosz

Úszik a kő meg a papír a vízen, az olló volt a felbujtó, de az nem úszik, az ollók nem úsznak jól, szóval a kő meg a papír a vízen, igazából szép ez, szépen tudnak úszni a vízen, addig, ameddig a víz úszik, aztán meg nem úsznak onnantól sehogy se, legfeljebb lefelé, de hát milyen repülés a zuhanás.

Hogy valaki este vissza szokta tenni a csillagokat az égre, ki érti, mikor jók a csillagok a földön is, a vízen, a szemekben, amik egymásra néznek, már ha az csillag, vagy hogy azok szemek, igazából az olló úszik csak jól, s most mégis a kő meg a papír, ki érti, mire jó ez.

És hogy az a gyerek, aki azon a kövön ül és hallgat, az mit csinál, mit ráogat, mert valami a szájában van, beletette, furcsa, tegnap még annak a padlásnak az ablakából dobálta az égboltot a hideg vízzel, hátha megfázik és tüsszent, na az lesz a muris, de az a hülye égbolt valahogy mindig túl messze van.

Úszik a víz, beleáll a kő meg a papír, vágják a víz közepét ketté, a gyerek meg közben ráogatja azt, amit a szájába vett, érdekes, tegnap talán csillagot fogott, attól világít a tenyere, az ujjainak a hegye, beleragadt az ujjá a csillagba, az ujjába a csillag, és most csöpög.

Kicsöpög az ujjából a csillag és akkor csend lesz, nagyon hosszasan csend, addig el lehet rágszálni egy egészen felborzolt cserjét is, de ki akarja a fogát a száakra vetni, ki, inkább az olló két fájdalmas szárában a feszülés, majdhogynem életadás, de végső soron csak valami megszáradt hal félbemaradó levegővétele.

Mennyibe kerül egy kőnek a lelke?

Ül az a kő az alatt a hülye gyerek alatt, aki ráült, hogy most aztán majd jól bosszút áll a kék mennyezeten, amit a felnőttek égnek neveznek, de a gyertya ég, hát mindenki tudja, szóval a gyerek ráogatja a porcsint, hülye vastag levele van, de nem köpi ki, már az övé, jól megemészti és kiszarja.

Bizony ez lesz, surrog a papír a vízesésben, meg olvad, milyen vacak egy anyag, semmire se nem jó, főleg nem erre, akkor meg miért kell a gyerekeknek papírhajót hajtogatni, hát ez lesz, megfulladnak a hajók összevissza, inkább kőhajót kellene, de a kő meg nem hajlik.

De bizony hajlik, majd ő megmutatja, szóval leáll a köről és megmutatja az égnek, hogy bizony hajlik a kő, olyan csuda kis hajó lesz belőle, na, de ha tényleg nem hajlik, akkor tényleg nem, szóval akkor legyen az olló, hajót hajtogat belőle, na, olyat, hogy csak úgy sikít majd a szél, annyira fogja tépni.

Na de hát ha nem hajlik az olló, legfeljebb csak el lehet törni ott, ahol vékony, de nem vékony eléggé sehol se, akkor meg mit lehet, semmit, nem hogy ollóhajót, pedig az aztán tudna vágni, jól szétzuhanna a víz meg az égbolt, kettévágott halak és felhők úsznának a fájdalomban.

Mert a fájdalom az bizony tér, járt is már ott, de nagyon hideg volt a talpnak, ki kellett sietni onnan, és visszaszerezni a cipőjét, amit ilyenkor mindenkitől elvesznek, de hogy hová

teszik, azt persze senki sem mondja, így igazán könnyen meg lehet találni a sokmillió helyen, úgy, hogy a fájdalomra ne tévedjen véletlen újra.

Közben zuhan a papír és zuhan a kő, meg hogy éjjelente lefújogatják a fákról a lombot, ősz legyen végre, mert azok az emberek nem szeretik a nyarat, lefújják a lefújógépeikkel, amíg alszunk, aztán keressük, hol vannak a lombok, de sehol se.

A földön nincs lomb, a fán nincs avar.

Valamiért el van ez rendezve úgy, ahogy el van, az a hülye porcsin meg elfogyott végre, szóval lehet akkor mást, mondjuk mezei katáng vagy erdei mályva, azok szépek eléggé, hogy na akkor a kék mennyezet jól meglássa, igenis megbosszulja, mert minden szépet megeszik és annyi.

Milyen könnyen tönkre lehet tenni a dolgokat, csak enni kell és tenni a dolgot, aztán már kész is, csak az a baj, nem lehet megenni mindent, a papírhajók meg fölröpülnek a vízből, mert elégük van, ki a fene akar elázni, úgy nem lehet úszni, márpedig a vízen épp úszni kell, hát mit, a gyerek pedig közben na mit csinál.

Majd amikor tél lesz, dobálja a jégcsapokat az égre, áll az ablakban és onnan, és akkor majd tuti megfázik az égbolt, összevissza tüsszög, minden, de még nincs tél, még porcsin van meg lombok, ha nem is túl sok, ahhoz elég, hogy az égboltnak levegőt adjon, a kis hamis.

De a vizek mind visszaestek a földre, csillag lett, meg szemben a csillag, ami víz, ami csillag, akkor meg vissza fog a jég is, és na ki fázik meg akkor, ki, a kő meg elsüllyed, belefullad a vízbe, legalább ez, csak az a félelem ne lenne, hogy véletlenül egy félbe vágott hal fele egy felhőével egyesül s fordítva is, persze, mik lesznek abból.

Meg hová úsznak haza.

A cipőjét kellene megkeresni, mert hogy megint nincs meg, tehát ez akkor megint a fájdalom, csak tudná, miért ide kerül, amikor eltéved, mindig, de nem baj, jó sok fű nő itt, arra pedig nem szabad gondolni, minden halálból élet lesz újra, s akkor hiába, hazatalál minden.

Az olló meg végül csak keresztülúszik a vízen és keresztülvág mindent, az ég magát félbevágva látja és nem tudja, hogy amit lát, az más, mint ami van, hát eső lesz, leesik a víz arra a gyerekre, aki azon a kövön ül és hallgat addig, amíg haza nem megy, a cipőjéért, mondjuk, mielőtt megfázik és tüsszent.

Megöszülnek a fák, és a lehullott lomb nem talál többé az égre haza, mert nem az égen lakik, hanem a földön ezentúl, a gyerek meg úszik a meleg vízben és nem akarja, hogy elfelejtse az úszást, micsoda felelőtlen pazarlás, elfelejteni és újratanulni.

2015. 11. 06. 11: 55: 04

BIHARY Gábor

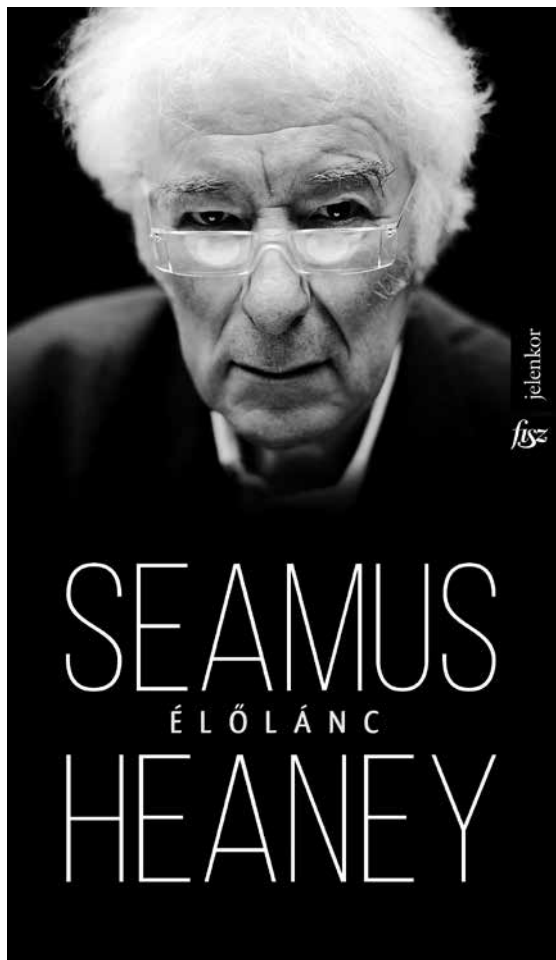
Hiteles költészet

Megkockáztatható, hogy a kortárs irodalmunkat a világirodalmi érdeklődés növekedése jellemzi. Ezt a kifejezetten fordítás köré szerveződő online felületek (versumonline, lelkigyakorlatok) elindulása mellett az is bizonyítja, hogy a FISZ és a Jelenkor kiadó nemrégiben közös sorozat elindításáról döntött. A *Horizontok* immár negyedik kiadványát, Seamus Heaney Élőlánc című könyvét idén tavasszal vehettük kézbe először. A Nobel-díjas ír költő életművének nagy részét ismerhetjük magyarul, hiszen az elmúlt évtizedekben két fordításkötet is napvilágot látott, amelyeket a válogatott versek nagyszabású kiadása követett 2010-ben. A Heaney-t fordítók sorát látva (Tandoritól Gerevich Andrásig) pedig azt mondhatjuk, hogy e költészet megszólító erejét nem kötik meg generációs elfogultságok, gyorsan erodálódó divatok.

Az Élőlánc verseit olvasva választ kaphatunk e jelenség okaira. A könyv témavilága az elmúlással, a halállal való szembesülésként írható le. A számvetés gesztusa határozza meg a műveket, amelyek mégsem lesznek komorak vagy sötét tónusúak, hiszen a gyerekkori és az ifjúság éveikhez köthető emlékek derűs, a pátosztól és a nosztalgiától mérsékeltén ódzkodó felidézése másféle hangoltságot teremt. Az Élőlánc pontos, bátor szembenézés a létezéssel és annak homályba borulásával.

A szövegek ilyen olvasatát a hátlap és a kötet végén lévő szerkesztői jegyzet életrajzi referenciákkal kontextualizálja – például a szerző 2013-ban bekövetkezett halálával, vagy azzal, hogy a 2006-os stroke után készült művekben az „öregségnek, betegségnek semmilyen jele nem érződik sem a teremtőerőn, sem a megformálás művéségén.” Ezek az információk előzetesen formálják a befogadást, a versekről gondolkodva nem is iktathatóak ki maradéktalanul, érdemes azonban nem a halál ténye felől visszatekinteni a szövegekre és „dokumentumosítani” azokat (még ha ezek az információk nem is iktathatók ki maradéktalanul a szövegekről gondolkodva), mert az Élőlánc nem a kultikus, hanem a kritikai értelmezésre hív fel. Teszi ezt úgy, hogy gyakran említ konkrétumokat (mint a szerző szülőföldje, iskolái), ám a megszólalást inkább a direkt kimondás kerülése, valamiféle rejtőzködés jellemzi. A „*Ne lettem volna ébren*” című kezdővers többértelmű lírai alaphelyzete és vonatkozásainak, deixiseinek interpretáció előtti nyitottsága miatt lesz izgalmas és megrendítő („Szinte fenyegető volt, ahogy, / Mint valami állat, odajött a házhoz, // Hírnök roham, ami akkor és ott / Átlépte a megszokott határát.”) Ahelyett, hogy egyetlen életutat lokalizálnánk, illetve egyetlen alakot rekonstruálnánk a versekből, vagyis leszűkítenénk, kodifikálnánk a jelentésüket, célszerű beszédművekként olvasni őket, amelyek így az emlékezés és a számvetés egyetemességébe helyeződnek át, és amelyek az olvasó számára az említett élmények sajátosságában való részesülését nyújtják. Egyszerűbben fogalmazva: számomra ismeretlen tájak és események felhasználásá-

val a szövegek saját létem végességét érzékítik meg. Az elmúlás tapasztalata nyelvi effektus lesz, nem külső adatok korrelátuma.

A halállal való számvetés során gyakran tűnik fel az apa alakja, mindezt szűrt, elhallgatott, szinte szemérmes utalások alapján állíthatjuk. Az *Album* emlékei között az oly ritka apai ölelések villannak fel: „A harmadik // A lépcsőfordulón, az utolsó héten. / Fürdeni támogattam, jobb karomat / Tartva alkarja pókhálósúlya alatt.”; a *Hátsók* címűben pedig a mosdatásról, a meztelen atyai test tabusértő látványáról olvasunk. Az *Élőlánc* egyik többször idézett műve, az *Aeneis* VI. éneke is az apai jelenlétet emeli ki, mert Vergilius eposzának e fejezetében Aeneas a holtak birodalmába látogat, ahol apja árnyát kutatja. *A folyóparti rét* című szövegben megjelenő fordító „összekavarja” a tolmácsolt eposz és az otthona tájait, a Léthét egy ír folyóval felelteti meg, játékba hozva és reflektálva a Léthetoposz működésmódját. Az ironikus fényvel megvilágított vers (a fordítással szemben olvasói-kiadói elvárások fogalmazódnak meg) ezzel együtt is a túlvilágra készülődésről beszél. A

rákövetkező mű, *A 110-es járat*, az *Aeneis*hez hasonlóan tizenkét szakaszból áll, amelyben a lírai én utazása a könyvvásárlástól (természetesen Vergiliust cipel) a hazatérésen át az emlékek formájában tárolt otthon(osság) kifejezéséig tart. A versben lévő néhány célzást nem nehéz azonosítani az észak-írországi terrorcselekményekkel, de a monumentumállítási törekvéseket nélkülözi a szöveg, a markáns antik allúzió miatt általánosabb jelentéseket rendel magához (ahogy például a Heaney-vel kapcsolatban többször emlegetett O'raeven Imre Szajlája): „Hány este, mikor csak vártunk, figyeltünk / A halra. És az az este, mikor az árban / A vidra feje bukkant fel, vagy talán // Egy felszíni redőt, villanást néztünk / Vidrafejnek? Kétségtelen volt viszont / A villanás, a forduló hurok az eleven, // Fekete vízben.”

Az antik műveltséget lépten-nyomon nagy könnyedséggel hivatkozó kötet sűrű minitáztában a látszólag odavetett sorokból is szédítő horizontok tárulnak föl: „Látták, hogy Odüsszeusz végül // Hétköznapi sors mellett dönt”. Ezt a sajátosságát és a klasszikus, kötött versformák (gyakori a tizenkét soros, rímtelen, „roncsolt” szonettforma) hagyományának jelenlétét az informatív, hasznos jegyzet Radnóti költészetével állítja párhuzamba, amennyiben a nyugati kultúra mindkettejüknél a „zavaros jelen” elleni menedékhelynek tűnik. Egy hangsúlyosan poétikai jelenség biográfiai megokolása a Radnóti-recepcióban is némileg érvek hí-

ján, afféle megkövesedett véleményként tornyosul, Heaney esetében pedig elmondható, hogy művészetében kezdettől fogva kitüntetett figyelmet kap az írásbeliség, amit a töltőtoll képe szinte szimbólumként hordoz a teljes életműben és az Élőláncban is. *A Conway Stewart* fetiszálja a tollat, a *Remeteénekek* vallásos rajongással és alázattal szól az iskoláról, a tudás szentélyéről, valamint az ír művelődés korai szakaszának könyveiből citál, összemossa a diák és a kódexírók hangját. Ezáltal a folytonosság és az őrzés intelme hangsúlyozódik: „Én a helytállásban hiszek, / Hogy a könyvek konokul megmaradnak, / Nem tűnnek el.” A kéziratossághoz való ragaszkodásba nem ékelődnek kultúrpeszsimista szólalmok, a jelen digitális civilizációja fel sem tűnik, így összehasonlításra sincs alkalom. Inkább azt mondhatnánk, hogy az én számára létesülő világ elidegeníthetetlenül erre a kultúrára alapozódik, pontosabban így létezik; a műveltség otthonossága okán (nyilvánvaló óvó funkciója mellett) a lét módusza.

A kereszténység is magától értetődően a versvilág része; a *Csoda* című szöveg a béna ember meggyógyítását alludálja a bibliából, a beteg testet a tetőről leeresztő barátok áldozatára irányítva a figyelmet; valamint a katolikus szertartásrend is többször megjelenik az emlékezésben (*Alamizsnás persely*). Az ír szerzetes, Szent Kolumba fontosságát kiemeli az, hogy fordít tőle Heaney – a *Colum Cille Cecinit* című szövegben az írás tevékenysége kultúrhéroszi szereppel ruházódik fel, a lezárásban az írek eltűnését vizionálva. A *Loughanure* a könyvben lévő tradíciókat összegzi, az antik művek és a túlvilágot megjárt irodalmi alakok (a lírával egybefonódott Orpheusz, illetve Dante) mellett az ír mitológiát és a kereszténységet (Heaney tömörségére újabb példa: „Eljön-e a Te Országod? / A keresztelő óta homály rejti, // Törékeny, mint vízen a fény.”) A halál- és túlvilágképzetek kulturális kódjainak felhalmozása egyenes úton vezet el a nyelviség kérdéséhez, hiszen a mítoszok csak ír nyelven elérhetőek: „Akkor a nyelv és a vágó talán a felhőpamacsos / Égbe emel, és felfénylett volna a horizont, / Felcsillant volna Loughanure tava.”

Korrelálva az eddigiekben érintett kulturális talapzattal, az Élőlánc a nyelviségre is nagy gondot fordít. A név, a megnevezés aktusa az emlékek előhívhatóságával és újraélésével függ össze a nagyszerű *Kokszpor* című alkotásban: „A hangja több / Nekem minden / Allegóriánál. // *Koksz-kosz. / Szeneskanna-karistolás. / Karc-karc.*” A nyelvileg és kulturálisan konstituálódó világ fontos az ének, s talán ez adja a Heaney-költészet rangját: európaisága magában foglalja azt is, hogyan lehet a saját (kisebbségi) kultúrába vetve viszonyulni ehhez a közös kincshez. Az Élőláncban a természet, különösen a növények nevei a fontosak (a korábbi kötetekhez képest kevésbé központi a mocsár vagy a tőzeg birodalma). A *Régi refrén* („*Csete – / A bodza / ábrándja cseppen, // Típpan – A szénafű / Tapintatos ragaszkodása*”) vagy a *Füvészkönyv* soraiban a név hangzása vigaszt jelent az elmúlással szemben: „Hol lelhető meg újra / Egy máshol-világ, // Térképen, atlaszon túl, / Ahol minden önmagából // És önmagába fűződik, / Mint fészekben a fűszálak?”

A magyar kiadás közli a Nobel-díj átvételekor mondott beszédet, Seamus Heaney az őt ért hatások között említi „Keats *Az őszhöz* című ódáját, mert frigyládaként tartja egyben a nyelvet és az érzékelést”; továbbá „Robert Frostot a földműves pontosságáért és kifinomult valóságérzékeléséért”. Ezek a megjegyzések jól hasznosíthatóak e költészet volumenének megértéséhez. A fordítók (Ferencz Győző, Gerevich András, Imreh András, Mesterházi Mónika, Szilágyi Mihály) állhatatos munkájának hála fontos versek váltak elérhetővé magyarul – reméljük, hamarosan a teljes életművet is megismerhetjük anyanyelvünkön.

(Seamus Heaney: *Élőlánc. Jelenkor Kiadó – Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2016. 120 o. ISBN 978-963-676-575-0*)

JESZENSZKY Géza

Sísportunk eposza: Borsafüred

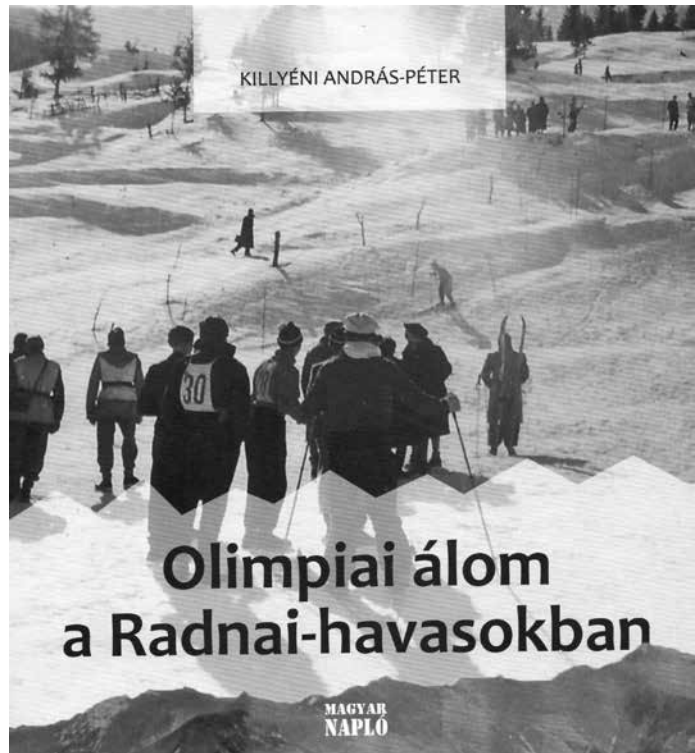

„Az én szemeim nem látják / a Radnai havasokat, / engem nem ölel a Gargaló, / a Lóhavas, Korongyos... / De ha leszáll az alkonyat, / mindnyájunk álmát álmodom: / együtt vagyunk úgy, mint egykor / mindnyájan a havasokon” olvasható az 1944-ben felégetett borsai Anikó-menedékház makettjén. Együtt vannak ma már az égi hómezőkön mindazok, akik részesei voltak a magyar sísport egyik legszebb fejezetének, a borsafüredi Magyar Nemzeti Télisport Központ építésének és használatának. Ma már csak fájó emlék, meg nem valósult álmom egy magyar téli olimpia, de az 1940-es évek elején komoly esélye volt. Ha Németország 1941-ben nem támadja meg Jugoszláviát, majd a Szovjetuniót, magával rántva hazánkat, akkor a Magyarországhoz visszakerült Radnai-havasokban meg lehetett volna azt rendezni! Az olimpia reménye négy éven át hatalmas energiát felszabadítva, igen jelentős munkával és anyagi ráfordítással létrehozta az alapvetően szükséges létesítményeket. Sípályákat, nagy ugrósáncot, szállodákat. A történelem azonban közbeszólt, a háború a tervekkel együtt a magyar Észak-Erdélyt is elsodorta. A Magyar Sí Klub 1600 méter magasságban, a Lóhavason épült menedékházát a háború végén a „felszabadítók” felégették, azóta a kiépített olimpiai lesiklopálya egyik részét benötte az erdő, a már készülő sífelvonó helyén ma egy primitív szerkezet működik. A hetven évvel ezelőtti álmom végleg feledésbe merült volna, ha Killyéni András kolozsvári

sporttörténész nem gyűjtötte volna össze az egykori téli sportközpont történetéről fellelhető adatokat a régi újságokból, a Magyar Sí Szövetség Évkönyveiből, ha nem bányászott volna ki remek fényképeket a budapesti Sportmúzeum gyűjteményéből.

A Radnai-havasokban épült, rendkívül jól megtervezett és kivitelezett létesítmények szervesen illeszkedtek az első világháború utáni koncepciózus nemzetépítő stratégiába, amelyben a kultúra mellett a sportnak is igen fontos szerepe volt. Az „ép testben ép lélek” klasszikus elvét különösen eredményesen szolgálták a szabadtéri, költséges beruházást nem igénylő, és a fiatalságot vonzó sportágak, köztük az egészségi szempontból is kiemelkedő jelentőségű sísport. Erről Killyéni írása is tanúskodik, amikor összefoglalóan bemutatja a Trianon utáni magyar sportpolitikát. Az 1938 és 1941 közötti „országgyarapítás” politikai körülményeitől és későbbi következményeitől függetlenül az akkori sportvezetést csak elismerés illeti azért, ahogy a visszatért területeket igen rövid idő alatt eredményesen bekapcsolta az ország sportéletébe és komoly fejlesztéseket kezdeményezett – nemcsak a sísport területén. A Magyar Sí Szövetség is kiválóan megfelelt az új lehetőségekkel járó feladatoknak.

Borsa remek természeti adottságaival együtt sem volt sziget a magyar sísportban, sőt az 1940-es évek első felének sportfejlesztéseiben sem. A bécsi döntések előtt a magashegységeit elveszítő ország sziszte-

matikusan használta ki, építette ki maradék hegységeinket a téli és a nyári turizmus számára. Utak, menedékházak, szállodák és sípályák épültek Dobogókőn, a Kékesen, Galyatetőn, Lillafüreden, Sopronban, többezres részvétellel folytak az iskolai síbajnokságok. A határváltozások nyomán azután a magyar sísport fizikai létfeltételei radikálisan megjavultak. Kétezres magashegységek kerültek vissza az országhoz, fél évesre nőtt a síudény. Legelőször a Kassa környéki, ezer fölötti hegyek (Kojsoi havasok), majd Kárpátaljával az Északkeleti Kárpátok olyan csúcsokkal, mint a Hoverla, a Mencsul és a Pop Iván, a második bécsi döntéssel pedig Észak-Erdély havasai váltak újra Magyarország részévé. A hétvégeken hálókocsis sí-vonatok indultak Kárpátaljára és Máramarosszigetre, diákokkal, cserkészekkel népesültek be az egyszerű, fából épült hegyi menedékházak. A jelentősen meghosszabbodott síudényben föllendült

a versenysport. Ezt jól érzékelteti, hogy a versenyeredmények a sísövetség 1937/38-as évkönyvében 20, az 1943/44-esben 64 lapot foglalnak el. Persze mindebben szerepe volt a honvédelmi szempontoknak is, hiszen a sízés, sítúrázás rendkívül jótékony hatással van a fizikai erőnlétre, és persze a hadműveletekben is komoly előnyt jelentett jól közlekedni sítalpon, amint azt az 1939/40-es szovjet- finn háborúban a finn sikerek bizonyították. A háborús körülmények közepette Kárpátalja és Erdély többi hegyvidéki üdülőhelyén is imponáló gyorsasággal épült ki a síélet: Volóc, a Mencsul és a Pop Iván Kárpátalján, a Gyilkos-tónál a Cohárd, a Hargitán és a Keleti-Kárpátokban több helyen is sípályák, sísáncok, menedékházak jöttek létre.

Az általános öröm feledtette a területi revízió árát, a háborúba sodródást, és kevesen gondolták, hogy a visszakerült területek

el is veszhetnek. Miközben azonban ország-szerte a sportkedvelők ezrei élvezték az erős telek örömeit, és annyi fiatal (köztük Horthy István és Edelsheim-Gyulai Ilona) a havas lejtőkön, a budai Szabadság-hegyen szeretett egymásba, a Don mellett kétszázezer honvéd szenvedett az embertelen hidegtől, majd menekült a méteres hóban a sok száz kilométerre fekvő haza felé. Mégis elmondhatjuk, hogy a vészterhessé váló időkben a magyar sízők társadalma és a vezetők döntő többsége egyszerre állt szemben a náciizmus gonosz szellemével és a vörös bolsevizmus fenyegetésével. A sportemberek nem tagadták meg az elődök nemes elveit, a sport demokratikus hagyományait, 1944-ben részt vettek az üldözöttek bújtatásában, a szellemi és a fegyveres ellenállásban. Killyéni könyve is emléket állít a síugrás lengyel bajnokának, Stanislaw Marusarznak, a németellenes ellenállás hőségének, akit álnév alatt Borsafüreden bújtatott el a magyar sívezetés. Hálából ő megépítette a nagysáncot és azon felállította a sáncrekordot.

A könyvben közölt fényképek nemcsak a gyönyörű tájat és az építkezéseket hozzák közel a mai nemzedékekhez, hanem sísportunk nagyjait is. Az odaadó sportvezetőket és azokat a versenyzőket, akiknek a nevét sosem szabad elfelednünk. Eleőd Anikó, a ma egy maketten látható menedékház névadója, férje, Iglói László, aki anyagilag is rengeteget áldozott Borsáért, Szikla Péter, Kővári Károly és ifjú felesége, a mindnyájunk által szeretve tisztelt Szendrődi Ildikó, Harangvölgyi András, a síugró Hemrik Ferenc, hogy csak néhányukat említsem a könyvben felsoroltak közül. Fényképük és alapvető életrajzi adataik őrzik emléküket. Megható történet a menedékház gondnoka, Kovács László és Kilvady Györgyike havasi esküvője is, ahol Igóiek mellett nagy Nobel-díjasunk, Szent-Györgyi Albert, Borsafüred törzsvendége volt a tanú. (Gyermekük a neves siedző Kovács Barna.)

Ma Magyarországon már a félmilliót is meghaladja a síspornak hódolók száma.

Illő és érdemes tudniuk, hogy Magyarországon valamikor komoly helyet foglalt el a sínemzetek között, versenyzőink az 1940-es évekig ott voltak a nemzetközi élményben. Ha pedig megismerik a borsafüredi egykori magyar síközpont történetét, talán Nyugat és Észak mellett néha Keletre is fordulnak és felfedezik az erdélyi havasok ígéretesen fejlődő síterepeit.

(Killyéni András-Péter: Olimpiai álmok a Radnai-havasokban. FOKUSZ Egyesület – Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2015. 112 o. ISBN 978-615-80001-5-4. A kötetre az előszó közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)

HERMÁN M. János

Az emlékez(tet)és szolgálata

Egyházaink gyümölcsösének irtása úgy kezdődött, hogy kitűzték a célt: Magyarországon húsz év alatt fel fogják számolni a vallásosságot! Miközben látványosan prédikáltatták a vallásszabadságot és a szabad egyházat egy szabad államban, stb. A militáns ateistáknak ez volt a jelszava: legjobb templom az üres templom!

Misák Marianna egyháztörténész 2007-ben készült szakdolgozata 1990-től ássa és fejtí vissza az egyháztörténeti rétegeket a Tiszáninnen területén a második világháború befejezéséig, a ködös diktatúráváltásig, az emberhullás újabb folyamatának a kezdetéig. Amit a sztálinisták ott vittek véghez a felszámolt egyházkerületben a békepapok közreműködésével, arról csak halkán, a Nagysármásra hazalátogató rokonok, majd 1966-tól kezdve Balog Zoltán, dr. Bartha Árpád, Bojtor István, Írlanda Sándor, Sólyom Ferenc és Szabó Dániel révén hallottunk. Ritkán a Szabad Európa Rádió adásaiban is emlegették a Sárospataki Teológia 1951-es bezárását vagy Éliás József meghurcolását. A családi emlékezet másolatában fennmaradt összehasonlítási alapunkhoz most a kezünkben van ez a könyv, amely komoly kutatási szelet keretében, levéltári források, első kézből származó feljegyzések és személyes beszélgetések nyomán érzékelteti a korabeli állam egyházpolitikai „fogásait”. Esetenként felismerjük a „beszervezett”, de lehet, hogy „csupán” nagyravagyó, magánszorgalmú és megélhetési szempontból zsarolható egyhá-

zi vezetők kiszolgáló módszereit. Erről, az inceszt kategóriájába tartozó teherről mondtotta Németh Géza is azt, hogy: „...a belső árulás többet ártott a református egyháznak, mint a külső üldözés.”

A magyarul beszélő moszkoviták kezdetben szovjet forgatókönyv szerint, a palástos árulók és hóhérok tudatos szerepeltetésével kísérelték meg lejáratni az Anyaszentegyház tekintélyét, olyan egyházi vezetőkkel, akik cinikusságukban olykor alig leplezték, hogy egy erőszakszervezet a megbízójuk, és hogy a hamis társadalomboldogítási tanítást csak mímelik vagy még maguk között sem hiszik. Rákosit idézzük: „És ha az elvtársak azt veszik észre, hogy a hallgatók nagyon vallásosak, az elvtársak ne tartózkodjanak Istennel spékelt jelszavaktól sem... Látssa a falusi ember, aki meg van győződve arról, hogy ha szarva nincs is a kommunistának, de a nadrág alatt bakkecskeláb van, hogy a kommunista rendes ember, olyan, mint a többi. Óvatosan kell dolgozni, és nekünk nagyon meg kell nézni, hogyan és milyen formában támadunk.” Az ellenállók azonban, akiket „Ávóval vert a sors keze”, ennek ellenére sem azonosultak a kétszínű ateista rendszerrel és annak a békekonferenciákon gyártott teológiai kellékeivel.

Ártó szándékkal az állami és egyházügyi hivatal üggyködése nyomán a megrontók az anyagiakból is igyekeztek mézesmadzagot fonní, hogy a diktatúra ezáltal is háttérbe szorítsa a lelkesízi munkát. Felállították a be-

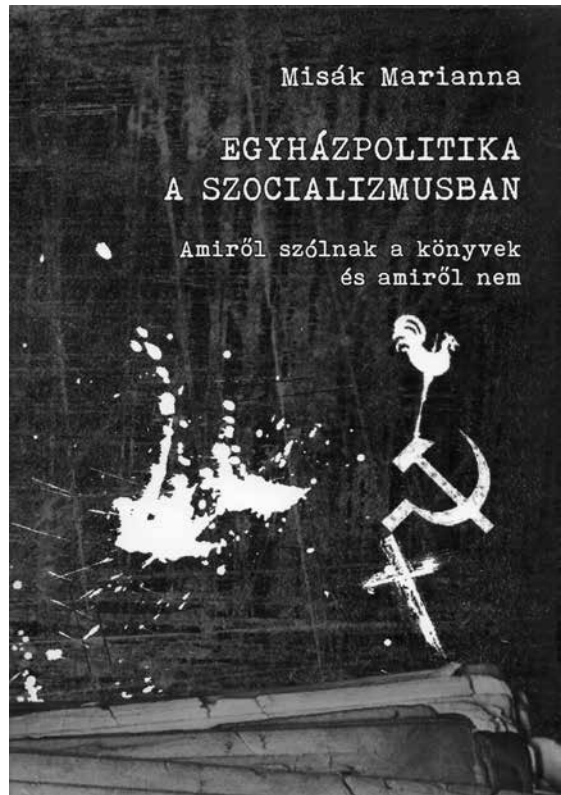

jegyzett egyházak és az el nem ismert vallási csoportosulások kategóriáit, kongruát is aszerint adtak. Ravasz László 1948-ban nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy az egyháznak az államtól való anyagi függősége veszélyes kiszolgáltatottságot eredményez. Továbbá az iskola és az oktatás kisajátításával űrt akartak és tudtak támasztani a nemzedékek kultúrája meg az atyák és a fiaik, a lelkészek és az ifjúság között, és még hosszasan lehetne sorolni az ébredés, a keresztyén polgárság megtörésének a módozatait, a magyarságtudat internacionalista üstben való „puhítását”. Tény, hogy a kommunisták a Kárpát-medencében brutálisan szüntették meg a magyar keresztyénség összes missziói intézményét. Emellett művileg szakították meg a kommunikációt az egyház és a hívek között, illetve zavarták a hitbeli tudás és az erkölcsi értékek átadásának a folyamatát. Az emberek történelemlátását szakosított „kampányokkal” befolyásolták, az emléket is ki akarták radírozni a régi világnak, sőt átírták. Annak pedig az írmagját sem hagyták volna kicsírázni, hogy a kommunista üdvállamok berendezkedése megdőlhessen, és hogy a „rózsaszínű állványok alatt” valaha is megszűnik a hallgatás és a hazugságok börtönfalainak építése. Annál is inkább, mert a világkeresztyénséggel hivatalosan csak a kitenyészített, szűk egyházi klikk érintkezhetett.

Összehasonlítva az anyaországban és a leszakított országrészekben történeteket, első látásra fény derül arra, hogy mindenütt azal kezdtek, hogy áltörvényes közigazgatási rendelkezésekkel rombolták a református egyház hagyományos felépítésű struktúráját. A hívek nyájának megfélemlítését pedig többnyire a pásztorok szóserinti, nyilvános és „éjszakai” jellegű „megverésével” kezdték el, nyomokat és tanúkat eltüntetve. Vajon az Egyház negyven éves pusztai vándorlásának a megértéséhez, ennek a történetnek a feldolgozásához most képletesen ismét negyven esztendőre van szükség? Véleményünk szerint valamilyen hamis szerénység folytán ijesztően kevés a száma az eddig megjelent

egyházi kórkép-ábrázolásoknak. A többé-kevésbé érthető okok miatt Romániában is nagy adóssága van ennek az életünk megértését szolgáló emlékgyűjtésnek, az igazság szeretetben való keresésének és hűség rögzítésének. Ilyen jellegű művet adott ki eddig 1990-ben a kolozsvári Tökés István professzor *A Romániai Magyar Református Egyház élete 1944–1989* címmel, amely, jobbított szöveggel, ismét megjelent 2014-ben. A Partiumra nézve a szegedi Molnár János írásai közül elsődlegesen ezt a számottevő adattal szolgáló művét ajánljuk: *A Nagyvárad (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története 1944–1989*. A kiszolgáltatottság magyarországi és romániai párhuzamainak érzékeltetéséhez az 1990 előtti napisajtó szóhasználatára hívjuk fel a figyelmet. Arra, hogy az újságok vezércikkeit teletűzdelték bibliai fogalmakkal és kifejezésekkel, tehát még a nyelvet is fonákosították, nem is beszélve arról, hogy a cenzúrázott egyházi sajtóban a püspökök által propagált „keskeny útnak” semmi köze nem volt a Jézus által hirdetett keskeny úthoz. Más forrásokban olvastuk, de itt a helye, hogy egy mondat erejéig megemlítsük, hogy a magyar és román politikai rendőrség, az ÁVÓ-ÁVH és a Securitate ügynökei rendszeresen cseréltek adatokat a reakciónak nyilvánított református lelkészek bemérésére, de valószínű, hogy így volt ez a „csehszlovák” és a „jugoszláv” titkosrendőrségi kapcsolatrendszerben is.

Másrészt az a döbbenetes, hogy a poszt-kommunizmus korának visszahúzó erői állami, de a folytatatólagos egyházi vonalon is gyakran lebecsülik a kutatást és nem akarják, nem merik leleplezni a volt ügynököket, gyakran bibliai textusokra és a rokoni kapcsolatokra hivatkozva. A romániai ortodox egyház eseteinek és fertelmeseinek az adataira eddig csak az újságírók tekinthettek rá a függönyök mögött, ami rendkívül elszomorító. Máiig sincs egyértelmű válasz arra, hogy emberileg miként történhetett meg az egyházi tisztviselők szerföletti arányú megbecstelenítése, és hogy 1989

után miért sekélyesedett el a megtisztulás folyamata. Jézusnak az egyháziak általi megtagadását kakasok seregének a kukorékolása jelzi, de írásban alig-alig van nyoma. Marad, úgy amint eddig, ez volt személyesen reánk szabva, az imádkozás szüntelen szolgálata, amikor üldözőink nevét is Isten elé visszük, könyörögve azért, hogy bocsánatot kérjenek Istentől és a felebarátaiktól. Éppen a Misák Marianna művéhez hasonló dolgozatok köteleznek a bűnbánat számonkérésére, a maradék keresztyéni méltóság védelmére, ugyanis számos hűséges munkás már meg sem szólalhat, és így helyettük is ez kell elmondja, vagy remélhetőleg egy másik dolgozat, hogy Jézus Krisztus hűséges szolgálója volt az annak idején megbélyegzett egyházi munkás. Az áldozatok neveinek összegyűjtése az emlékezők további feladata, akárcsak az erkölcsi elégtétel megadása, ami a megbékélés előfeltétele. Éliás József, Németh Géza, idős

Szabó Dániel, Szilágyi István, Benke József és Török István esetei azt mutatják, hogy a tiszáninneri egyházkerületben még 1986-ban is kemény viadatok folytak az egyházi és világi hatóságokkal.

A hejőbábai, jelenleg Sárospatakon élő Török István református lelkész szerencsénkre az árral szemben úszók képviselőiben tudott megszólalni ennek a kötetnek az egyharmad részében. A hivalkodást kerülő „rendszerültöt” Zas (Szász) Lóránt már korán meglátta a bizonyágtévő Török Istvánban – iskolatársak voltak 1958–1959 folyamán a piliscsabai szakiskolában – akkor, amikor erkölcsileg nagy szükség volt (és van!) a nemzet áldott, és áldani kész felrázóira. Mert, tesszük hozzá a saját tapasztalatunkat, a láncos toronyórák ígézetének a hatására, meg azokra hallgatva, akik csak könyvekből tanulták a leckét, a szavazók hamar elfelejtik az igazságot.

Az igazságtalanságok sorozatának jóvátételéhez egyetlen felekezetnek sincsenek meg az eszközei, de az Egyháznak vigasztalással és szüntelen tanúságtétellel kell hozzájárulnia ahhoz, hogy ne ismétlődhessen meg a tengernyi szenvedés, az olyan embertelen ideológiák elterjedése, mint a fasiszmus és a nemzeti-kommunizmus és azoknak a gyűlöletre alapított uralma. Hány családnak és gyülekezetnek törték ketté az életét az úgynevezett „osztályharc” vagy az „ellenforradalom” jegyében úgy, hogy az ártatlanok sorsa fölött bérencék döntöttek? Itt, előjáróban, elég, ha most csak szemelvényesen említjük meg a kötetben leírt eseteket, jelezve, hogy javarészt nem ismert, és a személyekhez fűződő, eddig publikálatlan dokumentumokkal találkozunk, mint például egy, az alkoholizmust elítélő temetési prédikációval. Meggyőződésünk, hogy a lakosság mesterseges aljasítására a rendszer urai valósággal ösztönözték a szeszes ital fogyasztását, mert az akaratilag legyengített személyekkel könnyebben bánhattak el. Magam sem tudtam eddig, hogy a Református Egyház Megújulási Mozgalmának a Hitvalló Nyilatkozata például nem 1956-ban, hanem már 1955-ben megszületett. Újként hat, hogy a zűrzavaros állapotok ellenére 1956-ban 900 presbitérium válaszolt az 1200-ból igennel arra, hogy támogatja a hitvalló egyházmodellt. Először olvastam arról, hogy komoly következményei voltak annak, ha valaki a 32 évig tartó kádári vezetés idején lelkészt fogadott otthonában. Hogy Éliás Józsefet az ellenállási mozgalomba Soós Géza szervezte be. Sorolhatnám még Kocsis Elemér pálfordulásait, vagy a református Sztálinnak, Bartha Tibornak a főpapizmusát. Az Éliás-ügy miatt Barthát az amerikai magyarság elzavarta, meg kellett szakítania az Egyesült Államokban elkezdett útját. Feltételezem, hogy Éliás József erkölcsi rehabilitációjának a történetéhez Sípos Tibor emigrációban szolgáló lelkész levéltárában is bőséges anyag található. Továbbá bizonyosak vagyunk abban, hogy az Enyedy Andor

Lelkészkor levelesládájában is jócskán akad még közlésre érdemes egyháztörténeti dokumentum.

Közben, Nemes Csabának köszönhetően megismerkedhettem a szintén tusoni Török Istvánnal, ami részemről és e könyv kiadása szempontjából nem kis jelentőséggel bír. Tökés László európai parlamenti képviselőnek, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület volt püspökének, aki maga is szenvedő alanya volt az egyházüldözésnek, a kiadáshoz nyújtott anyagi támogatásáért mondunk hálás köszönetet. E korszak története iránt rendkívüli érdeklődést tanúsító lelkipásztorként, mindenkinek a szíves figyelmébe ajánlom ezt a keresztet hordozó elődeinkről szóló, jól dokumentált, tudományos és olvasmányos művet.

Magától értetődik, hogy mindenki várja azoknak a fejezeteknek az elolvasását, amelyekről a könyvek nem szólnak. Ugyanekkor az olvasók vagy a kutatók figyelmét ezen a helyen többek között egy tíz évvel korábban szerkesztett műre irányítjuk: *A Tiszáninnen Református Egyházkerület babiloni fogsága: dokumentumok 1948–1957.* (Szerkesztette: Baráth Béla, Dienes Dénes és Misák Marianna, Miskolc–Sárospatak, 2006.) A két mű együtt kétágú könyvtári létrához hasonlítható, amelyet úgy kell érteni, hogy egymás kiegészítői és növelik egymás értékét.

(Misák Marianna: Egyházpolitika a szocializmusban. Amiről szólnak a könyvek és amiről nem. Partium Kiadó, Nagyvárad, 2015. 200 o. ISBN 978-606-8156-71-2. A kötetre a szerkesztői előszó közlésével hívjuk fel a figyelmet.)

VENCZEL Sándor

Bevezetés a színházi korrupció tanulmányozásába

Amikor Marschall Miklós barátom még a múlt század végén arra akart rávenni, hogy valljak neki a színházi élet korrupcióiról, a magam számára is meglepő határozottsággal mondtam nemet. Elsősorban azért, mert kívánsága szerint a példáknak konkrétaknak és név szerintieknek kellett lenniük, és mint tudjuk, a le nem leplezett vagy nem bizonyítható korrupció csakis magánbeszélgetések tárgya lehet. Marschall pedig hivatalából – a Transparency International európai igazgatója volt akkor – következően nem csevegni akart erről az egyébként élvezetes társalgási témáról. Másodsorban pedig a brancsbeliség tartott vissza attól, hogy az akkor már 22 éve számomra munkát, életteret adó színházi világról egy külsősnek lerántsam a leplet.

Az azóta eltelt másfél évtized eseményei azonban meggyőztek arról, itt az idő, hogy a színházi világ is szembenézzon a maga démonaival, köztük azzal, amelyet a hétköznapi életben korrupciónak neveznek. Nem könnyű azonban a feladat, hisz a szellemi élet, s benne a művészet, benne a színházművészet a valóság olyan területe, amely egyrészt nem a megszokott valóság elvei szerint működik, másrészt épp szellemisége miatt még a korrupciót is képes a maga művészi eszközeivel szellemivé varázsolni.

A korrupció egyes típusainak bemutatása után esettel is illusztrálom az osztályozást. Kiemelten hangsúlyozom, hogy az egyes esetek nem konkrét színház konkrétan megtörtént esetei, hanem olyan kis történetek,

amelyek így is történhetek volna. Minden személyes vagy ténybeli hasonlóság csak, és csakis a véletlen műve.

Osztályozás

Témánk vizsgálatát a korrupció egyes típusai mentén végzem el. Ennek során nagymértékben támaszkodom *Páholypótszék* című munkám *Az állami támogatásról* szóló fejezetében egyszer már elvégzett csoportosítására. Furcsa, ám nem véletlen a két témakör egybeesése, hisz maga a korrupció is a támogatás egy fajtájának fogható föl.

A korrupciót az alábbi szempontok alapján csoportosíthatjuk: természetük szerint pénzbeniek és természetbeniek; céljuk alapján lehetnek pénzbeliek és lehetőségek; időbeliség szerint megelőlegezettek, egyidejűek és utólagosak; hatótávuk szerint egyseri, közép- és hosszú távúak; technikájuk alapján közvetlen vagy közvetített; a résztvevő száma szerint kettő vagy többoldaliak; a kezdeményező státusza szerint vevő vagy szállító oldaliak; különleges esetek.

Ha az osztályozási szempontokat egymáshoz rendeljük, úgy a színházi korrupció 192 típusát különböztetjük meg. Ezek közül a legismertebb a pénzbeli, megelőlegezett, középtávú, közvetlen, kétoldali és pénzbeni korrupció. Ez az a klasszikus típus, amikor az anyagbeszerző vásárol egy vagy több terméket, és annak vételárából – kérés nélkül – azonnal visszakap bizonyos százalékot. A

legbonyolultabb és csak alig-alig felfedezhető az a típus, amelynek során – általában multilaterális viszonylatban – kizárólag alkalmazások cserélnek gazdát. (Erre a következő fejezetben mutatunk példát.)

A korrupció természete

Ennek során megkülönböztetünk pénzbeli és természetbeni korrupciós eszközt. A *pénzbeli eszköz* mozgása hasonlatos az orvosi hálapénzhez – általában itt is boríték formájában kerül a korrumpálthoz a pénz, de ismerünk más megoldásokat is: ajándékönyv lapjai közé teszik, vagy akár Nokiás dobozban adják át. (Ismeretes olyan eset is, amelynek során egy kevésbé értékes vázába helyezték a pénzt, ezt a korrumpált nem vette észre és karácsonyra továbbajándékozta.) A közvetlen pénzáadás egyre kockázatosabb a korrupciós ügylet során, ezért egyre gyakrabban alkalmaznak olyan külföldi bankokat, amelyben a korrumpált nyit magának számlát, amelyre a korrupciónál általában személyesen és csak ritkán átutalással helyez el pénzt.

Nincsenek felmérések az egyes korrupciós típusok gyakoriságáról, ám saját és kollegáim tapasztalata szerint *a természetbeni az egyik leggyakoribb korrupciótípus*. Ugyanakkor a legnehezebben felismerhető korrupciófajták egyike is, hisz az esetek döntő többségében nincs korrupciós megállapodás, sőt a felek gyakran föl sem ismerik, hogy egy korrupciós aktus részesei. E korrupciótípus során a korrupciónál szolgáltatást ad a színház igazgatójának, annak érdekében, hogy az a korrupciónál által támogatott művésznek, vagy ritkábban nem művész munkatársnak munkalehetőséget, vagy jobb munkalehetőséget biztosítson. Ez a munkalehetőség lehet egy adott előadásban való fellépés, de lehet egy évadra szóló állás is, de lehet a munkalehetőségek – a művész számára előnyös – módosítása is. A szolgáltatás leggyakoribb formája kedvezmények biztosítása az igazgatónak.

Ilyen szolgáltatás lehet: ingatlan (pl.

telek), ingóság (pl. gépkocsi) kedvezményes vásárlása; külföldi út önköltséges vagy ingyenes biztosítása; szálláshelyek, éttermek; szabóságok, díszletgyártók ingyenes vagy kedvezményes igénybevétele; gyermekek egyetemi felvétele; lakás-, ház-, nyaraló felújítása; szexuális szolgáltatás; hozzátartozóknak munkalehetőség biztosítása.

Lássunk ezekre néhány példát:

(1. eset) Az igazgató vagy a gazdasági igazgató hangosan gondolkodik titkársága és/vagy munkatársai előtt azon, hogy szeretne venni egy új lakást, vagy külföldre menni nyaralni, vagy itt lenne ideje felújítani a házat. Az érzékeny fülű munkatársak meghallják a főnök monológjából a tennivalót: a műszaki igazgató megkeresi megbízható partnerét, aki felújítaná az igazgató házat, ennek fejében a partner kicsit drágábban a megszokottnál színházon belüli felújításokhoz jutna. Ebben a háromszereplős esetben mindenki jól jár: az igazgató, aki persze meglepődik az ajánlatadáskor, vagy a fizetéskor, hogy lám-lám, vannak még rendes és olcsó cégek Magyarországon, a partner, mivel normál vagy kicsit előnyösebb áron megrendeléshez jutott, és a műszaki vezető, aki azon kívül, hogy jó pontot szerzett főnökénél, még egy kis jutalékot is kap a partnertől.

(2. eset) A legrejtettebb, így alig-alig leplezhető korrupciós forma, amely lényegében egy olyan magán bartell-megállapodás, amelynek során művészek egymást vagy egymás családtagjait, hozzátartozóit vendégművésznek vagy ritkábban tagnak meghívják egymás színházába. Képzelnünk el egy három vagy négy színházból álló együttműködő kört, amelynek 1. tagja a 2.-nak, 3. tagja a 4.-nek nyújt ellenszolgáltatást annak fejében, hogy a 4. a 2.-nak, a 2. a 3.-nek nyújt szolgáltatást. Gyakran a szolgáltatást, illetve az ellenszolgáltatást nyújtók nem is ismerik egymást.

Az egyik színház meghívja egy másik színház igazgatóját rendezni, majd a másik színház igazgatója meghívja az egyik színház

igazgatójának a szeretőjét vendégszerepelni, aki egy harmadik színházban dolgozik, majd a harmadik színház meghívja a szerető férjét díszlettervezni, aki egy negyedik színházban dolgozik. A negyedik színház megveszi az egyik színház dramaturgjának darabját, amelyikben munkatársként az egyik színház igazgatója is benne van. Érthető?

A korrupció célja

A korrupció legfontosabb célja általában a pénz. Azért korrumpál egy cég, hogy szerződést kapjon, hogy közbeszerzést nyerjen el, hogy ő kapja meg a megrendelést, ezért korrumpál étterem, szálloda, nyomda, internetes jegyértékesítő, papírbolt stb., hogy legközelebb is nála rendeljünk termékeket vagy szolgáltatásokat. Ezekben az esetekben egyértelműen a pénz, a haszon elérése vagy növelése a cél. De azért is korrumpál egy vállalkozás, hogy olcsóbban bérelhessen ki egy színházat vállalati rendezvénye céljára. De korrumpálhat azért is, hogy drágán, mivel a különbségen a partnerek osztoznának egymás közt.

(3. eset) Egy nagybank évváró rendezvényt szeretne tartani egy klasszikus színházban. A találkozáskor kiderül, hogy a bank marketingese egy évfolyamra járt az egyetemen a gazdasági igazgatóval. Néhány perc múlva közli, hogy pénzt kér azért, hogy ide hozza a rendezvényt. Az általa kért pénzzel megemeli a bérleti díjat, így senki sem jár rosszul. Mit tehet a gazdasági igazgató? Színháza érdekét szem előtt tartva belemegy a felajánlott és kényszerített korrupcióba.

Ugyanakkor, már az előző fejezetben is láttuk, hogy a korrupció célja gyakran nem a pénz, hanem olyan lehetőség, amelyet a korrupciónak így szerez meg magának. Egy szerep vagy egy munkalehetőség megszerzése legtöbbször nem pénz, hanem szellemi, megmutatkozási lehetőséget jelent a művészeknek, vagy egyszerűen munkalehetőséget a kisegítő személyzetnek. A cél ebben az esetben a

lehetőség. (A szereposztó díványok létezéséről még a nagyközönségnek is vannak ismeretei.)

A korrupció időbelisége

Mindaddig, amíg a korrupciónak és a korrumpált között nem alakul ki olyan, szinte baráti viszonynak nevezhető kapcsolat, amelyet megalapozott hit és hitel jellemez, addig a korrupció csakis megelőlegezett vagy egyidejű lehet. Megelőlegezett a korrupció, amikor a korrumpált még a szerződés előtt kéri, vagy kérés nélkül kapja a pénzt vagy szolgáltatást, egyidejű akkor, ha a teljesítés pillanatában történik a pénz átadása vagy a szolgáltatás nyújtása. Utólagos lehet akkor, ha már erős bizalmi viszony alakul ki a partnerek között.

Az utólagos korrupció kategóriájába tartozik az a „hálaadás” is, amelyről a legtöbben úgy gondolják, hogy nem is korrupció.

(4. eset) A színház utazási irodán keresztül piaci áron nagy értékben vásárol repülőjegyet. Az üzletet követő nyáron az igazgató megkéri titkárnőjét, vásároljon neki két repülőjegyet. A titkárnő természetesen a már ismert utazási irodához fordul, amelyik – megtudván, hogy a színház vezetőjéről van szó – ingyen vagy jelentős árkedvezménnyel biztosítja a jegyeket. Az igazgató – talán mit sem tud a körülményekről – kellemes két hetet tölt feleségével a spanyol szigeteken egyikén.

A korrupció időtartama

Általában a vásárolt dolog vagy a szerződött szolgáltatás időtartama határozza meg. Az anyagbeszerző vásárlása esetén egyszeri korrupciónak beszélünk. Egy hosszú távú bérleti szerződés esetében (színházban például a házibüfé, nézőtéri büfé, őrző-védő szolgálat, internetes jegyértékesítés stb.) előfordulhat, hogy a korrupciónak havi vagy negyedévi részekben fizet, de az is, hogy a szerződésükö-

téskor előre fizeti a korrupciós összeget. A korrupció egyre kockázatosabb mivolta miatt úgy vélem, hogy a fizetések száma csökken, vagy olyan megbízható külföldi bankok számláira tevődik át, amelyeknek még a létezéséről sem tudhatunk.

A korrupció technikája

Ma már csak elvétve találkozhatunk közvetlen kapcsolattal, kivéve, ha a korrupciós partnerek rokonok, több évtizedes barátok, vagy nagyon jó ismerősök. A korrupciós esetek zömében közvetítő teremti meg a kapcsolatot a korrüptőr és a korrümpálandó között. Olyan személy vagy akár cég, amely bírja mindkét fél bizalmát. A barátom barátai az én barátaim – tartja a francia mondás, vagyis a korrüptörnek kell keresni egy olyan közvetítőt, aki bátran és nyíltan elmondhatja a befolyásolandó partnernek a korrüpciós ajánlatot, és garanciát is vállal a leendő partner megbízhatóságát illetően.

Ismeretlen partnerek az első kapcsolatfelvétel során hosszan beszélgetnek egymás múltbéli találkozási lehetőségeiről, a lehetséges közös ismerősökről, vagy barátokról. A beszélgetés egyik célja a feszélyezettség oldása, a jó üzleti hangulat megteremtése, ám a fő cél olyan közös ismerősök, netán barátok találása, akik segíthetnek bennünket az üzlet létrehozásában, és ha szükséges, akkor a korrüpciós ajánlatok megfogalmazásában.

(5. eset) Az egyik egyetem főtitkárát felhívja a rektor felesége. Elpanaszolja, hogy nem vették fel a rektor fiát egy vidéki egyetemre. A főtitkár, áldott jó ember volt, felhívja vidéki kollégáját, aki segít a pontszámok „alakításában”, így a fiatalember felvételt nyert. A rektor felesége azt kéri a főtitkártól, nehogy elárulja őt a férjének, mert ő nagyon erkölcsös ember. Így is történik, a főtitkár magával viszi a sírba a történeteket.

A résztvevők száma szerint

A korrüpció megvalósulásához – meghatározásából eredően – legalább két személy szükségeltetik: a korrüptőr és a korrümpált. (A közvetítő személyét itt nem számítjuk.) Valószínű a kétszemélyes korrüpció a leggyakoribb, mivel minél nagyobb a résztvevők száma, annál nagyobb a nyilvánosságra jutás veszélye. Ennek ellentmond az, hogy a többszemélyes (multilaterális) korrüpciók olyan bonyolultak és szerteágazók lehetnek, hogy rendkívül nehéz magának a korrüpciónak a jelenlétét is felfedezni. A 2. esetben bemutattunk egy ilyen szerteágazó korrüpciós struktúrát, amelyen nem csupán a szereplők száma, hanem a korrüpció tárgya is megnehezítette a korrüpció felismerését.

(6. eset) Egy rendezvényszervező cég jótékony célú Karácsonyi Koncertet kíván rendezni a színházban. Ennek megrendezésére felkéri a színház igazgatóját, vezénylésre a színház karmesterét, a díszlet megtervezésére a műszaki vezetőt. Természetesen azt kéri, hogy a jótékonyásra való tekintettel a színház ne kérjen bérleti díjat sem az épületért, sem a díszletekért és jelmezekért. A gazdasági igazgató hiába tiltakozik az ingyenes bérbeadás ellen, az igazgató a kollégák támogatásával aláírja a bérleti szerződést. Később kiderül, hogy a színház igazgatójának színészno felesége is fellép az estén, amelynek televíziós felvételét a színház dramaturgia férjének a cége végezte el.

A kezdeményező szerint

Mind a vevő, mind pedig a szállítói oldalról indulhat a korrüpció kezdeményezése. Vevő oldalról indul a kezdeményezés akkor, ha a színház vevője (bérelője) olcsóbban szeretné bérelni a színházat. Bérelő lehet például a nézőtéri és/vagy házi büfét működtető catering cég, amelyik gyakran ingyenes vagy kedvezményes árú étkeztetéssel, itallal hálálja meg a bérleti szerződésről döntő igazgatót vagy gaz-

dasági igazgatót. Az igazgató gyakran tudomást sem szerez az utólagos háláról, csak azt veszi észre a hónap eleji fizetéskor, hogy lám-lám jól választott, hisz milyen olcsó ez a büfé.

A szállítói oldalról is gyakran történik kezdeményezés annak érdekében, hogy a színház egy adott szállítótól vásároljon lámpákat, festéket, írószert stb. A közbeszerzés és a központosított beszerzés bevezetése jelentősen csökkentette a korrupciós esetek számát, ám valószínű, hogy a jelenség továbbra is a mindennapok része marad.

(7. eset) A múlt század nyolcvanas éveinek végén szemet szűrt a színház gazdasági igazgatójának, hogy a színház szervezési osztályvezetője rendszeresen vett részt szervezett külföldi utakon. Nem kellett sok nyomozás annak kiderítéséhez, hogy az osztályvezető rendszeresen ugyanazt az irodát látta el színházjeggyel, és az is, hogy magyar áron is adott jegyet az iroda külföldi vendégeinek. (Fiatalabbaknak: annak idején a színház telt házakon játszott és a külföldi turisták a kétszerest is meghaladó áron juthattak csak jegyekhez.)

Különleges esetek

Befejezésül néhány érdekes eset:

(8. eset) Egy catering cég vezetője ismeretlenül felhívja egy – lassan a csőd felé haladó – női honlap marketingesét, akitől magas áron reklámot rendel meg egy éves időtartamra, ezzel megmenti a honlapot a tönkremeneteltől. A catering cég néhány hónap múlva pályázik a színház nézőtéri büféjének üzemeltetésére. A tárgyaláson, hogy-hogy nem kiderül, hogy a női honlap egyik meghatározó tulajdonosa az igazgató felesége! Micsoda meglepetés!

(9. eset) A műszaki vezető az általa preferált céget szeretné szerződtetni. Ám csak úgy nem mehet oda sem az igazgatóhoz, sem a gazdasági igazgatóhoz, ezért végiggondolja, mivel is kedveskedhetne főnökeinek. Tudja, hogy az igazgató szeret utazni, sőt vitorlázik is. Megbeszéli a preferálandó

cég vezetőivel, hogy az igazgató csapatának támogatása igazi sportbarát szponzoráció lenne. Így is történik, így amikor a cég – már jóval a verseny után – jelentkezik az igazgatónál bemutatkozó tárgyalásra, mindkét fél meglepődik: Ó, nem is tudtuk, hogy ti vagytok azok! Milyen kellemes meglepetés!

(10. eset) A tűzoltósági szemle rendre rosszul végződött a színházban. A végén már meg akarták büntetni a gazdasági igazgatót. Rádöbbent, valahogy érdekeltté kellene tenni a tűzoltókat abban, hogy mindent rendben találjanak a színházban. Próbálkozott alkohollal, reklámajándékokkal, dedikált színészfotókkal, ám a helyzet nem változott. Végül egy idősebb kollégája világosította fel arról, mi is a teendő. A legközelebbi ellenőrzés elején – még a kávénál tartottak – megkérdezte az ellenőrzés vezetőjét, tudna-e neki ajánlani egy szakértőt, aki felújítaná a színház tűzvédelmi szabályzatát, mivel erre neki sajnos nincs megfelelő embere. A tűzoltó hadnagy egy kicsit gondolkodott, majd azt mondta: Majd délután fölhívlak telefonon, talán lenne egy cég, akit tudnék ajánlani. – Így is történt. A gazdasági igazgató jól megfizette a szakértő céget – nem is volt komoly baj a későbbiekben az ellenőrzési jegyzőkönyvekben! (A módszer hatásosan alkalmazható a munkaügyi, közegészségügyi, felügyeleti ellenőrzések során is.)

(11. eset) A színház igazgatójának milliárdos barátja – az előadóművészeti törvénynek köszönhetően – úgy döntött, hogy a színháznak adja társasági adójának egy részét. Örült ennek igazgató, gazdasági igazgató egyaránt! Ám kikötötte, hogy a pénz 10%-át – közvetítői díj címén – egy újságíró cége kapja meg, aki erősen kötődött egy ellenzéki párthoz. A milliárdos barát (aki természetesen a vezető kormánypártot is támogatta) így akart két legyet ütni egy csapásra. A gazdasági igazgató addig küzdött ez ellen, amíg meg nem változott a közvetítő díj címzettje: a jutalékot nem az újságíró, hanem a milliárdos egy rokonának cége kapta meg. Hogy mi lett a pénz további útja: Isten tudja!

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

A *Táncművészet* folyóirat múltja és jövője

2016. szeptember végén indult az idén 65 éves *Táncművészet* folyóirat honlapja: www.tancmuveszet.hu. A kiadvány koncepciójáról, szerkesztőségéről, partnereiről, előfizetéséről és terjesztéséről szóló információk mellett a legnagyobb érdeklődésre az archívum menüpont tarthat számot, amelyben a folyóirat 1951 óta megjelent valamennyi (összesen 344) lapszáma elolvasható és pdf formátumban letölthető. Magyarország egyetlen és legrégebbi táncszakmai folyóiratának zaklatott történetét jól illusztrálja, hogy eddigi negyvennégy évfolyama hat és fél évtized alatt látott napvilágot.

A hazai táncművészet intézményi fejlődése más művészeti ágakhoz képest jelentős fáziskéséssel zajlott le. A színház, a zene, a képzőművészet iskolái és orgánumai a 19. század végétől folyamatosan teret nyertek, mindez a táncművészetben csak a második világháború után bontakozhatott ki.

Aligha szorul bizonyításra, mennyire fontos egy művészeti ág számára a rendszeres és nyilvános sajtómegjelenés, a folyamatos önreflexió, a szakma és a közönség kapcsolatának biztosítása. Az 1949–50-ben néhány számmal megjelent *Táncoló Nép* után a *Táncművészet* folyóirat megindítását 1951 szeptemberében azonban nem csupán ezek a tényezők motiválták, hanem az a határozott politikai szándék is, amely a táncművészetet a nép művelésének eszközeként kívánta felhasználni. Ennek – az uralkodó ideológia szerint – része volt a

néptáncművészet felfedezése, a balett arisztokratikus jellegének megszüntetése, a mozduletművészet elsorvasztása. Nem meglepő tehát, hogy – a történetesen éppen mozduletművész – Ortutay Zsuzsa (azaz: Ortutay Gyuláné Kemény Zsuzsa) alapító főszerkesztő nevével fémjelzett új lap szinte küldetésének érezte a határozott állásfoglalást táncpolitikai, ideológiai, formanyelvi és stíláris kérdésekben. Támogatta őt ebben az első szerkesztő bizottság, amelyben Bán Hédi, Harangozó Gyula, Kálmán Etelka, Kenessey Jenő, Kovács Klára, László-Bencsik Sándor, Losonczy Ágnes, Molnár István, Pór Anna, Rábai Miklós, Roboz Ágnes, Szalay Karola, Vashegyi Ernő és Vitányi Iván kapott helyet. A kor paradoxona, hogy a kiadványhoz később azok is nevüket adták, akiket megbélyegeztek vagy nyilvános önkritikára kényszerítettek. Mindamelllett a lap – a kritikákon és tudósításokon túl – interjúkkal, vitákkal, tudományos közleményekkel kísérte figyelemmel a hazai táncszakma fejlődését.

Az ötvenes évek tendenciáinak sommás elítélése ugyanúgy hiba lenne, mintha kizárólag az értékteremtés példáit emelnénk ki. Fogadjuk el, hogy az adott kor legtöbb résztvevője valóban hittel vett részt a táncélet újjászervezésében, majd – 1953 után – a túlkapások orvoslásában. A történelem tanulságait értékelve azonban teljesen természetes, hogy az 1956-os forradalom az addig havonta rendszeresen megjelenő *Táncművészetet* is elsöpörte.

Hosszú szünet következett ezután. A tetszhalott állapotban létező Táncszövetség, az átszervezés alatt álló intézmények az adott körülmények között nem gondolkodhattak saját orgánum újraindításában. Sokszorosított, „könyomatos” periodikák láttak csupán napvilágot (*Néptáncos, Táncművészeti Értesítő, Tánc tudományi Tanulmányok*), amelyek lefedték ugyan a tánc kultúra egy-egy szegmensét, de a nagyközönség számára hozzáférhetetlenek és jórészt érdektelenek maradtak. A művészeti sajtó egyébként fokozatosan magára talált, de míg a *Film–Színház–Muzsika* népszerű hetilapként az olvasók kedvencévé vált, a táncélet eseményei (elemzések, kritikák, beszámolók) mindössze a *Muzsika* című zenei folyóirat Körtvélyes Géza által szerkesztett, néhány oldalas táncrovatában kaptak nyilvánosságot.

Húsz évvel a megszűnés után, 1976 őszén a Lapkiadó Vállalat jóvoltából újra önálló műhelyt kapott a *Táncművészet*. A főszerkesztői posztot betöltő jeles néptáncutató, Maác László meggyőzte a kulturális tárca és a művelődéspolitikai irányítóit a folyóirat indításáról, és nemcsak azzal végzett úttörő munkát, hogy a konszolidálódott hazai sajtóban helyet szorított a lapnak, hanem azzal is, hogy máig meghatározó jelentőségű tánckritikus és szakíró generációt nevelt ki. Az 1977-ben kéthavonta, 1978-tól havonta megjelenő, fekete-fehér nyomású folyóirat pillanatok alatt betöltötte a tátongó űrt, és az adott területi korlátok között a lehető legszélesebben követte nyomon a táncszakma eseményeit. Persze nem állt minden tekintetben egyedül. A 70-es, 80-as években a heti- és napilapok gyakran közöltek tánckritikákat, e tekintetben a *Magyar Nemzet* kulturális rovata kifejezetten élen járt. A *Táncművészet* fokozatosan visszaailleszkedett a Kádár-rendszer megszűlő sajtópolitikájába, kiszámítható, tervezhető orgánummá vált.

A fordulópont ismét társadalmi-politikai változásokkal kapcsolódott össze. 1990-ben nemcsak az állami kiadói háttér szűnt meg, hanem a főszerkesztő is nyugdíjba vo-

nult. A privatizáció lázában égő hazai sajtó a *Táncművészet* lehetőségeit is behatárolta: a lapot előbb kft, majd magánalapítvány vette át, és Kaán Zsuzsa tánc történéssz főszerkesztésével a folyóirat – 1990 decembere után – 1991 márciusában ismét megjelent. Az általa szerkesztett első számban felvázolta – nyugati mintákon alapuló – elképzeléseit a lap tematikájának lehető legszélesebb körű értelmezésére, a tudományos igényű szaklap és a bulvárlap szintézisére, szponzorok és hirdetőik bevonási szándékával. A tartalom később ennek megfelelően próbálta meg követni a frissen jött sajtószabadság valamenyny elvárását, beleértve az olvasóközönség könnyedebb újságírói műfajok iránti érdeklődésének kielégítését. A formátum B/5-ről A/4-re változott, a borító színes lett.

Mai szemmel nézve szinte csoda, ahogy Kaán Zsuzsa két évtizeden át megőrizte a *Táncművészetet*, amely a többszörösen összevont számok és időbeni csúszások ellenére mégis csak megjelent. Igaz, az anyagi források hiánya miatti elmaradás pár év alatt olyan mértéket öltött, hogy az 1994-es évfolyam már egyetlen, összevont számként jelent meg. 1996-tól aztán többé-kevésbé kiszámítható ütemezésben látott napvilágot évi hat szám, de a megjelenésben mindig döntő szerepet játszott a szinte kizárólagos állami forrásként működő Nemzeti Kulturális Alap illetékes (táncművészeti és/vagy folyóirat-kiadási) kollégiumai éppen regnáló tagjainak lap iránti szimpátiája vagy antipátiája.

Kaán Zsuzsa lényegében egyedül harcolt a lap fennmaradásáért. Dominanciájával és szemléletével olykor lehetett és kellett vitatkozni, de az kétségtelen, hogy az internet elterjedése előtti korszakban az általa szerkesztett lap szinte egyedül dokumentálta a hazai táncélet művészeti, intézményi és személyi híreit. Hogy a kitarás meddig lett volna elég, azt már sosem tudjuk meg. A főszerkesztő 2011-ben elhunyt, tetemes adóssággal hagyva örökül az általa tulajdonolt és szerkesztett folyóiratot.

A táncszakma nem sok könnyet hullatott. Az előző évek során sokakban maradtak tüskék, sértettségek, hiszen nehéz volt elfogadni, hogy létezik egy lap, amelynek főszerkesztője kizárólag a saját elvei szerint cselekszik. Ez még akkor is így igaz, ha – az utolsó évtizedben – a folyóirat védnökei Markó Iván és Seregi László, a szerkesztő bizottság tagjai Esztergályos Cecília, Harangozó Gyula, Keveházi Gábor, Kricskovics Antal, Kun Zsuzsa, Nádasi Myrtil, Szakály György és Zsuráfszky Zoltán voltak.

A *Táncművészet* tehát a 2010/4. számmal ismét álomba szenderült. A Táncszövetség tapogatózásai nem jártak eredménnyel, végül a jogörökös 2012-ben megkereste Szakály Györgyöt, a Magyar Táncművészeti Főiskola rektorát a kiadói jogok átadásának – és a tartozások átvállaltatásának – szándékával. Végül a folyóirat kiadását a Honvéd Együttes vállalta, hogy önálló szerkesztőséggel, a hazai táncársulatok, szakmai szervezetek és a kulturális kormányzat támogatásával biztosítsa a nagy múltú lap továbbélését.

A *Táncművészet* 2014. április 29., a Tánc Világnapja óta ismét a hazai táncágazatok negyedévente megjelenő művészeti és szakmai közéleti folyóirata. Főszerkesztője Péli Nagy Kata, arculatának tervezője Lerch Péter (Grafoid stúdió), felelős kiadója Bolvári-Takács Gábor, szakmai együttműködő partnerei a Magyar Táncművészek Szövetsége, a Martin György Néptáncszövetség, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Táncarchívuma, valamint a Táncpedagógusok Országos Szövetsége. A lap minden tekintetben a táncról szól, hirdetésként is csak ilyen jellegűeket közöl. A címlapfotó egyedileg készül. A táncvilág hírei és eseményei néhány sortól fél oldalig terjednek. Mozgalmasan váltják egymást az interjúk és kritikák. Minden lapszám kiemel egy központi témát, amelyet lehetőség szerint körbejár. Leginkább jelenségekről és tendenciákról, olykor egy-egy eseményről van szó, amelyek nem köthetők kifejezetten valamely társulathoz. Az utolsó oldal könyvajánlót tar-

talmaz. A szerkesztőség mellett Tanácsadó Testület működik. Tagjai személyükben és az általuk vezetett intézmény révén megjelenítik a táncszakma elvárásait, javaslatokat tesznek a lap által feldolgozandó hazai és nemzetközi vonatkozású témákra, eseményekre, bemutatóndó alkotásokra, előadásokra és kritikákra. A Tanácsadó Testület elnöke Szakály György, tagjai Bozsik Yvette, Diószegi László, Ertl Péter, Fodor Zoltán, Halász Tamás, Juhász Zsolt, Kiss János, Mihályi Gábor, Pataki András, Román Sándor, Solymosi Tamás, Szögi Csaba, Topolánszky Tamás, Török Jolán, Vincze Balázs és Zsuráfszky Zoltán. A lap készítői bíznak benne, hogy egyaránt számíthatnak a teljes hazai táncszakma és a széles olvasóközönség támogatására.

(Táncművészet. A hazai táncágazatok művészeti és szakmai közéleti folyóirata. Alapítva: 1951. Főszerkesztő: Péli Nagy Kata. Kiadja a Honvéd Együttes Művészeti Nonprofit Kft., Budapest. ISSN 0134-1421. Honlap: www.tancmuveszet.hu. A közlemény a NKFIH K115676 számú kutatás keretében készült.)

Polcra való

– főszerkesztői könyvajánlók –

Földes György már korábbi műveiben (*Az eladósodás politikatörténete*, 1995; *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés*, 2007) bizonyította erőteljes érdeklődését a Kádár-korszak külpolitikája iránt. Mostani

munkája azonban tartalmában és terjedelmében is egyedülálló. Az első kötet (*Kádár János külpolitikája*) a teljesség igényével tekint át az 1956 utáni magyar politikatörténet nemzetközi dimenzióit és összefüggéseit. Mindebben a pártfőtitkár személyes elképzelései és döntései dominánsan érvényesültek. Feltárulnak a Szovjetunió és a szovjet blokk többi vezetőivel kialakuló együttműködés mozgatórugói, illetve a Nyugat-Európa felé történő nyitás motívumai. Ez utóbbi eredményeként a külpolitika – kultúrpolitika és a gazdaságpolitika mellett – a reformágazatok közé sorolódott. A szerző az események mellett a főtitkár nézeteit, személyes gondolatait is interpretálni kívánta. A második kötet (*Válogatott dokumentumok*) több mint félszáz iratot közöl: jegyzőkönyveket, levélváltásokat, jelentéseket Kádár János párt-, állam- és kormányközi tárgyalásairól. Külön fejezetben olvasható a Kádár nemzetközi tevékenységét összefoglaló kronológia.

Földes György: Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai 1956–1988. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. I. kötet: 540 o., II. kötet: 824 o. ISBN 978-963-338-089-5

Könyvében a szerző először a magyar diaszpóra kivándorlási hullámain veszi sorra. A „nulladik” (1849 előtti) főleg katonák, misszionáriusok, utazók és kalandvágyók hulláma volt. Az első periódus, 1849–67

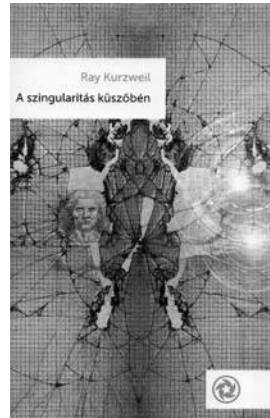
között, a politikai emigránsoké. A második (a Trianonig terjedő négy évtizedben) a gazdasági „kitántorgóké”. A következő (1920–39) a menekültek hulláma, a negyedik (a második világháború után) az emigránsoké. 1956–57-ben távoztak a „hősök”, 1957–1990 között a „disszidensek”. S végül a hetedik, a rendszerváltozást követő időszak a migránsoké. Hasonlóan szemléletes a magyar etnikai identitás megnyilvánulási színtereinek számba vétele: magyar kolóniák, szervezetek, egyházak, iskolák, sajtótermékek, ünnepek és szokások. Nem kevésbé érdekes a magyar etnikai identitás kialakulásának története, amelynek során a beilleszkedés és az asszimiláció különböző erősséggel és hatásfokkal érvényesült. A kézirat keletkezésekor még senki nem láthatta előre a migráció kérdéskörének napjainkban minden korábbit felülmúló aktualitását. A szerző által 2015-ben megvédett doktori értekezés közreadása tematikai értelemben a hazai könyvkiadás régi adósságát törleszti.

Bába Szilvia: Az Óperenciás tengeren túl. Magyar identitás a diaszpórában. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, 2015. 308 o. ISBN 978-615-80150-6-6

Négyévente felbolydul a világ a nyári olimpiák miatt, de a téli játékok, az atlétikai, a labdarúgó vagy a vizes világbajnokságok sem panaszkodhatnak a nézőszámra, a Forma 1-ről nem is beszélve. Behringer társadalomtörténeti megközelítésű áttekintése gazdagon merít a sporttörténet, a szociológia, a művelődéstörténet eszköztárából és forrásaiból, miközben fontos tételek bizonyítását tűzi ki célul. Az egyik ilyen a korai újkor átkötő szerepe az ókori olimpiák és a 20–21. századi modern sport között. A másik a munkaidő és a szabadidő közötti átrendeződés hatása a sport fejlődésére. További kérdéskör a sporttá válás (fegyelem, szabályozás, szekularizáció, globalizáció) szerepe a modernitás folyamatában. S végül a sport napjaink társadalmában betöltött szerepe, ennek minden politikai és gazdasági vetületével. Ezek tükröződnek az első öt fejezetben: *Az ókori játékok; Középkori tornák; A játékok reneszánsza; A sport feltalálása; Korunk sportja*. A széleskörű forrásfelhasználást a félszáz oldalnyi jegyzet és bibliográfia teszi nyilvánvalóvá. S hogy végül is mi a sport? A könyv zárófejezete éppen ezt próbálja röviden összefoglalni. Tessék elolvasni – ezt is.

Wolfgang Behringer: A sport kultúrtörténete. Az ókori olimpiáktól napjainkig. Fordította: Győri László. Corvina Kiadó, Budapest, 2014. 516 o. ISBN 978-963-13-6235-0

Ne lepődjön meg az idősebb olvasó, ha nem érti vagy félreérti a címet. Az *Idegen szavak és kifejezések szótára* 1989-ben még nem ismerte a „szingularitás” e jelentését. Amiről ugyanis most szó van, az a számítógépes intelligencia és az emberi agy összeolvadása, tehát az a jelenség, amikor az ember által alkotott eszközök sebessége, kapacitása és információmegosztó képessége ötvöződik az agy képességeivel és tudásbázisával. A szerző nem mindennapi ember. A számítástechnika térnyerésének egyik mozgatója, feltaláló, jövőkutató, író, a Google műszaki fejlesztési igazgatója, tucatnyi egyetem díszdoktora. Ezt a könyvét 2005-ben írta (magyarra csak 2013-ban fordították le), így megállapításainak egy része talán már le is ellenőrizhető. A fejlődés exponenciális törvényeit kutató és hirdető tudós otthonosan mozog az informatika, a robotika, a fizika, a biológia, a genetika, az agykutatás terén, és képes a levont következtetéseket, mintegy filozófiai szintre emelve, általános emberi, társadalmi törvényszerűségként megfogalmazni. A közel ezer oldalas, nehezen kézbe fogható mű első látásra talán visszariasztja az érdeklődőt – viszont később ugyanilyen nehezen tudja majd letenni.

Ray Kurzweil: A szingularitás küszöbén. Amikor az emberiség meghaladja a biológiát. Ad Astra Kiadó, Budapest, 2014. 944 o. ISBN 978-615-5229-25-1

Hargittai István kémikus, akadémikus, az ELTE és a Műegyetem professzora 2003 óta immár a kilencedik tudománytörténeti könyvét adta ki, ezúttal szovjet fizikusokról és kémikusokról. Munkájának jelentősége vitathatatlan: akik nem éltek az ún. „létező szocializmus” időszakában, azok számára jószerivel érthetetlen, miért és hogyan voltak képesek a legkiválóbb elmék tudásukat egy elnyomó rendszer szolgálatába állítani, sőt, erősíteni annak katonai-ipari potenciálját? Ráadásul gyakorta koncepciós perek árnyékában, börtönben, vagy éppen elhalasztott halálos ítélettel. A kötetben tizennégy tudós sorsa tárul fel. Van hét Nobel-díjas: Abrikoszov (2003), Ginzburg (2003), Kapica (1978), Landau (1962), Szaharov (1975), Szemjonov (1956) és Tamm (1958), valamint Belouszov, Hariton, Kitajgorodszkij, Nyeszmejanov, Zeldovics és Zsabotyinszkij. Vannak köztük Sztálinnal és Hruscovval együttműködő, vannak ezt megtagadó kutatók. Elképesztő paradoxon, hogy amíg pl. a molekuláris biológiát vagy a kibernetikát a hatalom szinte eltörölte a színéről, addig a fizika és a kémia nemzetközi összehasonlításban is szárnyalt. Érdemes megtudni, miért és hogyan.

Hargittai István: Eltemetett dicsőség, avagy hogyan tették a szovjet tudósok szuperhatalommá a Szovjetuniót. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014. 456 o. ISBN 978-963-05-9425-4

Garri Kaszparov neve nemcsak a sakkot ismerők számára fogalom. Személyét már első világbajnoki győzelmekor, 1985-ben, a Brezsnyev-korszak tagadásának tekintették, jóllehet zseniális képességeinek a politikához aligha volt köze. Bakui születésű örményként összeütközésbe került Gorbacsovval, mert bűnnek tartotta, hogy eszkalálódni hagyta az örmény-azeri konfliktust. Kaszparov a sakkban is a demokráciát kereste, ezért a diktatórikus vezetésű nemzetközi szövetség mellé 1993-ban másik szövetséget alapított. 2005-ben világranglista-vezetőként vonult vissza a sakkozástól és rögtön belevettette magát az ellenzéki politizálásba. Nemzetközi ismertségének köszönhetően az ajtók könnyen megnyíltak előtte, ám hamar tapasztalnia kellett, hogy a putyini Oroszországban saját liberális eszméinek nincs esélye. A ma már az Egyesült Államokban élő Kaszparov könyve vitairat és vádirat, amely történelmi összefüggések feltárásával és személyes tapasztalatok beépítésével teszi világossá az olvasó számára az ortodox hagyományokon alapuló, a tekintélyelvet mindenek fölé helyező és ezt leképező mai orosz államberendezkedés működését, céljait és nemzetközi veszélyeit.

Garri Kaszparov: Közeleg a tél. Miért kell Putyint és a szabad világ ellenségeit megállítani? HVG Kiadó, Budapest, 2015. 320 o. ISBN 978-963-304-307-3

A Zempléni Múzsza XVI. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke

2016. évi 1–4. (61–64.) számok

Látótér

Boga Bálint: Orvos-költők Schillertől napjainkig (XVI/4/13–19)

Fábián Mónika: A táncházmozgalom mint kulturális reprezentáció. Egy vizsgálati lehetőség (XVI/4/20–27)

Gerő András: Nemzeti részegség. Háborús propaganda a színházban (XVI/1/5–20)

Godzsák Attila: Sátoraljaújhely színházügyének fél évszázada. Adatok az épület, a sajtó és a színházi kapcsolatok 19–20. századi történetéhez (XVI/2/44–49)

Hideg Éva: A paradigmában gondolkodás haszna a jövő kutatásban (XVI/4/5–12)

Kelemen Judit: Sárospatak zenei öröksége (XVI/4/28–36)

Koncz Péter: Ökológiai lábnyomok és klímaváltozás (XVI/1/43–46)

Kovács I. Gábor: Párhuzamos (testvéri) tudósi életpályák és elhajlásuk a pártállamban. A Szádeczky-Kardoss testvérpár: a jogász-közgazdász Tibor és a geológus Elemér életútja (XVI/2/17–28)

Kozma Tamás: Hogyan lettem szociológus? (XVI/1/21–34)

Léber Petra: A női jogok érvényesülése Európában. Nemi esélyegyenlőség a gazdasági és politikai döntéshozatali folyamatokban (XVI/3/5–18)

Martinkó József: Harsányi István és a tehetségvédelem (XVI/1/35–38)

Mező Ferenc – Mező Katalin: Tehetség és társadalom (XVI/2/5–16)

Miklósi Márta: Társadalmi szervezetek és egyházak az elítéltek reintegrációjában (XVI/2/29–39)

Misák Marianna: Zsarnay Lajos református püspök emlékezete (XVI/1/39–42)

Nagy László: Mindszenty József szerepe Muraköz visszacsatolásában (XVI/3/19–30)

Szalay László Pál: Gombfás temetőkert Telkibányán (XVI/3/45–49)

Tamba Renátó: A parasztleányi élet motívumai Fényes Adolf festészetében (XVI/3/31–41)

Tusnády László: Rákóczi-induló (XVI/3/42–44)

Ungváry Krisztián: A zsidóság szerepe Tokaj-Hegyalja borászatában (XVI/2/40–43)

Vitányi Beatrix: A restaurálás rövid története és etikája (XVI/4/37–39)

Látómező

- Áfra János: Keresztidők (XVI/4/56–57)
 B. Tóth Kinga: Csak én akarom (XVI/3/72)
 B. Tóth Kinga: Tükörkép (XVI/3/71)
 Baranyi Gergely: Hiányérzet (XVI/1/70)
 Baranyi Gergely: Mitől válhat (XVI/1/69)
 Baranyi Gergely: Mozdulatleírás – Magába zár (XVI/1/68)
 Bárdosi József: Az egyetlen állandó a változás maga. Portré Stark Istvánról (XVI/2/50–54)
 Bihary Gábor: Hiteles költészet (XVI/4/75–77)
 Csák Gyöngyi: Az enyészet kérdésköre (XVI/1/72)
 Csák Gyöngyi: Beismerések (XVI/1/71)
 Csontos Márta: Elégtétel (XVI/1/73)
 Csontos Márta: Iránymódosítás (XVI/1/74)
 Fábíán Tibor: Ha választ a falu (XVI/3/79–80)
 Farkas Gábor: Tél (XVI/1/76)
 Farkas Gábor: Vesztesre állok (XVI/1/75)
 Gál Soma: Itt a vége, fuss el (XVI/2/78–79)
 Hajdú Ildikó: A színek és a fametszetek mestere: Kunt Ernő (XVI/3/50–56)
 Hajós Eszter: Kódob (XVI/4/71–72)
 Hajós Eszter: Tisztára írt papír (XVI/4/73–74)
 Kántor Zsolt: A megtisztított múzsa (XVI/2/69)
 Kántor Zsolt: A nyelv kapuja. Lars von Trier – apokrif (XVI/2/70)
 Kerber Balázs: Conquest IV. Stratégiai verspróza (*részlet*) (XVI/2/71–72)
 Kerber Balázs: Láthatár (XVI/2/73–74)
 Kustár György: Lázár (XVI/4/64)
 Kustár György: Palimpszeszt (XVI/4/65)
 Kustár György: Valami összehajolt bennünk (XVI/4/66)
 Lapis-Lovas Anett Csilla: A hiány zsoltárai (XVI/2/80–82)
 Maklári Judit: Légzőciklus (XVI/3/74)
 Maklári Judit: Tigrisszív (XVI/3/73)
 Marczin I. Bence: Két ünnep közt (XVI/4/62)
 Marczin I. Bence: Raszter (XVI/4/63)
 Nagy Hajnal Csilla: A kezem (XVI/2/63)
 Nagy Hajnal Csilla: Előjegyzés (XVI/2/64)
 Nagy Hajnal Csilla: Ráncok (XVI/2/65)
 Németh Gábor Dávid: Abban a házban (XVI/2/68)
 Németh Gábor Dávid: old (XVI/2/66)
 Németh Gábor Dávid: szintávtat (XVI/2/67)
 Nyerges Gábor Ádám: Kevesebb szeretet (XVI/1/63)
 Nyerges Gábor Ádám: Pont (XVI/1/64)
 Nyirán Ferenc: Készülj (XVI/1/66)
 Nyirán Ferenc: Négysoros (XVI/1/67)
 Nyirán Ferenc: spontán (XVI/1/65)
 Papp Dénes: A Nyilason (XVI/1/77–78)
 Pocsainé Eperjesi Eszter: A Sárospataki Református Kollégium Múzeumának úrihímezéses úrasztali terítói (XVI/4/40–46)
 Rádainé Bodnár Katalin: Szálak, fonalak, színek varázsa a 16–18. században (XVI/4/53–55)

- Sándor Zsuzsa: Tények és érzelmek a fotóban. Szigeti Sándor kiállítása elé (XVI/1/47–50)
- Sebők György: Generál (XVI/2/77)
- Sebők György: Kilátás (XVI/2/76)
- Sebők György: Negatív (XVI/2/75)
- Somorjai Réka: felismerés (XVI/4/59)
- Somorjai Réka: fiastyúk (XVI/4/60)
- Somorjai Réka: hullámverés (XVI/4/58)
- Somorjai Réka: madárijesztés (XVI/4/61)
- Száva Csanád: (ahogy hétköznap) (XVI/3/75)
- Száva Csanád: (majd jó lesz) (XVI/3/76)
- Szihalmi Csilla: A felnövő emlékezet melankóliája (XVI/1/79–81)
- Tinkó Máté: A kísértés kora (XVI/3/65)
- Tinkó Máté: A semmieset kora (XVI/3/68)
- Tinkó Máté: A távolságok kora (XVI/3/66)
- Tinkó Máté: A távolságtartás kora (XVI/3/67)
- Toroczky András: Isten nem nagymama (XVI/3/69)
- Toroczky András: Lesz idő, mikor nem engednek be a városba. Vonalas füzet (2006 körül): (XVI/3/70)
- Vajna Ádám: Kisállam (XVI/3/77)
- Vajna Ádám: Nagyállam (XVI/3/78)
- Vass Tibor: Kakkavicsok, kincseim. Az *El, Kondor, pláza* idejéből (XVI/4/67–70)

Látószög

- Áfra János: Az érzékek előtt, az érzékek után. A megmozdult szótár – Weöres Sándor (XVI/2/84–86)
- Bertha Zoltán: A *Himnusz*ről – ősi tájon (XVI/1/89–91)
- Bolvári-Takács Gábor: A *Táncművészet* folyóirat múltja és jövője (XVI/4/90–92)
- Bolvári-Takács Gábor: A történelemábrázolás művészete. Koltay Gábor: Itt élned, halnod kell (1985, 2016) (XVI/3/81–95)
- Bolvári-Takács Gábor: Sárospataki kulturális dimenziók (XVI/2/94–95)
- Bónis Ferenc: Emlékek Kodályról (XVI/1/82–84)
- Fittler Katalin: Egészet megvilágító részletek. Bónis Ferenc tanulmánykötete (XVI/3/99–101)
- Halászi Aladár: A kenyér illata (XVI/1/85–88)
- Halmi Iván: Életféle. Színmű sok felvonásban (XVI/2/83)
- Harlov Melinda: Kreatív városok és fenntarthatóság (XVI/2/90–93)
- Hermán M. János: Az emlékez(t)és szolgálata (XVI/4/81–84)
- Jeszenszky Géza: Sísportunk eposza: Borsafüred (XVI/4/78–80)
- Kozma Tamás: Ravasz László életrajza (XVI/3/96–98)
- Péter Márta: Fókuszban – Novák Ferenc (XVI/2/87–89)
- Péterfi Ferenc: Közösségi élet – népművelői sors. Hargitai Lajos memoárjai (XVI/1/94–96)
- Polcivaló (főszerkesztői könyvajánló) (XVI/1/97–100, XVI/2/96–100, XVI/3/102–104, XVI/4/93–96)
- Venczel Sándor: Bevezetés a színházi korrupció tanulmányozásába (XVI/4/85–89)
- Zelnik Csaba Ákos: Sárospataki szellemi kalandozások (XVI/1/92–93)

Egyéb

A *Zempléni Múzsza* XVI. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke. 2016. évi 1–4. (61–64.) számok (Összeállította: Bolvári-Takács Gábor) (XVI/4/97–100)

Bolvári-Takács Gábor: A *Zempléni Múzsza* arcai (XVI/1/2)

Lapunk új munkatársai (Stumpf István, Haffner Anikó) (XVI/1/88)

Számunk szerzői (1/101; 2/101; 3/105; 4/101)

Illusztrációk

Kunt Ernő festőművész (XVI/3)

Sárospataki Református Kollégium Múzeumának úrihímzéses úrasztali terítői (XVI/4)

Stark István képzőművész (XVI/2)

Szigeti Sándor fotóművész (XVI/1)

(Az egyes tételek után zárójelben az évfolyam és lapszám/kezdő–záró oldalszám, az illusztrációknál az évfolyam és lapszám olvasható. A tartalomjegyzéket összeállította: Bolvári-Takács Gábor)

Számunk szerzői

Áfra János 1987-ben született Hajdúböszörményben. Költő, szerkesztő, műkritikus, a *KULTer.hu* portál főszerkesztője.

Bihary Gábor 1989-ben született Vásárosnaményban. Magyar szakos bölcész, az Alföld Stúdió kritikai műhely tagja.

Boga Bálint 1938-ban született Budapesten. Belgyógyász, onkológus, geriáter főorvos.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Történész, kulturális menedzser, jogász, a Magyar Táncművészeti Főiskola egyetemi tanára, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, lapunk alapító főszerkesztője.

Fábián Mónika 1992-ben született Szabadkán. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának mesterszakos hallgatója.

Hajós Eszter 1990-ben született Budapesten. A Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója.

Hermán M. János PhD 1948-ban született Kolozsvárott. Ny. református lelkész, egyháztörténész, a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Bölcsészettudományi Karának volt oktatója, a hollandiai Juhász István Alapítvány igazgatója.

Hideg Éva DSc 1950-ben született Kiszomboron. Közgazdász, jövőkutató, a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar Gazdaságföldrajz, Geoökonomia és Fenntartható Fejlődés Intézetének egyetemi tanára.

Jeszenszky Géza CSc 1941-ben született Budapesten. Történész, politikus, diplomata, volt külügyminiszter, a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Karának ny. habilitált egyetemi docense, egyetemi magántanár.

Kelemen Judit DLA 1966-ban született Hatvanban. Zenepedagógus, az egri Eszterházy Károly Egyetem Sárospataki Comenius Campus főigazgatója, egyetemi docens.

Kustár György 1980-ban született Nyírbátorban. Református lelkész, középiskolai tanár, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tanársegéde.

Marczin I. Bence 1990-ben született Debrecenben. Esztétika szakos bölcész, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara filozófia doktori programjának PhD-hallgatója.

Pocsainé Eperjesi Eszter PhD 1955-ben született Szilvásváradon. Lelkész, etnográfus, a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának igazgatója, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tudományos főmunkatársa.

Rádainé Bodnár Katalin 1953-ban született Tolcsván. Textilrestaurátor és középiskolai tanár, a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának textilrestaurátora.

Somorjai Réka 1994-ben született Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Karának hallgatója, valamint a Pesti Magyar Színiakadémia hallgatója.

Vass Tibor 1968-ban született Miskolcon. Költő, képzőművész, a *Spanyolnátha* főszerkesztője, a *Parnasszus* szerkesztője.

Venczel Sándor 1954-ben született Nagykanizsán. Közgazdász, költségvetési főfelügyelő. A www.szinigazdasag.hu honlap alapító főszerkesztője.

Vitányi Beatrix 1987-ben született Sátoraljaújhelyben. Tervezőgrafikus, textilrestaurátor, a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának munkatársa.

HANGVERSENYEK 2016/17
Zenei csemegék

JEGYEK
A HELYSZÍNEIN
VÁLTHATÓK

HELYSZÍN:
MAGYAR TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA, DÍSZTEREM
Budapest, V. ker.,
Széchenyi István tér 9.

nca

NEMZETI KÖZTÉR-ÉRTÉKELÉS

MINISZTERKABIN

HONVÉD
EGYÜTTES

2016. OKTÓBER 17. 19:00

Pesti srácok

2016. DECEMBER 7. 19:00

Bartók férfikarok

2016. DECEMBER 19. 19:00

Karácsonyi koncert

2017. MÁRCIUS 31. 19:00

Gregoriántól a spirituáléig

2017. ÁPRILIS 28. 19:00

Duke Ellington: Sacred concert

WWW.HONVEDFERFIKAR.HU

SÁROSPATAKI
REFORMÁTUS
KOLLÉGIUM
ALAPÍTVÁNY

Támogassa a Kollégiumot Alapítványunk közreműködésével!

Az Alapítvány folyamatosan nyújt támogatást:

- tanulmányi és szociális ösztöndíjakkal a gimnázium diákjai számára,
- pályázati lehetőségek révén a kollégium tanárainak a kiemelkedő munka elismeréseként,
- kulturális, sportprogramokhoz és iskolai rendezvényekhez.

Az Öregdiák-mozgalom vezetőjeként az Alapítvány:

- rendszeresen szervez továbbtanulást segítő mentornapot a gimnáziumban és vezetőképző hétvégét Sárospatakon,
- újra összehozza az egykori diákokat, ezért rendszeres tanévkezdő, tavaszköszöntő és évzáró találkozót szervez Budapesten,
- az Alapítvány tulajdonában álló Öregdiák Vendégházban (Bertalan – ház, 3950 Sárospatak, Kazinczy u. 40) találkozási és szálláslehetőséget biztosít,
- minden évben megrendezi a hagyományos Öregdiák Bált.

Kérjük, támogassa Ön is jövedelemadója 1%-ával és adományokkal a Sárospataki Református Kollégium Alapítványt.

A kuratórium elnöke: Bogdán Dániel.

Levelezési cím: 1154 Budapest, Tompa u. 70/A.

E-mail: info@patakidiak.hu. Honlap: www.patakidiak.hu.

Adószám: 19070520-1-05

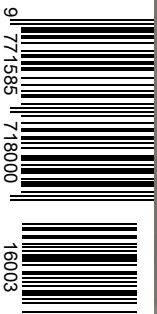
Számlaszám: K&H Bank 10409015-50485253-57531007

Eddig megjelent kötetek

zemplenimuzsa.hu

400 Ft